
UC-NRLF
$B 83 336

SEAL OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LET THERE BE LIGHT
1868

1855

VÁZLATOK

EGY ÉV

TÖRTÉNETÉBŐL.

(1860 OCTOBER HUSZADIKÁTÓL 1861 OCTOBERIG).

KECSKEMÉTHY AURELTŐL.

PEST.

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1862.

I

Átalános szempontok.

Az octóber 20-ki diploma megjelent. Következményei már eddig sem azok, miknek reménye hozzá kapcsoltatott; de átnézhetők még soká nem lesznek.

Nagy nap marad az az austriai birodalom történetében, mert az — akár volt szándékolvá akár nem — az 1849 óta tizenegy évig követett politikávali végszakadást nem csak papiron szentesité, mi már azelőtt és több izben is történt, hanem azonnal tettlegesité s egy beláthatlan uj korszak kiindulási pontja lőn.

Azon tizenegy évi politikának pedig két sarkpontja volt: az egyik az államegység; a másik a bureaukratiai korlátlan kormányzat.

Magyarország ugy fogta föl e fordulatot, s arra helyezi a fősulyt: hogy az államegységi politika — Magyarországnak eltünése, a birodalom többi részeivel való egybeolvasztása, — megbukott.

A Lajthán-tuli tartományok szemében pedig legfőképen annyit jelent e fordulat: hogy az absolutismus az alkotmányosságnak adott helyett.

Ezen, már a Lajthán-tuli s inneni felfogásban és érzületben létező dualismusnak fonala átvonul az egész év

történetén; — és e tettleges dualismusnak politikai kiegyeztetése a magyar és osztrák államférfiak mai föladata.

Ha irány-röpiratot volna szándékom irni, tovább időzném e kitételnél dualismus; mert ez ámbár oly ruganyos értelmü s értelmetlen jelszó, mint a personal- és reál-unio, centralista s autonomista, — mégis oly popancz, mely számos austriai politikust remegésbe hoz; popancz! mely pedig tettleg létezik; s a szellemi és anyagi tényezők végtelen során kézzelfogható.

Magyarország az akar maradni, a mi 848 éven át volt: semmi más országnak alá nem vetett királyság.

Az ausztriai tartományok pedig — alkotmányosan akarnak kormányoztatni.

Magyarországban az alkotmányosság magától értetődő valami. Magyarország, mihelyt létez, azonnal alkotmányos; másképen nem létezhet, nem képzelhető, mert egész életmű-szere, organismusa alkotmányos.

Midőn tehát Magyarország a birodalom többi részeitől való törvényes önállóságát reclamalja, — Ausztriától nem kér, nem vár alkotmányt. Neki van, mihelyt ő van.

Nem vehet tehát részt a birodalmi többi népeknek az alkotmányosság kivívására s megszilárditására irányozott fáradalmaikban, csak jó szerencse-kivánataival s azon buzditással s jóakarattal, melyet közvetve önérdeke sugall.

Az ausztriai tartományok oly átmeneti vajúdásban vannak, oly államéleti processusban, melyen Magyarország túlesett, melybe őt visszavonni akarni tettleges lehetlenség s természetellenesség; mert bármi határozott s kielégitő legyen is reájok nézve a ppiron megadott alkotmány, mig az ténynyé válik, s az életbe átmegy, ne-

héz küzdelmeken kellend átvergődniök, mikben részt venni Magyarország képtelen.

Ezen megtámadhatlan, de tán nem felszines, nem mindenki által felfogott igazságot a Lajthántul eddig irányadó politikusok nem méltányolják, kik egy birodalmi közös alkotmány bölcsekkövének létrehozására készek lennének ép oly értékes áldozatokat hozni, mint a mult évtized ideáljáért: az államegységért veszélyeztették magát az állam lételét, s fel is áldozák életképességét.

Ebből következik, mily gyermekesség az, mivel a politikában járatlan Lajthántuli népeket ellenünk izgatják, miszerint t. i. Magyarország csak magának kér alkotmányt, de a többi tartományokra nézve fönn akarja tartani az absolutismust.

Magyarország mint mondók, mihelyt létez: alkotmányos; és Magyarország csak létét követeli. Ellenben — fél okkal vagy ok nélkül — belesodortatni a többi tartományok alkotmány-küzdelmeibe, mikben legjobb esetben mit sem nyerhet, de saját alkotmányát vajmi könynyen elveszitené.

A vázlott tényleges dualismus nyilatkozék azon fogadtatásban is, melyben az octóber 20-ki államtényt a Lajthán innen is tul is részesült; de nyilatkozék magában az oct. 20-iki diplomában is, és ez volt tán legjobb tulajdona.

Az oct. 20-kát előidézett államférfiak valóban kevés jutalomban részesültek kétségtelenül nagy fáradalmaik- s áldozataikért.

Nem csak a későbbi siker elégtétele nem jutott nekik, hanem még az első föllépés örömeiben sem részesülhettek.

Lajthán innen és tul azon egy pontban egységes szellem nyilatkozék, hogy hidegen fogadták oct. 20-kát. Bécsben nehezen jött létre — s Pesten csak elégületlenség jeleit idézte elő — a kivilágitás kisérlete.

De a hidegség okai nagyon különbözők voltak, a tettleges dualismusnak teljesen megfelelő okok.

Bécsben haragudtak : mert keveset adott a diploma. Magyarországban: mert általán adott s nem restituált! A Lajthántúl keveslék az adományt. Keveslék a rendi alapot, a közvetett választást, sat. „Miért nem adott a diploma igazi alkotmányt?“ — kérdék boszankodva. Magyarországban általán nem adomány kellett volna, hanem a jog. Nem octroy, hanem restauratio; nem diploma, hanem az alkotmány.

Sőt tovább megy a mondott dualismus, melyet Bécs és Pest nevével fejezünk ki. E dualismus kiterjed magukra a magyarokra is.

A Bécsben élő s levő magyarok egészen máskép fogták föl oct. 20-kát mint Pesten.

A ki Bécsben él, ha nem is tartozik a kormány-körökhöz, s soha sem jut az udvar közelébe : a „nagyhatalom“ küljelenségeinek benyomása alatt áll.

Itt vannak a végpontjaiban öszpontosult közigazgatás roppant terjü fő főmozdonyai; a ministeriumi hivatolok egész utczákat elfoglaló palotái; a hivatalnok-sereg aprai és főnökei, a sovány adjunctok, s a kövér udvari tanácsosok uton utfélen botlanak beléd, s százféle alkalommal emlékeztetel hatalmukra.

Roppant külső tisztelet a felsőbb-ranguak iránt, s ezek részéről mély alázat a ministerek iránt, egyik hatalmasbnak látszik a másiknál, s mindenik meg is van győződve saját hatalmáról. És e sok hatalom összesége valóban nagyszerü is: négyszáz millió forintot, s félmillió ka-

tonát forgat, rendez, mozgat évenkint, egy egy tollvonással.

És e hatalmasok rögtön megijednek, ha egy kis czédulát kapnak kezeikhöz, melyben a náluknál még nagyobb l. m. urhoz rendeltetnek; mennyire eltörpülnek akkor s mily megtört alázattal sietnek föl a Burg lépcsőin s át pompás előszobáin — tanulmányozva s előkészitve legmélyebb bókjaikat...

A Burgban pedig egész hadsereg tolong, csupa tábornokokból, tábornagyokból, ezüst s aranytól fénylő testőrökből álló; és főpapok, herczegek és grófok alázatosan s suttogva várnak az előszobákban, mig gazdag fogataik előtt a Burg udvarában bámészkodik a nép; dobolnak a katonák, megcsendül a zene s százmilliódszor hangzik a néphymnus!

A hatalom ily küljeleinek nehéz ellentállni; oly meghatók azok és habár könnyen csalódásba ejtik a szereplőket mint a publikumot: — de nem kell feledni, hogy a hit már magában erő, ha alapja csalódás is.

Érezte Bécsben is mindenki — nagy és apró — az olasz hadjárat erkölcsi eredményeit, de tul még sem becsülte. Az elbizakodott államhatalmat megingatva látta mindenki, de csak jótékony mértékig; odáig hogy saját határait meg kelle ismernie; de nem végelgyengülésig.

Természetes tehát, hogy a bécsiekkel a Bécsben élő magyarok értelmesbjei, kiknek az oct. 20-ka létrejöttében ha semmi részök sem volt is, annak megitélésében más szempontból, mondhatni más hangulatból indultak ki. És azért nehéznek látták a küzdelmet, s méltánylák az erkölcsi eredményt, melyet az első birodalmi tanács vivott és kivivott.

Ők az oct. 20-kát nagy vivmánynak tarták, melyért annak eszközlői a haza hálájára érdemesek.

Ellenben a magyar nemzet zöme, mely az államok lét-titkaiba nem lehet beavatva, s a kormány központjától távol, az államhatalmat méltóság nélküli, gyakran nevetséges vagy aláváló alsó eszközeiben, mintegy gyökérzete gyenge végszálaiban látta csak, s az egész gyülölt rendszert erkölcsileg lankadni érezé: az olasz hadjáratnak Ausztria erejére való physicai befolyását tulbecsülé, — mintegy szánó közönynyel tekintett a birodalmi tanács magyar tagjai küzdelmeire, s csekélyelte, de még csak nem is méltányolta az octóberi vivmányt.

Nem mondhatni, hogy a nemzet tiszta öntudattal az 1848-ki formában kiépült alkotmányt ohajtá; nem mondhatni, hogy az 1790. 10. tcz. alapjáni teljes restitutióval beérte volna; nem mondhatni, hogy az oct. 20-ka'előpénzül örömmel nem fogadtatott volna: de az tény, hogy összesen s egyenkint becsmérelte az octóberi vivmányt; — és igy az elejétől fogva el volt itélve.

II

Mit adott és mit vett el az octóberi diploma?

Mint semmiféle tudományban elő nem haladhatni, ha elemeit jól el nem sajátitók: ugy szükséges az octób. 20. óta történtek következetes birálójának ismerni azoknak kiindulási pontjait, elemeit.

Kétségtelen, hogy az oct. 20-ki kiadványokat sokan olvasták, de kevesen tanulmányozták; s bizonyos, hogy ma már alig van valaki, ki tudná tartalmukat.

Unalmasnak látszhatik, de mellőzhetlen ennélfogva, hogy ez állam-okmányoknak Magyarországra vonatkozó részeit még egyszer átnézzük; és pedig némi rendszerben.

Elsőbben is tekintetbe jő maga a diploma, melynek tartalma a birodalom minden országaira közösen szól.

Ezután jönnek a Magyarországra külön vonatkozó legfelsőbb kéziratok, melyek egyenkint egy fő-főkérdést intéznek el.

I. Az első l. f. kézirat b. Vayhoz az országgyülés egybehivását tárgyalja; a

II-dik ugyanahhoz — a m. kir. helytartótanács helyreállitását,

III-dik a törvénykezésről; a

IV-dik a megyék helyreállitásáról; az

V-ik a közigazgatási s iskolai nyelvről intézkedik; a

VI-dik a fönnálló hatóságok ideiglenes föntartásáról; a

VII-dik Sokcsevics bánhoz intézve Horvátországnak; a

VIII-dik a ministerelnökhez Erdélyről; a

IX-dik ugyanahhoz a Szerb-vajdaságról szól. —

A császári diploma szövege következő:

Császári diploma.

A monarchia bel államjogi viszonyainak rendézésére.

Mi első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztria Császára, Magyar- és Csehország királya, Lombardia és Velencze, Galiczia, Lodoméria és Illyria királya, Ausztria Főherczege stb. ezennel tudtul adjuk mindenkinek, a kiket illet:

Miután a Mi dicső emlékezetü elődeink bölcs gondoskodással törekedtek vala a Mi Felséges Házunkban az örökösödésnek egy bizonyos rendjét megalapitani, ennek folytán a boldog emlékezetü VI. Károly Császár Ő cs. k. Felsége által 1713. april 19-ik napján véglegesen és változhatlanul megszabott örökösödési rend azon állami és fejedelmi ház alaptörvényében találta végszabályozását, mely a Mi különböző országainkban ezek törvényes országrendjei által elfogadtatva fenáll, és mint Pragmatica Sanctio ismeretes.

Az igy meghatározott örökösödési rend meg nem ingatható jogalapján, az osztrák birodalom alkotó részeinek az egyes fennemlitett országok és tartományok jogai és szabadságaival öszhangzásba hozott oszthatlansága és elválaszthatlanságára állitva, azóta az állam- s népjogi szerződések folytán öregbedve és megszilárdulva, az ellene törő veszélyeket és megtámadtatásokat, támogatva és emeltetve népeinek hüsége, áldozatkészsége és vitézsége által, győzelmesen leküzdötte.

Uralkodói Házunk ugy, mint alattvalóink érdekében, fejedelmi kötelességünknek tartjuk, az osztrák birodalom hatalmi állását fenntartani és biztonságának a világos és minden kétértelmüséget kizárólag megállapitott jogállapotokban és egyakaratu közremunkálásban fekvő biztositékokat megadni. Ezen biztositékokat csupán oly állami szerkezetek és jogállapotok szerezhetik meg teljes mértékben, melyek a Mi különböző országaink és tartományaink történelmi jogtudatának létező különféleségeinek és oszthatlan s elválaszthatlanul szilárd kapcsolatuk kivánalmainak egyaránt megfelelők.

Megfontolva, hogy birodalmunkban a közös szerves államintézmények és az egyakaratu közrehatás elemei, alattvalóinknak törvény előtti egyenlősége, a mindnyájoknak biztosított szabad vallásgyakorlat, születés és osztálykülönbségtől független hivatalképesség, mindenkit egyenlően illető közös katonáskodási és adózási kötelezettség, az uri szolgálatok és robotok megszünése és a közbenső vámvonal eltörlése által öregbedtek és megszilárdultak, — tekintve továbbá azt, hogy az állami hatalomeszközöknek az európai szárazföld minden országaiban helytfoglaló öszpontositása folytán, a legmagasb államföladatok összefoglalt kezelése birodalmunkban is, ennek biztonsága s egyes alkotó részeinek jóléte czéljából, elutasíthatlan szükséggé fejlődött; — azon czéllal, hogy az országaink és tartományaink közt korábbi időkben fennállott különbségeket kiegyenlitsük és alattvalóinknak czélirányosan szabályozott részvételét a törvényhozásban és igazgatásban megalapítsuk, a Pragmatica Sanctió alapján és teljhatalmunk erejével, állandó és vissza nem vonható állami alaptörvényül, tulajdon Magunk, valamint az uralkodásban törvényes utódaink zsinórmértékeül, a következőket határoztuk és rendeltük:

I. Azon jog, törvényeket hozni, változtatni és megszüntetni, Általunk és utódaink által ezentul csupán a törvényesen egybegyült országgyülések és illetőleg a birodalmi tanács közrehatásával fog gyakoroltatni, mely utóbbihoz az országgyülések Általunk meghatározott számu tagokat küldendnek.

II. Mindazon tárgyai a törvényhozásnak, melyek az országaink és tartományaink mindnyájával közös jogok, kötelességek és érdekekre vonatkoznak, nevezetesen a törvényalkotás, az ércz-, pénz- és hitelügy, vám- és kereskedelmi ügyek; továbbá a jegybank ügye elvei fölött, a törvényhozás, posta, távirda és vasutügyek alapelveit illetőleg, nemkülönben a katonáskodási kötelezettségnek módját, mivoltát és rendjét illető törvényes intézkedések, ezentul a birodalmi tanácsban és ennek közbejöttével fognak tárgyaltatni, és ennek közrehatásával alkotmányosan elvégeztetni, — valamint ujabb adók és illetékek tételeinek föllebbemelése, nevezetesen a só árának nagyobbítása, valamint ujabb államkölcsönök fölvétele, 1860. julius 16-ik napján kelt elhatározásunk értelmében, nemkülönben a meglevő államadósságok átváltoztatása, és az állami ingatlan vagyon eladása, átváltoztatása vagy terhelése, csupán a birodalmi tanács beleegyezésével rendeltethetik el; végre pedig az állami kiadások költségvetésének vizsgálata és megállapítása a következő évre, valamint az állami számvizsgálati kimutatás és évi pénzügyi kezelés végeredményének vizsgálata, a birodalmi tanács közremunkálása mellett történendő.

III. A törvényhozás minden egyéb tárgyai, melyek az előbbeni pontokban nem foglalvák, az illető országgyüléseken és azok által és pedig a magyar koronához tartozandó országokban és

tartományokban az előbbi alkotmányok értelmében, többi országaink és tartományainkban pedig a tartományi rendtartások szerint és értelmében alkotmányszerüleg intézendők el.

Miután azonban a magyar koronához tartozó országok kivételével, a törvényhozásnak oly tárgyaira nézve is, melyek az öszszes birodalmi tanács kizárólagos hatásköréhez nem tartoznak, többi tartományaink számára hosszu idők során közös tárgyalás és elintézés létezett, fönntartjuk Magunknak, hogy az ilyetén tárgyakat is a birodalmi tanács alkotmányszerü közremunkálása mellett, ezen tartományok birodalmi tanácsosainak közbejöttével intéztessük.

Közös tárgyalásnak akkor is van helye, mikor az a birodalmi tanács hatásköréhez nem tartozó tárgyak iránt az illető országgyülések által kivántatnék és javaslatba hozattatnék.

IV. Ezen császári diploma azonnal országaink és tartományaink országos levéltáraiban leteendő, annak idejében az országos törvények közé eredeti szövegében és az illető ország nyelvén bejegyzendő lészen. Utódaink ezen diplomát trónra-léptükkor azonnal hasonló módon cs. aláirásukkal ellátván, országaik és tartományaiknak kiadandják, a hol az az ország törvényei közé iktatandó.

Melynek hiteléül Mi ezen oklevelet aláirásunkkal ellátva, császári pecsétünk alatt kiadatni, a Mi házi-udvari és állami-levéltárunkban letétetni rendeltük el.

Kelt birodalmi fő- és székvárosunkban Bécsben, oct. 20-kán, ezer nyolczszáz hatvanban, uralkodásunk tizenkettedik évében.

Ferencz József s. k. Gróf Rechberg s. k. Legfelsőbb rendeletre: Báró Ransonnet.

* * *

Egész átalánosságban tekintve, a diplomába foglalt legnagyobb tény: az absolutismusnak az összes monarchiára nézve lemondása; melynek következése, hogy a közös birodalmi ügyek, miknek létezését 1848-ki törvényeink is constatirozzák, alkotmányosan kezeltessenek.

A dolog a világon lehető legterméjszetesebb — s kimondani szóval igen könnyü. De kész formáját ezen alkotmányos kezelésnek eltalálni oly valami, mire nem születik emberi ész; mert az csak az idő-surlódások folyamában fejleszthető ki.

Azon határozatlanság tehát, mely e tekintetben az oct. diplomában található, annak határozott előnye. Az

elv kimondásába fektető a suly; s abban van a nagy haladás 1847 és 1848 fölött. Mert valamint Magyarország alkotmánya legfőbb pontjaiban nem lehetett valóság, mig a birodalmi kormányzat legfőbb kérdéseiben az államhatalom absolut volt: ugy másrészt államot képzelni sem lehet két külön álló alkotmányos országtestből, a nélkül, hogy azok közös ügyeket, s azok elintézésére valamely közös közeg szükségét el ne ismerjék.

És ezen nagy tény — a Lajthántuli országok alkotmányossága — gyökeresen megváltoztatja a magyar kérdés feltételeit, — s e tényt számitásba nem vevén, lehetlen a circulus vitiosusokból kijutni.

E nagy tényből önkénytelenül következik, hogy kérdésünk nem forog többé kizárólag a trón és nemzet között, — mert a trón a nélkül, hogy többi tartományai iránt ünnepélyesen elvállalt kötelezettségeit szem előtt tartsa, a magyar országgyüléssel többé nem pactálhat.

Nem, mintha azon kisebb-nagyobb emberekkel, kik a bécsi Reichsrathban ülnek, megosztotta volna a fölség souverain hatalmát; nem, mintha a brünni és troppaui ügyvédek, s a galicziai ruthen parasztok most már azt mondhatnák: nem te, Felséges ur, hanem mi vagyunk hivatva Magyarországgal egyezkedni; — nem e trivialis fölfogás jelzi az uj helyzetet: hanem a Felség által elismert tény s azon suly, melyet annak a korszellem, a népek jogérzülete ad, — mely hangosan alkotmányt követel; a magyar politikának pedig soha sem szabad bármely nép alkotmányos vágyai ellen intézettnek lenni.

Föltéve tehát, hogy okos emberrel van dolgunk, azaz: olyannal, ki tekintettel a fönnálló európai államrendszerre, Magyarország jobb jövőjét tovább is az Ausztriávali államkötelékben keresi, — világos, hogy gondoskodnunk

kell oly közegről, mely — s oly formákról, melyek közt — az ezen államkötelék közös-ügyeit alkotmányosan intézhesse; melyekről pedig törvényhozásunk előbb nem emlékezett; ez mutatja, hogy az akkori szenvedélyek közt is mennyi törvényhozói higgadtság uralkodott az 1848-diki magyar országgyülésen; s fényesen hazudtolja meg azon vádat, hogy a 48-ki törvények alkotói — szakadást praemeditáltak.

Az 1848-ki törvények fénypontja, hogy ily birodalmi közös ügyeket elismertek. Ellenben hevenyészeti jellemök leginkább kitünik az ezen ügyek elintézésének módjáról való gondoskodásból; — mert az ország elsőrendü életkérdéseit az országgyülés közvetlen befolyása alól kivéve, egy minister kezébe tevé le, ki a nemzettől távol, a kormány behatásai alá állitva, névleg felelős volt ugyan; de kinek, hogy, miként, miben való felelőssége ép oly kevéssé definiáltatott, mint eljárása, s hatásköre nem szabályoztatott.

Valóban nehéz e közös ügyek kezelésének módját kitalálni, hogy az az ország jogait ne csonkitsa, a birodalom létét ne koczkáztassa: de ezen intézkedés oly könnyelmü volt, mint — ha valaki nem tudván hamarjában tőkepénzét biztosan elhelyezni, azt az ablakon dobná ki.

Másik előnye vala az octóberi diplomának, hogy a birodalmi tanácsnak, e központi közegnek, oly alakját tüzte czélul, mely nem volt a priori lehetlen, sem nem zárta ki a tovább-fejlődhetést.

Azon rendelkezés, hogy a bir. tanács csak száz tagból álljon, és ezek nem a választó kerületek, hanem az országgyülések által küldessenek, — a birodalmi tanácsnak b i z o t t m á n y i jellemet adott, nem pedig közös népképviseletit; s igy az egyes országok, különösen Magyarországnak önállóságára való féltékenységét kimélte.

Továbbá a mondott természetes dualismus okszerűn elismertetik a III. pontban, — a szűkebb tanács alkotása által a birodalom nem magyar koronaországainak képviselőiből; mely intézkedés ellen hasztalan küzdene a Lajthán-tuli nemzetiségi separatismus, — azon országoknak századok óta közös törvényhozásuk, közös közigazgatási intézményeik és socialis elemeik — miken ez intézmények alapulnak — azonosak levén.

* * *

Mindazonáltal az octóberi művet egyetemében véve, szembetűnő rajta az elhamarkodás és heterogen befolyások bélyege.

Ennek okai s körülményei kényes voltuknál fogva tollunk mellett elsikamlanak, s csak későbbi történészek által lesznek földerithetők; annyi azonban ezekből is köztudomásu, miszerint igazságtalanság vagy rágalom az octóberi műért, ugy a mint az napvilágra jött, kizárólag azon, s különösen azon magyar államférfiakat tenni felelősekké, kik nevöket csatolák hozzá, és a kik valójában csak a trón és haza érdekében elszánt áldozatai, de nem valának teljhatalmu urai a helyzetnek.

Tekintsük a Vay kanczellárhoz intézett l. f. kéziratot s azonnal szemünkbe ötlenek oly elvi ellenmondások, s fél- vagy kétértelmü tételek, melyek a mondott heterogen befolyásokat jelzik.

E l. f. kézirat igy szól :

Kedves báró Vay!

Miután mai nap kibocsátott diplomám értelmében a birodalom benső államjogi viszonyainak rendezése végett Magyarországom alkotmányos intézményeit ismét életbeléptetem, utasitom Önt, miszerint az országgyülés összehivásának időpontja iránt, melyet lehetőleg siettetni kivánok, javaslatait Nékem terjessze fel, —

minthogy szándékom, Magyarországom államjogi viszonyainak végleges rendezését mielőbb a törvények értelmében hitlevél kibocsátása és koronáztatásom által megpecsételni.

Jövendőre a magyar államjognak azon ősrégi elve, hogy a törvények hozásának, változtatásának, magyaráztatásának, vagy megszüntetésének joga csak a törvényes fejedelem által, az országosan összegyűlt törvényes rendekkel közösen gyakoroltathatik, és azonkivül nem eszközöltethetik, Magyarországomban az országgyülésnek illetékességére nézve egyedül azon tárgyaknak kivételével fog ismét hatályba lépni, a melyeknek a birodalmi tanács általi elintézésére nézve mai nap kiadott diplomám az illető szabályokat tartalmazza.

A közelebbi országgyülésnek összehivására nézve, annak összeállítása formáját és módját illetőleg, az 1608-ik 3-ik törv. czikknek szabályait, az azóta, későbbi törvények által egyes testületeknek engedményezett követküldési jognak tekintetbevételével alapul vétetni kivánom, és az országgyülési testületnek tagadhatlanul szükséges és ismételt országgyülési határozatok által fentartott végleges szervezése iránti tanácskozást a közelebbi országgyülésre utalom; mindazáltal szilárd akaratom, hogy a nemesség kiváltságos állásának megszünte, a hivatal- és birtokképességnek minden osztályokra, születés különbsége nélküli kiterjesztése, a jobbágyi szolgálatok és adózások eltörlése után, valamint az általános adó- és katonakötelezettség alapján a jövő országgyülésre Általam ideiglenesen megállapitandó szabályok szerint magyarországi alattvalóimnak azelőtt nem választó-képes osztályai az országgyülési választásokban részesittessenek.

Midőn egyszersmind az ezen osztályoknak, az 1847/8. országgyülésnek 8., 9., 10. és 13-ik t. czikkeiben adományozott jogokat ujra elismerem és megerősitem, az ezen országgyülésen alkotott többi törvényekre nézve, a melyek a mai nap kibocsátott diplomámmal és elhatározásaimmal ellentétben vannak, azoknak országgyülési átvizsgálását és megszüntetését fenntartom.

Hogy a fentebb érintett tárgyak felett keletkezendő határozatok kellőleg előkészíttessenek, Magyarország bibornok-primásának elnöklete alatt, Esztergomban mielőbb egy tanácskozmány fog oly férfiakkal tartatni, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizodalom által kitüntetvék, mely tanácskozmány tagjainak száma és személyei iránt Ön magát a primással egyetértésbe teendi és javaslataikat Elém terjesztendi. Ezen bizottmány magyar királyi udvari kanczelláriám utján fölterjesztéseit be fogja mutatni, fentartván Magamnak azon kérdéseknek, melyek a közelebbi országgyülésre kivántató ideiglenes választó-törvényre nézve megoldandók, közelebbi kijelölését, különösen pedig a sz. k. városok azelőtti országgyülési állásuknak elismert elégtelenségét figyelembe véve, ismételt királyi előter-

jesztések és 1843. s az 1844-ki országgyülési határozat értelmében teend, a közelebbi országgyülésre vonatkozva, javaslatokat. Bécs, oct. 20-kán, 1860. Ferencz József s. k.

Tehát: mig a diploma maga a pragmatica sanctiora hivatkozik, egyuttal a „teljhatalmat“ is kiindulásul veszi Magyarország irányában is; —

mig a diploma „a birodalom hatalmi állásának“ biztositékát csupán oly szerkezetek s jogállapotokban keresi, „melyek a különböző országok s tartományok történelmi jogtudatának, létező különféleségeinek ..... megfelelők:“ azalatt egyuttal „a legmagasb államföladatok összefoglalt kezelése“ — az európaszertei öszpontositás okából elrendeltetik; —

mig a b. Vayhoz intézett kéziratban az mondatik: „Magyarországom alkotmányos intézményeit ismét életbe léptetem:“ — a másik pontban elrendeltetik: „hogy a magyar országgyülés illetékessége egyedül azon tárgyaknak kivételével fog hatályba lépni, melyek sat.“

mig az 1848-ki 8. 9. 10. 13. t. czikkek „ujra elismertetnek s megerősittetnek:“ addig a többieknek átvizsgálása s megszüntetése fönntartatik; — ámbár, ha azoknak ujbóli elismerése szükséges volt, ezeknek megszüntetése szükségtelen; —

szóval: a diploma szelleme s szavai ellentétben vannak egymással. — Szelleme: hogy Magyarország irányában megszünik az absolutismus, s föléled az ősi alkotmány; megszünik a hóditás elve, s föléled a pragmatica sanctio; szavai pedig: adok ennyit, s ezen határig. Szelleme : a jog elismerése. Betüje: a jog egyoldalu korlátolása. Tehát a jog és kegyelem, a kötelesség és tetszés teljes zavara.

A b. Vayhoz intézet második l. f. kézirat a magyar királyi helytartótanácsot állitja vissza, s igy szól :

Kedves báró Vay!

Midőn mai nap közzétett elhatározásaim értelmében Magyarországom alkotmányos intézményeit és az ezen országot számos törvények, hitlevelek és biztositékok alapján illető közigazgatást és igazságszolgáltatást ismét helyreállitani rendelném, és egyszersmind az 1741-ik 11. törv. czikk értelmében a magyar ügyeknek ministeriumomban magyarok általi kezeléséről és képviseletéről gondoskodnám, megbizom Önt, miszerint az országbirói és tárnoki állomásoknak betöltése iránt kijelöléseit Nékem haladéktalanul terjeszsze fel.

Mindaddig, mig Magyarország számára helytartó fog kineveztetni, a tárnok a helytartó tanács elnökletét viselendi, és az összes politikai közigazgatás vezetését átveendi.

Az ország beligazgatását illetőleg a k. helytartótanács, az 1723-ik 97, 98, 101 és 102 törv. czikk értelmében az 184$^3/_4$-ki 5. t. czikk által az ország lakosai minden osztályaira kiterjesztett hivatalképesség figyelembe vételével, ismét helyreállittatik, és annak szervezésére nézve az 1791-ik 17. törv. czikk értelmében, az illető javaslatok Nékem lehető sietséggel felterjesztendők. Bécs, oct. 20-kán 1860. Ferencz József s. k.

Tehát az első kéziratban elismert és el nem ismert, de egyoldalún el nem törlött, hanem az országgyülési átvizsgálásnak s megszüntetésnek fönntartott 48-ki törvények a másik kéziratban tettleg megszüntteknek, nem is létezőknek mutatkoznak.

Ezzel összefügg a megyék helyreállitására vonatkozó következő l. f. kézirat:

Kedves báró Vay!

Miután az ősi megyei rendszernek helyreállitása szükséges következése azon mai nap közzétett elhatározásaimnak, melyek szerint Magyarországom alkotmányos intézményei ismét életbeléptetendők — és már f. é. april 19-kén kibocsátott kéziratom által is létesittetni igértetett, ennélfogva a vármegyék előbbeni határai visszaálltitatnak.

Ön nékem haladéktalanul a főispánok kinevezése iránti előterjesztését megteendi.

A vármegyék végleges szervezése és rendezése a legközelebbi országgyüléssel leendő tárgyalásra fentartatik.

Addig a főispánok a közigazgatási tárgyak intézésére a megye lakosaiból bizottmányt és megyei tisztikart alakitandnak.

Ezen megyei bizottmány összeállitásának módja és a tagok száma iránt, mely tekintetben a megyei lakosság különféle osztályai és elemei kellőleg figyelemben tartandók — nemkülönben a közigazgatási tárgyak kezelésének és a tisztikar alakitásának módja iránt ön, a vármegyék különböző viszonyainak szemmeltartása mellett, egy utasitási javaslatot fog előterjeszteni, mely a végleges törvény alkotásáig az eljárás zsinórmértékeül fog szolgálni. Bécs, oct. 20. 1860. Ferencz József s. k.

E l. f. kézirat szükséges következménye volt az 1848-ki törvények mellőzésének.

Megtámadhatlan azon intézkedése, hogy a megyék végleges szervezetét az országgyülésnek tartá fönn;

tagadhatlan az is, hogy provisoriumra szükség volt, mert a 48-ki törvény szerinti megye maga is provisorius volt;

de az elvek s kiindulási pontok teljes összezavarásának csak folytatása vala, hogy a megyei uj provisorium alapjául nem a 48-ki tüzetett ki.

A jogérvény és jog-foganatlanság ezen karöltve járása, — a 48-ki törvények mellőzése a 47-kiek teljes helyreállitása nélkül, nyilatkozik továbbá az Erdély és Horvátország, valamint a Vojvodina visszakeblezésére vonatkozó intézkedésekben is.

Az ebbeli l. f. kéziratok szövege következő:

Kedves báró Sokcsevics!

A monarchia belső államjogi viszonyainak szabályozása végett ma kibocsátott diplomám által kimondottam azon elveket, melyek szerint kellend ezentul annak összes országainak, az országgyülések s a birodalmi tanács által a törvényhozás ügyeiben közreműködniök.

Miután ennélfogva horvát s tót-királyságaim képviseletének kellend létrejönnie, ön, a fenállott alkotmányszerü intézmények, s horvát-tótországi alattvalóim előbbi időben politikailag nem jogosult osztályainak tekintetbevételével, — Nekem a horvát-tótországi

képviselet összeállitása iránti javaslatot benyujtandja; — melynek az Általam kibocsátandó határozatok alapján, lehető legnagyobb gyorsasággal össze kellend ülnie, s névszerint azon országoknak a magyar királysághozi viszonyai kérdése iránt, melyet elhatározásom föntartásával tanácskozás s egyezkedés végett a horvát-tótországi képviselethez s a magyar országgyüléshez utasitok, ezen királyságok óhajtásait, s intézeteit ki kellend fejeznie.

Ezen képviselet alakját s összeállitását illetőleg tanácskozásba kellend lépni oly egyénekkel, kik hivatalos vagy polgári állásuk, észtehetségök, tett közszolgálatok vagy közbizodalom által tünnek ki.

Egyelőre ugyanekkor elrendeltem, hogy az állam-miniszteriumnál fönálló horvát-tótországi osztályban ezen országokhoz tartozó egyének alkalmaztassanak. Bécs, október 20-án, 1860.

Ferencz József s. k.

Kedves gróf Rechberg!

Miután Erdély nagyfejedelemségem a magyar közjogi állapotban hasonló illetékesség alapján mindig országgyüléssel birt; másrészről azonban a nemesség kiváltságainak, nem különben a jobbágyi szolgálatok és adózásoknak eltörlése és egyenlő polgári kötelességek és jogok megállapitása az ország lakosainak összes osztályai számára az előbbi erdélyi alkotmány sajátságos jelleménél fogva mélyen beható változásokat tett szükségesekké: megbizom erdélyi kanczelláromat, hogy a különböző nemzetiségek, vallások és osztályok köréből oly egyéneket hivjon meg tanácskozmányra, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizodalom által kitüntetvék. Ezen tanácskozmányban egy oly képviselet szervezése és fölállitása tárgyalandó, mely az előbb kiváltságos nemzetek, vallások és osztályok igényeinek, de nem különben az azelőtt ezen politikai jogok részvételéből kizárt nemzetek, vallások és osztályok érdekeinek is egyaránt megfelel és az illető javaslatok lehető legrövidebb idő alatt Elém terjesztendők. Bécs, okt. 20. 1860.

Ferencz József s. k.

Kedves gróf Rechberg!

Miután Magyarországomnak a szerb-Vajdaság és temesi Bánság visszakeblezése iránti óhajtásai s államjogi igényei épen ugy, mint a kiváltságokkal és törvényes executiókkal ellátott szerb alattvalóimnak óhajtásai és igényei komoly méltánylást igényelnek, és miután továbbá a szerb-Vajdaság és temesi-Bánság többi lakosainak különféle, sokban elágazó nézetei hasonlókép beható megvizsgálást és megfontolást kivánnak: elhatároztam, gróf Mensdorf Pouilly Sándor altábornagyomat mint biztost kiküldeni, ki minden nemzetiség- s vallásfelekezetbeli előkelő

személyiségek meghallgatása után, Nekem jelentését és egy minden részről kielégitő szabályzás iránti javaslatát hovahamarabb elő fogja terjeszteni. Az ezen biztosnak adandó szükséges utasitások Nekem miniszteriumom által azonnal bemutatandók. Bécs, okt. 20. 1860. Ferencz József s. k.

Mind a három kérdés külön természete egy pontban egyesült: abban t. i., hogy a magyar közjogi törvények által megoldattak! Ha Ő Felsége az alkotmányt, oda értve a 48-ki törvényeket is, a pragmatica sanctio értelmében elismeré és helyreállitá: — Horvátország viszonya a magyar koronához kétségtelenül meg vala jelölve, a Vajdaság bekebelezve, Erdély uniálva.

Nem tudjuk, az octoberi magyar államférfiak mily szempontot képviseltek ez ügyben.

Megfoghatnók, hogy „elhárithatlan akadályok“ ellenében tán elejték a jog s törvény szempontját s a politikaira állottak; mely a kölcsönös kibékülés tekintetéből javalhatá, hogy a kérdések csak az illető országok s nemzetiségek meghallgatásával oldassanak meg.

Sokan ugyan az akkori hangulatot, a viszonyok természetét tekintve, azt hiendik, hogy e kérdéseknek a törvény szigoru értelme szerinti megoldása legkönnyebb leendett s a magyar országgyülés legbiztosabban megnyugtatta s kibékitette volna a nemzetiségeket: de nekünk ugy látszik, hogy ily megoldásuk a nemzetiségeket felhasználó reactiónak csak annyi fegyvert s tért hagyott volna, mint azoknak függőben tartása tevé.

Annyi igaz, hogy az e három pontnak határozatlan jövőre utalása az oct. 20-ki tény hidegen fogadásának legnagyobb okai közé tartozik, mert bizalmatlanság s utógondolatok szülöttének tartatott.

Legkevesbbé kétértelmü, leghatározottabb volt a közigazgatási s oktatási nyelv kérdésének eldöntése. . Az eb-

beli legfelsőbb kézirat csak a törvényeket tartá fönn, midőn az elvet kimondá, hogy az ország hivatalos nyelve a magyar.

Hátha ez is csak tőr? mondák. Mert ha a nem-magyar nemzetiségek e miatt zúgolódni s velünk czivódni fognak, az a bécsi kormánynak csak kellemes lehet.

Szerintem ellenkezőleg áll a dolog, s legalább is e pontban illetetlen maradt a fejedelmi bona fides idegen befolyásoktól. A l. f. kézirat nyujtotta helyzet előnye volt, hogy az országgyülés annál kedvezőbbet nyujthatott a nemzetiségeknek Sz. István koronájának csonkitása nélkül, s megmutathatá, hogy privilegiumok után nem kapkod, s a nyelvrőli törvényhozásban nem szűkkeblü.

E nagyhorderejü kézirat szövege következő:

Kedves báró Vay!

A mai nap kelt elhatározásaim folytán a magyar nyelvet minden közigazgatási hatóságoknál és törvényszékeknél Magyarországomban, mint hivatalos és ügykezelési nyelvet, mind a belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét helyreállitván, — rendelem egyszersmind, hogy a városi és falusi községek, egyházi és tanodai ügyekben a hivatalos nyelv használatát szabadon választhassák; hogy továbbá mindenkinek szabadságában álljon, a megyei, városi és községi gyülekezetekben az országban divatozó bármely nyelvet használhatni, és bármelyiken a beadványok és folyamodásokat a hatóságokhoz intézhetni, melyekre a végzés ugyanazon nyelven kiadandó; hogy végre a törvénykezési és politikai közigazgatási tisztviselők mindennemű rendeleteket és meghagyásokat, melyek közvetlenül a községhez utasitvák, azon nyelven szerkesszenek, a mely azon község ügyeinek hivatalos nyelve leend.

A pesti egyetemnéli közoktatásra nézve elvileg kijelentvén, hogy az 1848-ik év előtti tényleges állapot kiindulási pontul szolgáljon; miután a magasb tudományos oktatásnak átalános érdekei mélyebben beható megfontolást és méltánylást igényelnek, a magyarországi bibornok-primásnak és az illető tanári testületnek meghallgatása után, a magyar királyi helytartótanács ezen tárgynak végleges elintézésére nézve Nékem alapos javaslatot tenni, azalatt is pedig intézkedni fog, hogy a pesti egyetemnéli előadások az Általam megállapitott elvnek lehető alkalmazásával minél előbb

megnyittassanak. A közép tanodáknáli közoktatási nyelvre nézve királyi helytartó tanácsom az illető egyháznagyokat és politikai hatóságokat, valamint szintén ezen oktatási intézetek tanitói testületét azon kérdés fölött fogja meghallgatni, vajjon és minemű módositások mutatkoznak az azoknál divatozó közoktatási nyelvre nézve szükségeseknek vagy kivánatosaknak, és ennek utána javaslatait magyar királyi kanczelláriám utján Nékem haladéktalanul fölterjesztendi.

Végre kijelentem, miszerint szilárd elhatározásom következtében valamint ezen téren, ugy mind azokon, hol különbféle nyelvek és nemzetiségek érdekei érintkeznek, bárminemű erőszakot és nyomást, épen ugy mint nemzetiségi és nyelvbeli ellentétek illetéktelen előidézését, előmozditását és elkeserítését egész erélylyel akadályozni fogom. Bécs, oct. 20. 1860.

Ferencz József s. k.

A törvénykezési ügy rendezéséről s a cs. kir. hatóságok ideiglenes föntartásáról intézkedő l. f. kéziratokat a történet további folyamában idézendjük.

Ezek voltak az october 20-ki műnek fővonásai, mik első látszatra nem lévén elég harmoniában egymással összes benyomásuk sem lehetett kielégitő.

Az első látszatnak mélyen igaz alapja vala.

Valóban válságos s veszélyes helyzetbe juttatá oct. 20-ka a nemzetet.

Elfogadása s elutasitása aggodalmas volt.

A nemzet azt visszautasitván, egy év mulva elveszté vivmányainak élvezetét, — az igaz.

De a dolgot mélyebben tekintve, nem voltak-e elfogadásának is veszélyei?

Oktober 20-ka alkotmányunk sarkkövét: az adó- s katona-megszavazást a birodalmi tanácsba helyezé át.

Pártokat idézhetett elő, a nemzetegységet megszakithatá.

A nem-magyar nemzetiségeket ellenünk ingerelheté. Eddigi solidaritásunknak véget vethetett.

A megyéket ismét csak kelletlen felsőbb rendeletek végrehajtóivá, — s nem is országgyülésünk által megszavazott adó s katona-behajtás eszközeivé tevé; — a nép nagy tömegénél a nemzeti kormányzat becsét alászállithatá, sőt gyülöletessé teheté. És igy az osztályok közti harczot idézheté elő.

A Lajthántuli népeknél pedig, kik politikai müveletlenségükben azt hivék: Magyarország mindent megkapott, mig ők semmit — irigységet költött.

Mindezen aggodalmak inkább a bizalmatlanság szülöttei voltak, mely az elkésett közeledést s béke-ajánlatokat őszintéknek nem tartá.

E felfogás azonban politikátlan vala.

A gondolkozó politikus előtt tisztán állt az, hogy bármi határozottan szólt is a diploma, — az nem lehetett a felülről jövő utolsó szó.

Az octoberi kiadmányok oly sokat hagytak önként a jövő fejlődésének át, oly sokat, sőt többet tartalmaztak, mit az időnek meg nem felelőleg akartak megoldani: s oly soknak, mit megoldani véltek is, a kérlelhetlen viszonyok egészen más irányokat, ellenállhatlanul más fejleményt jelöltek ki: miszerint az october 20-ki mű nem volt átmenetnél egyébnek tekinthető, melyről csak annyit lehetett bizonyosan tudni, hogy a birodalom politikai életének eddig ignorált, elnyomott tényezői előtt egyszerre megnyitotta a tevékenység terét; hanem ennek következtében mivé módosuland az oct. 20-ki mű: senki sem sejtheté.

Oct. 20-ka kiindulási pont volt, mely az állami s társadalmi elemek szabadabb mozgását tevé lehetővé, s előrelátható volt, hogy a további fejlődés igen hamar tulszárnyalandja az october 20-kán kitüzött határokat.

Nem az octoberi kiadmányok szavaiban kelle ke-

resni azoknak fontosságát s értelmét, hanem azon nagy tényben, melyet kifejeztek: miszerint ezentul nem fog egy a birodalmi országokra s népekre erőszakolt rendszer követtetni, hanem olyan, mely részvételök s befolyásuk alatt áll.

A magyar nemzet föladata tehát az volt: — a tevékenység megnyilt körét ugy használni fel, hogy befolyását érvényesítse s lehetőleg fokozza.

Pedig — bármennyire igaz, hogy a birodalom az 1815 óta követett félszeg nagy politika, — 1848 óta követett öngyilkos közigazgatási rendszer, pénzügyi zavar, anyagi kimerültség, szerencsétlen háboru, — s minden iránybani demoralisatio által az elhaló államokat jellemző kórállapotba döntetett: de még meg nem halt, sőt életerői még nagyok, s hosszu életet biztositók.

És — habár ezen életerők csak a jövőben fognak nyilatkozhatni, ha t. i. egy ideig eszesen ápoltatnak, mig jelenben hatástalanok, s az államra nézve alig értékesithetők: de mind ennek daczára nem kell feledni, hogy a birodalmi kormánynak még roppant anyagi eszközök állanak rendelkezésére.

Ha a birodalmi kormányt nem vezetné azon meggyőződés, hogy az uralkodóház és a népek érdeke oly kormányrendszert igényel, melyben mindnyájan jóakarattal megnyugodjanak, minden politikai s pénzzavar daczára egy két évtizedig képes volna oly rendszert követni, mely a magyar nemzet jogos óhajaival teljesen ellentétes.

Mi fogna e balkormányzat végkövetkezménye lenni? az ugyan nem kérdés. Hanem az ép oly kérdésen kivüli, hogy ily balkormányzat még évekig p h y s i k a i l a g lehető volt.

Mi következik tehát ebből hazánkra nézve?

Az, hogy az octoberi mű nem lesujtott gyengeség capitulatiója, nem tehetlenség-érzet kifolyása, hanem erkölcsi vivmány vala, oly erkölcsi vivmány, melynek dicsősége egyenesen és személyesen Ő Fölségének tulajdonitandó.

Távol legyen tőlünk az aljas udvarlás s kegyvadászat! De nem lehet megindulás nélkül tekintenünk nehéz küzdelmeire azon fejedelemnek, ki szerencsésebb viszonyok közt, jeles tulajdonainál fogva hivatva volt a legnagyobb uralkodók között tündökölni.

Ő gyászos viszonyok közt jött a trónra, midőn ellenségeket kelle látni alattvalóiban; — s oly ifju korban, melyre élénken hatnak az első benyomások. És e tény mérgező hatását fokozá környezete: rövidlátó vagy önző tanácsadók. . . És ő mégis föntartja hitét, a magasztaló kérészek szemfényvesztő kisérlete közt megtartja helyes érzületét, józan belátását; s midőn a rideg valóság első bizonyitványát drága áron megvásárolta — erős kézzel széttépi az ámitások hálóját, uj tanácsosokat keres, és midőn ezeknek semmi sem sikerül, ismét ujakat, s ujra kezdi a kibékités művét, melynek szükségét tanácsosai között ismét ő méltányolja legélénkebben, leghivebben.

Tragikai sors, melyet csak azok birnak fölfogni, kik elképzelni tudják, mily nehezen hat föl a trónokig az igaz, a való, és mily nehézségekkel küzdenek a fejedelmek, mig legjobb szándékkal is érvényt szereznek az igaznak, a valónak ... holott a népek egyszerü hite mindenhatóknak tartja őket.

. . . . Mint mondók, az octoberi fordulat egyenesen ő Felsége érdeme, ki éjjeli nappali fáradhatlan tanácskozmányokban, s független férfiak véleményei kihallgatása után érlelé meg keblében azon nagy határozatot, hogy a félreismert, félreértett, s rendszeresen rágalmazott ma-

gyar nemzetet bizalma által bizalomra ébreszsze, s vaslánczai széttörése után erkölcsi kötelékekkel ismét trónjához csatolja.

És ő Felsége volt a helyzet ura, ő nem adhatá magát teljesen s feltétlenül által a magyar államférfiak tanácsának; nem, mintha a magukat veszélyezetteknek érző bureaukratiai elemek sugallatai még nagy hitelre vagy kegyre találhattak volna nála, hanem mert az uj fordulatnál legalább a kisérlet első sikere bevárandó volt. Ő Felsége oct. 20-ka után is ura maradt a helyzetnek; szava elnémithatá a reactio huhogását; kedvező fejleményt adhatott annak, mit oct. 20-ka még eldöntetlenül hagyott — és ha jónak látta, ha birodalma közös érdeke azt kivánta, teheté az ellenkezőt.

A józan politika az, mely a tényezőket felismeri, erejöket helyesen megitéli s azokhoz alkalmazkodik. A legnagyobb sulylyal biró tényezőt számba nem venni: gyökeres hiba. Maga ellen hivni ki, magát vele ellentétbe állitani: oktalanság.

A történet további folyama fogja megmutatni — hogy mi e hibába estünk, a politikai hibák azon nemébe, melyet egy nagy államférfi találón jellemze, mondván:

C'est plus qu'un crime; c'est une faute!

Ez több a bünnél; ez hiba!

Mi az octoberi férfiakat sok vád ellenében fogjuk védeni, s gyakran dicsérni; és talán ép oly gyakran vádolni, s megróni. Tehát elfogulatlanul szólhatunk még egy, az oct. 20-kának keletkezésére vonatkozó észrevételhez, ámbár az merőben conjecturalis.

Azt mondják: „Kár volt az Apponyiak, Mayláthok, Szécsenek, s a többieknek elfogadni, s nevökkel megpecsételni az octoberi müt, melynek minden gyen-

gességeit, elhamarkodottságát, fölösvoltát sat. ők legjobban ismerték? nem volt-e valószinü, sőt csaknem bizonyos, hogy ha oct. 20-ka nem jő — rövid idő mulva valami kielégitőbbnek kelle jönni? nem voltak-e e részben legkedvezőbb kilátásaink: a Bach-rendszer teljes kimerültsége, az egész birodalom mély elégületlensége, a magyar ellenzés irányában birodalomszerte a legnagyobb rokonszenv?... és mindenek fölött Ő Fölségének azon óhaja, hogy Magyarországot megnyugtassa?"

Ezen észrevételnek van is alapja. Csak is azt lehet ellenébe fölhozni, hogy ha a magyar urak makacsul elutasitják a legfelsőbb ajánlatokat, mig az utolsó betüig ki nem elégitők: akkor az ezerféle lehetőségek s különböző tanácsok közt nem volt lehetetlen, hogy a birodalmi politika egy merész fordulattal ismét a marczius 4-ki chartának s általán a modern szabadelvüség s nemzeti egyenjoguság jelszavaival diszelgő birodalmi egységes alkotmánynak vegye irányát; a melyen tán leghamarább volt elérhető, mit az 1850—60-ki rendszer szándékolt, de eltévesztett....

Nem mondjuk, hogy ezen uton a monarchia életkérdése meg fogna oldatni; sőt ellenkezőleg azt hisszük, hogy még ez idő szerint az egységes alkotmány csak a bellum omnium contra omnes harcztere, a monarchia felbomlásának kezdete fogna lenni: hanem hogy a birodalom belalakulásának, vajudásainak ily fordulata előnyösebb lehetne hazánkra, nemzetiségünkre nézve, mint a kiegyenlités azon alapja, a történeti jog, „az egyes országok s népek jogérzületé"nek alapja, melyet az octoberi diploma nyujtott, tagadnunk kell.

III

Az uj korszak első mozzanatai.

Mig Magyarországban az octoberi kiadványok miként lett fogadása felől uralgott kételyek — a pesti gyér világitás, utczai botrányok, katonasággali összeütközések hirei által eloszlattak;

mig az eleinte észrevehető habozásnak véget vetett az akkoriban legnépszerübb, s a nemzeti hangulatnak hitelre méltó tolmácsa, a Pesti Napló, előbb az 1848. V. majd az 1848. III. melletti felszólalása által; mi azután határozott irányt adott a közvéleménynek; — azalatt a Lajthán tul is oly folytatásban nyilatkozék az octoberi mű, mely általános becsmérlést, sőt ellenszenvet szült.

Egyrészt nem tagadhatni, hogy ezen, a sok százados bureaukratiai pórázon vezetett országok azon politikai kiskoruságban maradtak máig is, melyre egy papir-chartában letett, modern, s meg nem birált, de tetszetős elvnek s jelszónak több varázsa van, mint azon kilátásban levő solid szabadságnak, melyet a papir-charta nem garantirozhat, s csak hosszu kitartó küzdelem vivhat ki. Hogy a császári diplomában oly magvak vannak letéve, miknek fejlesztése csak tőlök függ, s az ohajtott czélhoz vezet, azt hiába mondád ezen különben a tiz év alatti sok hal-

vaszületett igérettől elfásult polgároknak; — nekik e szavak kellének: Constitution, Grundrechte, Pressfreiheit! Constitutio, alapjogok, sajtószabadság, vallásegyenlőség, concordatum eltörlése; — s akkor teljesen megelégednek vala, habár semmi se történik is e szép jogok végrehajtására, s biztositására.

A diplomában tartalmazott 100 tagu birodalmi tanács, melynek fele képezte volna a Lajthántuli tartományok központi országgyülését, — még pedig ez is nagyon szük jogokkal birandott — parlamentnek nagyon kevéske volt.

Természetes e szerint, hogy az octoberi mű iránti közöny keserüségbe ment át, midőn a tartományi statutumokból kiderült, hogy az egyes országgyülések még kevesebbet jelentenek amannál, azaz: a semminél.

A stiriai, karinthiai, salzburgi statutumok gyorsan jelentek meg egymásután, ép oly hirtelen ásta alá erkölcsi alapjukat, a mennyiben t. i. azzal birtak volna, a napi sajtó.

A bécsi, prágai, gráczi lapok felzúdultak, párhuzamot vontak a Magyarországnak tett „concessiók“ s a többi tartományok helyzete között.

„Mig a magyar országgyülés szervezete, — ugy mondának, — házrendje, a választás módja közös tanácskozmányok alapján önállólag fognak elhatároztatni, — addig mind ez, az országgyülések elnökeivel együtt — a kormány által parancsoltatik reánk.

„A magyar országgyülés körébe tartozik a törvényhozás, közigazgatás, törvény-magyarázás és megszüntetés; — a többiek csak kérvényezési joggal birnak, sőt összesen is csak „hozzájárulni“ fognak a törvények hozatalához.“

Továbbá: „a nemesek s egyháziak két harmad voks-

sal tulsulyban, a kiváltságok föntartva, a Rothfrack (a vörös frack-rendi egyenruha) ismét tiszteletre juttatva, a városok s községek képviselete másod fokú választás által meghamisitva, abból az iparosok s értelmiség kizárva; —" s több efélék valának a gyujtó panaszszavak.

Ehhez járul, hogy gr. Goluchowszki, az 1859—60-ki legvakabb reactio ministere, a házmotozó és sajtó-sanyargató Thierrynek collegája, kit még a gyülölni alig képes phlegmatikus bécsi polgár is gyülölt, ki a bureaucrata pedansságát, s a negyedrét aristocrata gőgjét magában egyesité, s durvaságairól szóló ezer adoma tárgya vala, ki mindezeknél fogva feudalistico-aristocraticus absolutistának kiáltatott ki, és kinek ráadásul még az a bűne is volt, hogy nem német, nem Wiener Kind: — hogy mondók, ezen uri ember a belügyministeri tárczát megtartá, az octoberi fordulat feletti minden örömcsirát előre elfojtott.

Rövid pár hét alatt mindezek következtében kitünt, hogy az octoberi mű a Lajthán tul semmi erkölcsi alappal nem bir; a kormánytettekben észrevehető habozás, a kedélyekben hullámzás átmeneti korszakot jelzett; ministerváltozási hirek keringettek, mik Goluchowszki kilépésében mind megegyezvén, egyébben szétágaztak. Schmerling neve, mint minden alkalommal, ugy ezuttal is, belevonatott a combinatiókba; ő maga az egységes alkotmány hivének tartatott.

Ugyanazon időközben kezdett a magyarországi közélet ébredezni, s első mozzanatai Európaszerte meglepetést, csalódásokat, mindenesetre nagy érdeket költének; — mik másrészt a hazai ügyekbe avatottak előrelátását igazolák.

Első hazaszertei aggodalom volt, vajjon az uj fordu-

latot nem fogja-e félreérteni a nép? vajjon — ha ismét látni fogja a régi megyéket föléledni, a rettegett cs. kir. szolgabiró helyébe jól ismert, s vele tiz évi sors-rokon urakat, megyei birtokosokat lépni — nem fogja-e azt vélni, hogy egyuttal a nemesi uraság, a robot és dézma is helyre fognak állittatni? — már pedig bármennyire gyülölé is a nép a nagy adó, a stempli, a dohánytilalom, a financz és csendőr képviselőit, a „cs. kir." szolgabirákat, de az urbér-váltság, s birtokrendezés nyereményeiről még sem szeretett volna lemondani! —

Ilyen esetekben a legkevésbbé klerikális ember is észreveszi, hogy az egyház befolyása a népre jó oldallal „is" bir. Az egyháziakra hallgat a nép, s ők hivatvák azt fölvilágositani, megnyugtatni. Ugy is tőnek. A primás, az egri s kalocsai érsek példájára a többi egyháznagyok is körleveleket bocsátottak ki; s a lelkészek buzgón müködtek az uj fordulat helyes fölfogását terjeszteni a népben; mely különben is csendes nyugalommal, s kiváncsian ugyan, de mondhatni, némi biztosság-érzettel várta a félig megértett dolgok fejlődését.

October 30-kán neveztettek ki a tárnok, koronaőrök, országos méltóságok és a főispánok egy része.

Senki sem merte tagadni, hogy a kinevezések a legnagyobb szabadelvüséggel — párt, osztály, vallás, nemzetiségi különbség iránti részrehajlás nélkül történtek.

Ellenben elég gyakran mondott, irott, s nyomatott vád: hogy a kinevezések későn történtek, s az oct. 20-ki nyilatkozmányokkal egyszerre kell vala kihirdettetniök; hogy a kinevezettek nagy része meg sem kérdeztetett: a kinevezést elfogadja-e? hogy a kinevezéseket általán közös értekezleteknek kell vala megelőzni, miknek öszhangzatos eljárás és az lett volna következménye, hogy kiknek a kormány-programm nem tetszett, előre le-

mondtak volna kinevezésükről, s a nyilvános visszalépés botránya elmaradt volna.

Bizonyára az octoberi mű készületlenségét jellemzik e késedelmek és mulasztások; de mint előszavunkban mondók, a rögtönzés okaiba ereszkednünk csak annyiban lehet, hogy kimondhassuk, mit mindenki tud, hogy e részben nem illeti a vád azokat, kikre a közvélemény a felelősséget róvja,—mihelyt nem vád, hogy általán aláirták oct. 20-kát.

Alaposabb szemrehányás az, hogy a kinevezett főispánok egy része előre meg sem kérdeztetett; de valamint ezt, ugy minden más mulasztást a kezdet rögtönzése magyarázza meg.

Nagy meglepetést idézett elő tehát nehány kinevezettnek lemondása a főispáni méltóságról; még nagyobbat a modor, melyben az történt.

Ez volt az első jól számitott méregcsepp. Azok részéről jól számitott, kik a nemzet és trón kibékitését lehetlenné akarák tenni; megfontolatlan, megfoghatlan azok részéről, kiknek politikája Magyarország ősi alkotmányának teljes restauratióját czélzá.

De ezek mentségére legalább az mondható, hogy nem várt, nem kért méltóságot utasitottak vissza.

Mikép mentsük azokat, kik az Ő Felsége által kapott méltóságot elfogadták a nélkül, hogy, mint százados szokás, s ős monarchikus hagyományaink igénylék — a fölség kegyelmét megköszönték volna?

A kinevezésüket, s az azzal járó fizetést elfogadott főispánok közül alig alázták le magukat tizen a fejedelemhez.

A boszu magán életben azért bélyegeztetik aljasnak, mert rendesen csak akkor gyakorolható, midőn már ellen-

ségünk gyenge. Pedig a gyengét tapodni nemes lélek nem képes.

Politikai téren a boszu más szempont alá esik.

A visszatorlás a politikában legfölebb haszontalan elégtétele egyeseknek; mig a köz alatta annál bizonyosabban szenved, minél roszabbul volt kiszámitva ereje annak, kit ellenünkké tevénk.

Ily jelekre méltán megdöbbenhetett a fejedelem, s elvesztheté bizalmát alig kezdett kisérletéhez. De még nem ingadozott. Többnek kell vala jönni.

Nem számitjuk ide az utczai zavargások ama második phasisát, melyben a macskazenék ragály gyanánt terjedtek, s a „kétfejű" sasok meg nem türhetése honfiui betegséggé lőn.

A macskazenék többnyire a localis haragok s gyülölségek kitörése voltak, oly egyének ellen, kik a bukott rendszer alatti hivatalos állásukat, vagy egyébnemü hatalmukat némi ostentatióval a nemzeti érzületet sértőleg használták; s kiknek oct. 20-ig tán ugyanazok csináltak fáklyás-zenét, kik nekik oct. 20 után macskazenét rendezének; ugyanazok szórtak tömjént, kik most sarat s köveket dobáltak ablakaikba.

Másnemü igazolhatlan személyüldözések is fordultak elő. De egészben véve csekély volt a kihágás, ha tekintetbe veszsztük azon sok sértett érdeket, bántalmazott egyént s szentségtelenitett érzelmet, miket a tiz évi balkormányzás eszközei maguk ellen zúditának.

A nép nem szokott finomul megkülönböztetni eszköz és irányadó között; s épen azért mondhatni, hogy talán mi sem válik az egész év történetében népünknek kevesbbé szégyenére, mint e kihágások, mik a pajkosság határán alig mentek tul, s a kegyetlenségig sehol sem fajultak, még azon első pillanatban sem, midőn a soká

elnyomott szenvedélyek rést kapva — féktelenül törhettek ki.

Ily pajkosság volt a kétfejü sasok leverése is; pajkosságnál alig egyéb, — mert hisz Magyarország 1849-ig nem ismerte e czimert, s legföleb b kaszárnyán, vám- és sóházon látta azt; 1849 óta mint a gyülölt rendszer képesitése tünt föl az neki. Azonban ez is kedvező alkalmat nyujtott a trón körül gyanusitani nemzeti mozgalmainkat, mint a melyek a birodalom? vagy a Bach-rendszer? nem! — hanem ugymondák: az uralkodó ház jelvénye leszakgatásával s meggyalázásával kezdődnek.

A közhangulat ezen apróbb jelenségei nem sokára elnémultak a közélet nagyobb mozzanatai zajában. Értük a megyék alakulási vajúdásait.

IV
A megyék önszervezése s politikája.

Érdekes ma visszapillantani azon nyilatkozatokra, mik a megyék szervezésére irányadóul hatni törekedtek. Azokból leginkább kitünik, a megyék eljárása mennyire tulszárnyalá a higgadt politikusoknak nem mondhatni aggodalmait, mert azok nagyok voltak, hanem óhajait.

Igy olvassuk november közepe felé a Pesti Napló hasábjain *).

A megyei rendszer közéletünk első föltétele.

„Azt merjük állítani, hogy széles e világon nincs intézmény (a megyei rendszer), mely ha megtisztul régi hiányaitól, hozzá fogható lenne, különösen a közigazgatás és igazságszolgáltatás gyorsaságát, helyességét és olcsóságát tekintve.

Most, midőn e sorokat irjuk, a régi tekintélyes főispáni hivatalokat oly honfiak vannak hivatva betölteni, kiknek neveik és multjok kezességet nyujt az iránt, hogy készek lesznek a megyék helyreállításánál és rendezésénél a törvényes uton haladva mindent megtenni az alkotmányosság ezen nyolczszázados védbástyájának megszilárditására. A megyei rendszer közéletünk első feltétele. Mert ha a megye mindenütt helyesen megalakul, ismét a nemzeté a végrehajtó hatalom; ha a megyék ismét felállanak, megvettetik alapja és lehetősége az országgyülésnek, hol a nemzet választottjai által nyilatkozhatik jövő sorsa felett, — Mi természetesebb tehát, hogy általános az óhajtás a megyei

*) A megyei rendszer közéletünk első föltétele Lónyay Menyhérttől.

rendszer mielőbbi életbeléptetése iránt; — sőt mint értesülve vagyunk, a megyék értelmesbjei már is tájékozzák magukat a megyei tisztviselői háznak érdemes férfiak általi betöltése iránt.

A megyei rendszer életbeléptetésére nézve következők kivánataink.

Azon tisztelt honfiak, kik a törvényes állapotrai átmenet nagy, nehéz és sok felelet-teherrel járó munkáját magukra vállalák, ugy igyekezzenek intézkedni, hogy mentül rövidebb idő alatt a hátralévő helyeken a főispánok kineveztetvén, a megye alakitását haladéktalanul megkezdhessék.

A megyei bizottmány képeztessék minden osztály és nemzetiségi különbség nélkül a megye legjelesebb független férfiaiból.

A tisztviselői kar választassék a legérdemesebb férfiakból; s miután az első magistratus szolgálati ideje csak addig terjedhet, mig az országgyülés a megyei rendszerre nézve érvényes törvényeket hozand, mindenki, kiben a közbizalom öszpontosul, vállalja el kivétel nélkül azon hivatalt, melyben megyéjének s igy hazájának legtöbbet használhat, legyen ez az első vagy utolsó legkisebb hivatal.

Különösen a megyei rendszer megszüntetésekor szolgált tisztviselők kötelessége, helyeiket elfoglalni, hogy ők, kik még jártasak a közigazgatás és igazságszolgáltatás gyakorlatában, oktassák és tanitsák be az uj nemzedéket, hogy azokban lelhessék egykor méltó utódjaikat.

Közös legyen a törekvés — elfeledve minden régi párt-viszályt, — a rend, vagyon és személybátorság megszilárditására munkálni, már azért is, hogy megmutassuk azoknak, kik csak a holt paragraphusokban, protocollumokban és az irka-firka kimerithetlen tömkelegében vélték számunkra föltalálni a cultura és civilisatio egyedüli panaceaját; — milyen volt és milyennek kell lenni a józan önkormányzat mindenki törvényes jogait védő rendszerének, hogy szomszédaink megirigyeljék és ha lehet, tanulják el, — mi a hazafiui érzeten többnyire önérdek feláldozásával járó gyors és olcsó közigazgatás és igazságszolgáltatás rendszere.

Végre a megyei gyüléseknél józan korlátok közt tartsuk a tanácskozások folyamát, s különösen a hozandó határozatok hatáskörét; — soha sem feledvén, hogy a jövő országgyülés feladata megoldani a nehéz kérdéseket, hazánk utólsó szentesitett törvényei alapján."

A megyék mikénti alakulása kevésbé volt kétséges, mint majdani politikai viseletök. Nagy feszültséggel várattak tehát az első megyei gyülések; mert a diploma a me-

gyék helyreállitását első sorba állitván velök politikai sulyuk is fölébredendő volt.

A megyék igen ártatlan valaminek látszhattak, hogy minden előzmény nélkül restauráltattak. És talán veszélyességök csak is azon előzmények hijjában állott, melyek Bécsben a megyéknél sokkal veszélyesebbeknek tartattak. Ugyanis csak egy antidotuma létezhetett a megyei rendszerrel járó s később beállott zürzavarnak: ministerium, az 1848-ki törvények alapján.

Ezt azonban most nem vitatván, elég constatiroznunk azon tényt, hogy a megyei rendszer — némely németül iró hazai publicista, és befolyáshoz jutott magyar államférfiak müködése következtében october 20-ka körül a Lajthántul is jóhangzásu, csaknem népszerü volt.

A kormány mint olcsó közigazgatási eszközt méltatá figyelmére; a politizáló körök az egyéni szabadság őrét, s az önigazgatás biztositékát tisztelék benne — ismeretlenül. És ausztriai szokás szerint voltak tán, kik azt hivék, hogy egy huszonnégy óra alatt a Lajthántul is pátens utján be lehetne hozni a megyerendszert! —

E kettős zománczát elveszté nem sokára. De meg sem tartható soká, mit tőle vártak.

Az 1847-ki megye lehetlen, mert az csak a nemesek közönsége volt. Az 1848-ki megye megtartá a 47-kinek minden rosz tulajdonságait, a jók nélkül; — csökkenté a privilegiált osztály jogait, de nem költé fel a nép vonzalmát, mert semmi realis hasznot nem hozott neki. Mint közigazgatási közeg elégtelen volt, de megmaradt turbulens kormány-akadálynak.

Ezenfelül meg kelle győződni csakhamar jobbra is balra is, hogy, ámbár nem oly költséges mint a Bach-gépezet, de hiresztelt olcsósága még sem a régi. Az előbbre haladott társadalom be nem éri az egyszerü, mondhatni

elemi közigazgatással, mely 1848-ig megjárta. A birói állás bizonyos continuitást s állandóságot kiván. Valamint a birtok-vesztett, elszegényitett nemesség sem állithatja ki azon contingensét a csaknem ingyen szolgált tisztviselőknek, mely a 48-ig nem adózó és robot-élvező nemességből kitelt. Uj, azelőtt ismeretlen közigazgatási ágak a hivatalnokok szaporitását, a változott gazdászati viszonyok fizetéseik fölemelését igénylé.

Szaporodott minden osztályban s a nemességben is a többé kevesbé mivelt proletariatus, a hivatallesők s hivatalra-szorulók száma; — fogytak tehát a selfgovernmentnek, szaporodtak a bureaukratiának elemei és esélyei.

Elvonttan azon „eredendő bün“-től, mely az octoberi mű belhiányossága s félsége következtében a kormány további tevékenységének részleteit átok gyanánt kisérte, nem lehet azzal vádolni, hogy a megyei zürzavarok megelőzésére nem tevé azt, mit tehetett.

A megyék mikénti alakitására irányadásul kiadott egy „utasitást a főispánokhoz,“ melynek történeti érdekénél fogva szövegét közöljük:

Főispáni utasitások.

1. Miután a vármegyék határolása és kiterjedése, a f. é. october. 20-ki legmagasabb leirat által visszaállittattak: a főispánok feladata leend, az illető vármegyék régi határainak visszaállitását, kölcsönös egyezkedés utján eszközölni.

2. Mig majd a magyar törvényhozás a megyei szervezet iránt intézkedni fog, minden megyében egy állandó bizottmány fogja a tanácskozmányi jogot gyakorolni, ezen utasitások határai s a megye tekintélyén belől.

3. A megyei bizottmányok fölállitását illetőleg, a főispán mindenek előtt a legtekintélyesebb s minden osztályt s érdeket képviselő férfiakkal értekezni fog a bizottmányi tagok száma iránt s azokkal egyetértve a bizottmányt constituálni fogja, mely a ta-

goknak netalán szükséglendő szaporitása esetére, ez utasitás szerint fog eljárni.

4. A bizottmány a legkisebb megyékben legalább 50, s minden megyében legfölebb 400 tagból állhat.

5. A bizottmány oly módon állittatik össze, hogy abban minden tekintet nélkül a vallásra, — rang, születés, birtok, értelmiség s ipar, szóval — a megyei lakosok összesége illőleg képviselve legyen.

6. A főispán ez utasitásokat közölni fogja a megyei bizottmánynyal, s annak első ülésében az esküt az eddigi, százados szokás szerinti alakban leteszi, s ez időtől fogva az uj hivatalnokok hivatalba léptökig, a jelenlegi hivatalnokok fölött törvényes tekintélyét gyakorlandja.

7. A főispán a bizottmánynyal egyetértőleg fogja a megye hivatalnoki testületét szervezni. Állani fog az: alispányok, jegyzők, szolgabirák s esküdtekből, a belső megyei igazgatás szükségeihez képest vagy annyi számmal mint 1848-ban volt, vagy kevesebből, — végre egy pénz- s egy levéltárnokból.

8. E hivatalnokok az 1848 előtt szokásban volt esküforma szerint föleskettetnek, — a főispán, a névsort fölterjeszti a m. k. helytartótanácsnak s intézkedik, hogy a közigazgatási ügyek vezetése az uj hivatalnokok kezeibe menjen át; miután ez megtörtént, a főispán a többi alkalmazandót a bizottmánynyal egyetértőleg, a szükségekhez képest nevezi ki.

9. Az uj hivatalnokok az 1848 előtti megyei fizetéseket kapják a főispán utalványozásával, azon naptól kezdve, melyen hivatalukba tényleg beléptek. Ha egyébiránt a megyei bizottmány a hivatalnokok fizetését a megváltozott korviszonyok szükségleteihez képest módositani akarná, — ez iránti véleményét a magyar helytartótanáes elé fölterjesztheti, hogy az illetékek az igazság s méltányosság elve szerint szabályoztathassanak.

10. Valamint ezeket, ugy más közigazgatási szükségletekre vonatkozó költségvetéseket a megyei bizottmány 6 hónap alatt elkészitendi, s a magyar k. helytartótanács elé terjesztendi, hol azok megállapittatnak; az illető összeg aztán az országgyülés végleges elhatározásaig a főispán utalványára, ideiglenesen a kincstárból az országos alapnak előlegezés gyanánt kiszolgáltatik, s ez utóbbi azt évnegyedenkint a megyei pénztárnok kezébe juttatja, ki e fölött a megyének rendesen számolni tartozik.

11. A főispánok az egyenes adók ügyeit illetőleg a pénzügyi hatóságokkal azon viszonyba lépnek, mely ezek s az eddigi megyei közigazgatás közt fennállott.

12. A büntető, polgári és urbéri törvényszékek szervezete jelen állapotban marad — a kir. fiskus kinevezése is függőben marad mindaddig, mig az oct. 20-ki legmagasabb diploma értelmében az országbirói választmány a magyar törvénykezés szerveze-

tére vonatkozó kérdésekre javaslatait fölterjesztendi. Időközileg tehát a nevezett törvényszékek hivatalos működésöket folytatni fogják. Azon törvényszéki tagokat illetőleg, kik a megyei népesség nyelvét s nevezetesen a magyart nem birják, valamint a szükségelt személyzet kiegészitését illetőleg, a főispán jelentésére a magyar udv. kancellariához, intézkedés fog tétetni, hogy az illető helyek a törvényszékek szervezéseig is alkalmas, benszülött egyénekkel töltessenek be.

13. Az uj szolgabirák, a működési körükbe tartozó pörökben s minden törvénykezési ügyben hivataltársaik, s az esküdtekkel együtt, az átalános polgári s büntető törvénykönyv szerint fognak eljárni, s mint törvénykezési segédszemélyzet, a fönálló törvényszékek utasitásait követik, s annak idejében jelentést tesznek az utasitások betöltéséről ez utóbbiaknak: miért is e megyei hivatalnokok választásánál számitani kell az e czélra szükségelt képességekre.

14. Mivel a megye s egyes hivatalnokai fölötti felügyelés s vezetés a főispánt illeti, minden nagyobb s fontosabb esemény az első alispán által elébe terjesztendő, az alispánt pedig a szolgabiró tartozik arról értesiteni. A választmányi ülésekben felmerülő fontosabb eseményekről a főispán, vagy ennek akadályoztatása esetében az alispán küld jelentést a m. kir. helytartótanácshoz, mely elé a jegyzőkönyvek is szokott módon fölterjesztendők.

15. E bizottmány a közigazgatási ügyekben mind azon jogszabadalmakat gyakorlandja, melyek 1848 előtt a megyei közgyüléseket illeték, s a megyei hivatalnokok fölött határozólag intézkedik.

16. Az átalános tanácskozmányok alkalmával, minden magyarul nem tudó bizottmányi tagnak szabadságában áll, a megyében divatozó nyelvet használni.

17. A bizottmányi ülésekben a hivatalnokok szavazati joggal birnak, s ha a hiányzó jelentések sorozata fölolvastatik, azok kimaradása iránt számolni tartoznak.

18. A bizottmányi ülések nyilvánosak, s a hallgatók számára külön hely leend föltartva. Ha a hallgatók a tanácskozmányt megzavarnák, s az elnök egyszeri megintése eredménytelen marad, az elnök valamint az egyes csendzavarót, ugy az egész hallgatóságot kiutasithatja.

19. A megyei bizottmányok működése fölött őrködő politikai hatóság a m. k. helytartóság, mely a bizottmánynyal egyenes összeköttetésben állva, ehhez mint a megye összeségéhez intézi utasitásait.

20. A megyei szervezetet illető végleges törvény megjeleneséig, a megyei bizottmány köteles, működését a jelenlegi utasitásokhoz alkalmazni.

Ezen okmány történeti nevezetessége nem abban áll, a mit eredményezett; hanem abban, hogy semmit sem eredményezett ; a megyék által félretétetett, ignoráljtatott.

Az utasitás egyes pontjainak czélszerüsége, vagy helytelensége tehát szóba nem jöhet. A kérdés az volt: van-e valami ideglenes intézkedésre szükség, addig, mig az országgyülés véglegesen szervezendi a megyét?

Erre az ellenzék akkori közlönye, az 1848 törvények mellett buzgó Pesti Napló is igennel felelt.

És valóban még akkor is, ha a kormány a 48-ki törvényt tüzte volna kiindulási pontul, valamely ideiglenes átmeneti intézkedésre szükség volt.

Az 1848-ki megyei bizottmányok és tisztviselők nagy része kihalt, nagy része egy vagy más magán okból lehetlen volt; sok helyütt még névjegyzékük is elveszett. Egyszerü fölelevenitésük tehát physikailag vagy erkölcsileg lehetlen volt.

Tizenkét év óta sok viz folyt le a Dunán. Gyökeresen megváltoztak a társadalmi viszonyok. És az administratio sok közege (például a telekkönyvezés) — ámbár törvénytelen, mert absolutistikus uton jött létre — anynyira összeforrott a nemzet gazdászati viszonyaival, s azóta kifejlett anyagi érdekével — hogy egyszerün mellőzhető nem volt.

A törvénykezést megakasztani nem lehetett, sok magán érdek sérelme, a tulajdonjog bántalma nélkül. De az összes magánjogi viszonyok egy évtized óta ausztriai törvényeken alakultak, s alapultak; e basist félrevetni még a törvényhozásnak sem volt szabad, mert törvény vissza nem hathat.

Ha tehát ez igy állt, az 1848-ki tisztviselők egysze-

rü rehabilitatiója, kik az ausztriai törvényt nem tudták vagy azt törvényül elismerni nem akarták — lehetlen volt. Szükséges volt tehát előbb, hogy törvényszerüen az országgülés által intéztessék el a magánjog kérdése, mi tartandó meg az ausztriai, mi elevenitendő fel a magyar törvényekből? de addig mellőzhetlen valamely átmeneti határozat legalább is a megyei administratio, s a föntartott törvénykezési hivatalok közlekedésére nézve.

Továbbá az összes adó-rendszer uj, egy roppant közigazgatási szervezetnek része vala, melyet onnan rögtön kiszakitani nem lehetett. Szükség volt tehát az alkotmányos hatóságok ideiglenes viszonyát az ideiglen föntartott pénzügyi közegekhez meghatározni.

A közérdek, az államrend föntartása, a legmagasb társadalmi igények tekintetéből tehát ép ugy mint a 48-ki szempontból — mellőzhetlen volt egy provisorium. És a különbség csak az lehetett: hogy ha a kormány nem ad utasitást, vagy a hatóságok mellőzik ez utasitást: akkor minden megyében, minden városban más provisorium fog létre jönni, vagy is a localis önkény, az anarchia fog rendszeresíttetni.

Hogy mégis ez történt, annak a jele, miszerint a megyékben oly emberek emelkedtek tulsulyra, s gyakorolták eldöntő hatást, kiknek ezen egyszerü igazságok felismerése s a szóban forgó szent érdekek méltánylása vagy érdekökben nem állt, vagy miveltségi határvonalukon tul eső fogalmak valának.

* * *

A megyei gyülések tartását mindenütt megelőzött magán conferentiákban különbség nélkül az 1848-ki törvény fogadtatott el az ujjá szervezés alapjául; — nagy

gyülések irattak ki; s azokra a 48-ki bizottmány még tudva levő tagjai, s a községek két-két képviselője hivattak meg. (Pest megye.)

A gyülés czélja — szervezés, tisztviselők választása volt.

A „törvényesség“ s „jogcontinuitás“-nak ekkoriban hangoztatni kezdett tana, mindjárt az első gyakorlati lépésnél erőszakoltatott, mert kivihető nem volt:

Miután a 48-ki megye ugy a mint volt, halottaiból föl nem támasztathatott, közgyülés iratott ki a 48-ki törvény ellenére, s a közgyülés önkényesen állittatott össze. Az 1848 XVI. szerint — ugyanis — az országgyülés befejeztével minden megyében csak egyszer volt közgyülés tartandó, bizottmány választása végett; mely ezután a megyei hatóságot képviselni volt hivatva. Nyilvánvaló tehát, hogy a főispáni utasitás III-dik pontja közelebb állt az 1848-ki törvényhez, mintsem a megyék eljárása.

Azonkivül az 1848: XVI. kijátszására sok megyében oly nagy számu bizottmány alakittatott, hogy az realiter köz-, sőt mondhatni népgyülés jellemével birt.

Mégis megtörtént, hogy sok értelmes nemes birtokos feledékenységből nem választatott meg a bizottmányba, s igy kárpótlás nélkül elveszté alkotmányos jogát, az 1848: V. t. cz. 1. §. ellenére, hol az mondatik: „politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni — a jelen országgyülés hivatásának nem érezvén. .“ sat.

Még gyakrabban a bizottmány választása csak az uralkodó politikai párthangulatnak volt viszhangja. Kinek jó negyvennyolczassága gyanuba jött az által, hogy vagy császári hivatalt viselt, vagy általán a bukott rendszerrel „jó lábon“ állt, — arra rákiálták a választók, hogy „meghalt.“ Volt megye, hol valami kitünő kortes a

megyei terem ablakpárkányára keresztbe ült, hogy egy lába a teremben, másika az udvarra lógott, s a mint a főispán a neveket olvasá, ő az udvaron ácsorgó közönségnek jelt adott, hogy „éljent“ vagy „meghalt“ot kiáltsanak. És igy e kortes alakitá a bizottmányt. Volt megye, hol a „meghalt“ oly tisztes férfiura rákiáltatott, ki a megye legnagyobb részének birtokát élvezi, s több ezer forintokat áldozott közczélokra, mint garast valaha elmakaózott az őt „meghalt“nak decretáló kortes.

Másrészt a legnagyobb szájhősök, legzajosabb „48“-czasok közt szerepeltek sokan, kik épen óriási hazafiságuk által gondolták legbiztosabban elfeledtetni kissé gyanus, vagy nagyon is világosan foltos multjokat; s kiknek sikerült is magukat kolomposokul föltolni, mi nálunk legfölebb egy két hangzatos frasisba kerül.

Szóval a bizottmány-választások nem nagy tekintélyre jutottak, sokakat megsértettek, sokakat a 47-diki megye visszaóhajtására inditottak; — s igy a pártalakulás keserü-savanyu élesztőjét képezék a hazában; s nem jó prognosticona voltak a jövő fejlődésének.

A megye régenten némi családi kör szinezetével birt, hol a választási vagy tanácskozási téren is egy-egy „jux“ megjárta, a nélkül, hogy az országos hatásu volt volna. De a nemzet rendkivül komoly helyzetében a merőben pajzán kihágás is nagyobb horderővel birt. Mit egésséges korunkban könnyen megbirunk, az a reconvalescenst halálos bajba ejtheti.

A kortesi jux-szellem pedig tovább is terjeszté ki uralmát. Ennek kifolyása volt az, hogy oly nevek iktattattak a megyei képviselőség sorába, kik — ha honfiak is, de a hazától távol, s ha idegenek valának — sehogy sem gyakorolhatták képviselői kötelességeiket, de a kikről — bármi derék férfiak voltak is köztük — tudva volt

hogy mindnyájan az austriai birodalom, és többen egyenesen az uralkodóház ellenségei.

Ez által az ország határain tul barátaink s ellenségeink körében félreértésekre, megdöbbenésre s azon gyanura adatott alkalom, s azon gyanusitásra ürügy: miszerint a megyék csak a forradalom organisatiójára törekszenek! — pedig az egészben korántsem volt annyi része a hazaszeretet áldozatai, a számkivetés martyrai iránti kegyeletnek, mint a „kormány orra alá borsot törés" passiójának, a juxnak.

* * *

A megyegyülések sorát Pestmegye nyitotta meg.

Rendkivüli gyülés volt ez, összehasonlitva az egykori pestmegyei gyülésekkel. A megyeház termei, karzatai, udvara, mellékutczái néptől ellepve, a város zászlókkal diszitve; a gyülésben sok szónoklat, de vita nélkül; hogy az 1848-ki törvények fogadandók alapul, közös vallomás; a Nyáry Pál inditványozta fölirat szó ellenzés nélkül elfogadtatik.

E fölirat nem ő Felségéhez, nem is a kanczellárhoz intéztetett, hanem báró Vayhoz; és igy hangzott:

„Báró Vay Miklós ő nagyméltóságának!

Megyénk, miként tegnap tartatott közgyülésében, ugy bizottmányának mai elő közgyülésében is irányadóknak és alaptörvényeknek egyedül az 1848 diki XVI. és XVII. törvényczikkeket ismervén el, s eddigi müködésében azokat már alkalmazván is: e tényben határozottan kijelelte az ösvényt, melyet mint a honnak királyi szentesitéssel pecsételt ily törvények által biztositott egyik alkotmányos törvényhatósága, eljárása egész körében tovább is követni fog és követni felelősség alatt köteles.

A midőn megyénk magát a törvényhozás irányában ekép a felelősségi kötelezettség s egyszersmind a törvény védpaizsa alá helyezi: egyuttal felelősséggel járó mulaszthatlan kötelességének hiszi, kinyilatkoztatni: miszerint a Magyarország részére felelős ministeriumot biztositó 1848-ki III. törvényczikkel ellenkezőleg

ujból alakitott m. udv. kanczellária és kir. helytartótanács felállitását oly ténynek nem ismerheti el, melyből e hon kormánya törvényhozáson kivüli megváltoztatásának, vagy felelősségtől mentesitésének lehetősége következtethetnék.

Ily szempontból mérlegezve nagyméltóságod jelenlegi állását, ámbár azt megyénk alkotmányosnak nem tekintheti: teljesen meg van győződve, hogy főméltóságod czélja egyéb nem lehetvén, mint a jogilag soha meg nem szüntethetett 1848-ki alkotmány tényleges visszaállitása, megyehatósági körünkben már megkezdett. de véglegesen egyedül a törvényhozás utján bevégezhető nagy munkájának végrehajtása; ebbeli eljárását illetőleg a felelősség terhét magáról elháritni nméltóságodnak nem lehet szándékában.

És e téren és e magasztos czélra működésében nméltóságod megyénknek minden telhető alkotmányos eszközökkeli közremunkálására bizton számithat s a megye őszinteségének félre nem érthető jelét hiszi tanusitani akkor, midőn a minden kormánynak általában, de nagyméltóságod feladata szerencsés megoldására kétszeresen szükséges közbizalom megnyerésére, ugy a haza mint a királyi trón érdekében egyaránt mellőzhetlennek nyilvánitja:

1. Hogy az 1848-ik IV. és V. t. czikk alapján az országgyülés a legrövidebb idő alatt összehivassék.

2. Hogy miután ezen országgyülés mikénti működésétől a nemzet egész jövője feltételeztetik, s a felmerülhető nagy kérdések előleges tüzetes és alapos megvitatására és előkészitésére a sajtó van hivatva, a sajtó az 1848-dik XVIII. törv. czikk korlátai közt azonnal szabaddá tétessék.

3. Hogy miután az adó kivetése és behajtása a megyék tisztviselői által csak azon esetben eszközölhető, ha azt az országgyülés megszavazta: az ily törvényes kellékekkel nem biró jelenlegi adóhátralékoknak beszedése, ugy mint az ujonczozás folytatása is az e részben egyedül illetékes, különben is sokáig nem halasztható országgyülés rendelkezéséig függesztessék fel.

4. Minden, 1849-ik év óta törvényhozáson kivül életbe léptetett, bármily czim alatt létező, a magyar törvényben ismeretlen dij és adózási nemek szedése, ugy a dohány-egyedárusság gyakorlata is az országgyülés intézkedéseig szüntettessék meg. Végre

5. Azon perek folyama, melyek az időközben octroyált örökösödési és egyéb hasontárgyu törvények alapján inditvák, a törvényhozás összejöttéig függesztessenek fel, minden egyéb a megyei birósághoz tartozó perek pedig törvényes illetékükhöz azonnal tétessenek át.

A kormány a nemzettől csak indokolt bizalmat igényelhet, s a kormány eljárásának indokolása mindig a — tények.“

A tizenkét év alatt leszokott a nemzet a fejedelemhez járulni, mert ez büntett lett volna. Az ős-monarchicus

szokás: a fejedelemnél keresni igazságot vagy kegyelmet, csak a császári hivatalnokok engedelmével volt szabad, s divatból jött. Ez egyetlen mentsége annak, hogy Pestmegye nem egyenesen ő Felségéhez fordult kérelmével, mi politikailag helyesebb leendett.

A kanczellárt törvénytelennek tekinté; tehát vele nem közlekedhetett. És igy hallgatnia kellett volna, vagy el sem foglalni a fejedelem nyujtotta tért; de a passivitás eszméje elejtetett, s a nyujtott tér elfoglalása nagy többség által kivántatott. Pestmegye e szerint zsák-utczába jutott. De segitett rajta egy kis rabulistika: „nem a kanczellárhoz irunk, hanem báró Vayhoz!“ — mondák. („Az ország legbefolyásosabb egyénéhez“ igy szólt több megye.) De miért épen Vayhoz? miért nem más valakihez? hisz hátha másnak még több személyes befolyása van ő Felségénél??

Hasonló logika volt a kanczellárnak el nem ismert báró Vayt mégis felelőssé tenni eljárásáért, és kormánynak czimezni a kormánynak el nem ismert magánszemélyt.

Különben mint óvástétel az alkotmány szempontjából igazolható ezen diplomatikai modor; a kérvényezés is magában kétségtelen alkotmányos jog levén — Pestmegye öt pontja, míg azon kérelmek tárgyai via facti igénybe nem vétetnek, történeti jogi szempontból nézhetők és elnézhetők.

Hanem magukban véve bár, vagy tekintve a viszonyokat, nem kevesebb mint öt absurditást tartalmaztak.

1. Az országgyülést nem volt szükség kérni; a diplomában igérve, s a dolog természetében, az ország és trón közös érdekében volt az országgyülés siettetése.

Mielőbbi létrejötte az ország magatartásától, a köz-

hangulat nyilatkozmányaitól, s a kormány körén kivül eső tényektől függött.

Előrelátható volt, hogy ha a megyék nem előzik meg az országgyülés teendőit s a 48-ki térfoglalás meddő vitáit, a 48-ki alapnak közigazgatás utján birtokba vételére irányzott kisérletekkel össze nem bonyolitják a helyzetet, hanem a közigazgatásnak az utasitások értelmében szervezésére korlátolják tevékenységüket, — az alkotmánykérdések megoldását pedig bizzák az országgyülésre: — leghamarább létrejövend az.

2. Miután Pestmegye tömegesen követelte az 1848-ki törvényeket; fölösleges volt a XVIII-ik czikket külön kérni; — sőt méltatlan tréfa volt azon sajtótörvény rögtöni helyreállitását kérni, mely esküdtszékeket, ministeri kormányzatot előzményeül föltételezett.

A 3-dik és 4-dik pont: „mindennemü adók behajtása s az ujonczozás azonnali megszüntetése"; miután Pestmegye vezetőinek semmi okuk sem volt a bécsi kormányférfiakat őrülteknek tartani, csak a tudatlan népre számitott szemfényvesztés volt. És föltéve, hogy e kérelem teljesittetik, vajjon mit nyerendett a nép — ha utólag cumulative lesz kénytelen megfizetni adóhátralékát? Mit nyerendett.....? — Hiszen volt alkalmunk látni.

Ezen nemesi „nem adózunk" szagú pontok ikertestvére az

5-dik — melyben az adósoknak módfelett tetsző, de különben a tulajdonjognak oknélküli veszélyeztetését maga után huzó moratorium kéretik: komoly politikusokhoz és jogtudósokhoz soha nem illő zúg-prókátori fölfogásra mutatott.

Pestmegye azonban mindezt csak kérte. El nem határozta. Nem tettlegesitette. Pestmegye, mint mondók, logikátlan volt, de politikus.

Hevesmegye már kevesbbé politikus volt, hanem annál logikaiabb.

Hevesmegye nem kért, hanem határozott, s határozatait közlé a néppel következő nyolcz pontban :

1-ör. Heves- és Külső-Szolnok megyék az országgyülések által hozott s királyi esküvel szentesitett s különösen az 1848-ki hazai törvények szerint fognak intézkedni.

2. A nevezett testvérmegyék területein eddig fönnállt minden néven nevezhető hivatalok megszünteknek tekintetnek.

3. A mostani tisztválasztás alkalmával törvényesen megválasztott tisztviselők a volt alkotmány-ellenes hivatalnokoktól az irományokat, szereket, eszközöket, s a mindennemü minket illető pénztárakat haladéktalanul át fogják venni, s a községek mostani elöljáróit elbocsátván, a népet ohajtásaik szerinti tisztviselők választására fölhivják, s a községeket rendezendik.

4. A megyei tisztviselők egyedül a megyei bizottmányoknak engedelmeskedhetnek.

5. Az árvák ügyét s vagyonát ezentul a mostani megyei törvényes hatalom kezelendi, s jövendőjök fölött a legszigorubban őrködendik.

6. A véletlenül kifeledett községek bizottmányi tagjai a bizottmányban a községek jogos kivánataihoz képest, pótlólag meg fognak választatni.

7. A megye az alispáni hivatal utján az ország legbefolyásosabb egyéné t haladéktalanul fölkérendi arra, hogy az a közhaza javára müködendő s az 1848-ki törvények szellemében összeülendő országgyülés mielőbbi összehivatását a legnagyobb erélylyel eszközölje.

8. Ezen rendeletek teljesitése a tisztviselőkre bizatik; s ezen végzésekről a szomszéd megyék hivatalos uton fognak értesittetni.

* * *

Mint mondók, ez már logikai s érthető eljárás volt. Az egészben a fejedelemről szó sincs. Minden államhatalom a priori a megyét illeti. A megye pedig ipso facto fölébredt, s a nyolczszázados souverain Hevesvármegye legitim örököse. E szerint a 48-ki törvényeket tettleg helyreállitja. És az országgyülésnek nem marad egyéb teendője — mint a törvényszerü tényt elismerni. Ha aztán tetszik, koronázhat is, Pétert vagy Pált, az egyre megy.

E közben a kanczellárnak a jan. 16-ki leirat kiséretében egy levele is jelent meg az ország-primásához. Igénytelen csendben senkit nem zavarva jelent meg az; azonban mégis arra birta a primást, hogy egy, a megyéket kijózanitani törekvő körlevelet bocsásson a megyékhez. A két érdekes levél szövege következő:

Báró Vay levele a magyar Primáshoz.

Főmagasságu Bibornok-Primás és főispán ur!

Azon kegyelmes királyi leiratból, mely a mai napon a főmagasságod kormányára bizott megyéhez küldetett, s melynek másolatát a mellékletben közleni szerencsém van, meg fogja érteni főmagasságod Felséges urunknak ama legfelsőbb parancsait, melyeket némely megyéknek tulságos határozatai s erőszakos eljárásai, sőt itt-ott már-már mutatkozó anarchicus jelenségek is, a törvényes rend és alkotmányos szabadság megállapitásának érdekében szükségkép előidéztek.

Nem czélom ezeknek bővebbfejtegetésébe ereszkedni, miután azok épen oly szabatosak és határozottak, mint indokaik valók és kétségtelenek, s a szándok, mely Felséges urunkat vezérli, egyenes, tiszta, s minden tartalékgondolatoktól ment; csak figyelmeztetni kivántam bizalomteljesen főmagasságodat, miszerint Ő Felsége többi népei iránti kötelességénél fogva nem türheti és szilárd jelleméhez képest türni nem fogja, hogy a törvényes szabadság helyett féktelen szabadosság uralkodjék, s a köznyugalom, rend és vagyoni s személyes bátorság ujra koczkáztassék; és noha ily sajnos akadályok sem lehetnek képesek Ő Felségét azon alkotmányszerü uttól eltántoritani, melyen népei boldogitására haladni s különösen Magyarország törvényes intézményeit helyreállitani változhatlanul elhatározá, mégis kénytelen lenne Ő Felsége „a hongyülés mielőbbi megtartása s szerencsés megkoronáztatása iránti élénk óhajtását összes birodalma népei iránti uralkodói kötelességének alárendelni, s annak teljesitését ismét legmélyebb sajnálkozására bizonytalan időre elhalasztva látni.“

„Mily őszinte és komoly Ő cs. k. Felségének a törvényesség terén való szilárd megmaradása, és a nemzet minden jogos és méltányos kivánatainak kész teljesitése iránti szándoka, senki sem képes bővebben tapasztalni, mint én, ki jelen állásomban naponta inkább meggyőződöm, miszerint Felséges urunk magasztos tulajdonai hazánk irányában a legszebb reményekre jogositanak. Ezt mult évi mindszenthó 20-án kelt legmagasabb elhatározásai óta már eddig is bőven és következetesen kegyeskedett tanusitani.

„Az ország területi egysége a Szerb-Vajdaság, temesi-Bánság

és az erdélyi három megyék és Kővár vidéke bekeblezésével legnagyobb részben már vissza van szerezve, és a mi még hiányzik — mint bizton remélem, rövid idő mulva meg lesz adva. A megyék „alkotmányunk eme védoszlopai“ már ujra szervezvék, és azokban a nyilvános élet sorompói megnyitvák. — Nemzeti tisztviselők igazgatják az országot. — Az igazságszolgáltatást kevés napok mulva immár minden fokozatokban az ország határain belül fogja a magyar birni. — Édes hazai nyelvünk a közigazgatásnak, igazságszolgáltatásnak és közoktatásnak közlege, s az országgyülésnek a közóhajtás kijelölte törvény alapján leendő összehivása már el van határozva. — Mi közjogi viszonyaink teljes elrendezésére hátra van, — csak a mult idők mellőzhetlen szükségei, s az átmeneti időszak igényei által lőn még rövid időre tőlünk elvonva, vagy egyedül a törvényhozás által hozathatik meg véglegesen, s ujabb bonyodalmak és rázkódtatások nélkül egész terjedelmében.

„Ezt türelmesen bevárni, s a tények hatalma által egy évtizeden keresztül alkotott viszonyokat, s köz- és magánszükségleteket — törvényessége latolgatásának mellőzésével figyelemre méltatni, a jelen rövid átmeneti időszaknak föladata.

„Mind azon utak, melyek ettől elvezetnek,— elvezetnek egyszersmind minden bonyodalmunknak egyedüli gyökeres megoldásától, az Ő Felsége és az ország által egyiránt legélénkebben ohajtott országgyülésnek megtartásától; bizodalomteljesen keresem tehát meg főmagasságodat, miszerint az elől idézett legfelsőbb királyi leiratnak kihirdetésére mielőbb bizottmányi ülést hiván öszsze, a királyi trón iránti hüségénél s ismert hazafiságánál fogva arra törekedni méltóztassék, hogy Ő Felségének atyáskodó szándokai méltányoltatván, rendeletei tartozó engedelmességgel fogadtassanak, s pontosan teljesittessenek, és ez által az ország javára s a nemzet megnyugtatására irányzott önzetlen becsületes iparkodásaim könnyittetvén — kedves hazánk összes népe elvégre azon epedve várt boldogitó napnak hajnalát hasadni lássa, melyen a nemzet választott képviselői, a királyi trónnal egyesülten, jövő tartós jólétünk biztos alapköve letételének áldásdus munkáját megkezdhessék. Kelt Bécsben, 1861. Boldogasszony hó 19-én. Főmagasságodnak lekötelezett szolgája

B. Vay Miklós m. k.

Az eredetivel megegyezőnek találta

Závody Albin,
főjegyző.

Magyarország herczeg-primásának levele a vármegyékhez.

Tekintetes, nemes vármegye, igen tisztelt honfiak!

A kedves haza boldogságát előmozditani s állandó jólétét eszközölni mindig főtörekvésem volt, ennélfogva mitsem óhajtok inkább, mint hogy a jelen nehéz napok után, minél hamarább jőjenek vissza az alkotmányos élet azon előnyei, melyeket koronás fejedelmeink alatt mind atyáink, mind több évtizeden át mi magunk is élveztünk.

Isten, ki megváltoztatja az időket és korokat, megszünteti az országokat s ujakat alakit, szent áldását adá a legjobb szándokkal kezdett s folytatott iparkodásokra, s igy történt, hogy Felséges Fejedelmünk, régibb vágyait teljesitendő, a nemzet forró ohajtásai felé közeledett; s hazánknak az alkotmányos életet viszszaadni elhatározta.

A fejedelmi legfelsőbb határozat következtében már szerveztetnek a vármegyék, elszakadt részei hazánkhoz visszacsatoltatnak, anyanyelvünkön hivataloskodunk, növendékeink oktattatnak, s örömmel halljuk, hogy az országgyülés és a Felséges Fejedelem megkoronáztatása bizonyosan bekövetkező tények. Az alkotmányos élet magvát már eddig is birjuk és Urunk Fejedelmünk legtisztább szándoka és szava biztosit, miszerint annak fölsarjadzását is látni fogjuk, s nem csak fejlődésén örvendeni, hanem gyümölcseit is szedni szerencsénk leend, miért is áldottam és áldom Istenemet, hogy hazám föltámadásának hajnalát látnom engedte, és hogy elmondhatom nemzetemmel „Föltámadt hazánk“ — hála legyen az Istennek.

Azonban nem kis aggodalom nyugtalanit, midőn hallom, hogy a kezdettek fejlesztése itt-ott nem annyi elővigyázat és türelmetességgel eszközöltetik, mennyit a tárgy fontossága és természetes nehézsége igényel, szerencsés bevégzése pedig okvetlenül szükségessé tesz.

Kedves honfiak! Hazájuk iránti lángoló szeretetük megnyugtat engem, hogy nem fogják rosz néven venni, ha egyik testvérök, ki életének vége felé haladván, hazájának jövője fölött aggódni kezd, megszivlelés végett önökhöz néhány bizodalmas szót intéz.

Ily nagy munkára, minő hazánk rendezése, nagy készület szükséges, hogy igy kellő körültekintéssel vitessék végbe minden s az épület, melyet nagynak, dicsőnek s maradandónak lenni óhajtunk, szilárd alapra fektettessék. Ha valahol, bizonyára ily messze kiható vállalatban kerülendő az elhamarkodás, és mellőzendő minden előrekapó s terven kivüli lépés, mely különben is mig a dolgok tervszerinti s egyedül biztos fejlesztését mód nélkül akadályozza, a czélzott rend helyett csak rendetlenséget s teljes fejetlenséget — mitől az irgalmas Isten mentse meg e szegény, s

annyira megzaklatott hazát — hoz létre, s már is, mit méltó elszomorodással kell fölemlitenünk, rendre utasitó föllépésre hivta föl a felsőbbséget.

Ha pedig férfias kitartással tudtunk türni, bizodalmasan fohászkodván Istenünkhez; ha a felséges Fejedelemnek kibékitő jobbját felénk kiterjesztve látni óhajtottuk, pedig látjuk és érezzük már, legyen egy pár hónapig türelmünk, mig ügyeink országgyülésen nem egymástól eltérő módon, hanem egyöntetü alakra, s mindnyájunk hozzászólása folytán rendeztetni fognak, s ne idegenitsük el magunktól a felénk béke ágával közeledő legjobb szivü, s legtisztább szándoku fejedelmet.

Ha volt sulyos körülményekben e haza, — midőn fiainak anyagilag mutatandó közremüködése is a szokottnál nagyobb fokban igénybe vétetett, valóban oly helyzetben van most is. — Kedves honfiak! Engedjetek meg őszinteségemnek; igen silány volna a mi hazaszeretetünk, ha az anyagi segedelmet épen most vonnók meg Fejedelmünktől s hazánktól, épen most az adónak befizetését elő nem segitenők, midőn arra a mi érdekünkben legnagyobb szükség van. Reménylem, önök engem, ki hazai állásómnál fogva, elődeim példájára közbenjárok a fejedelem és nemzet között, bizonyára megértettek.

Legyenek e bizodalmas szavak önök iránti tiszteletem, testvéri szeretetem, s önök hazaszeretete iránt táplált reményeimnek őszinte tanui.

Isten áldása szálljon a fejedelemre és hazára.

Esztergomban, jan. hó 20. 1861.

Scitovszky János m. p.,
bibornok-herczeg s Magyarország primása.

Szinte fölösleges megjegyeznünk, hogy a bölcs, kijózanitó intések nyomtalanok maradtak, mint a Vezuv izzó craterébe hullott vizcsepp.

A megyék követték Heves példáját, mely tultőn Pesten, s viszont igyekeztek Hevesen tultenni, s egymást a dőreségekig fölliczitálni.

Szathmármegye a loyalitás magas fokára lóditá föl magát, — mert elhatározá, hogy egyenesen ő Felségéhez intézendi föliratát; különben ép oly határozottan nyilatkozék a 48 mellett, mint a többi. Azon férfiak, kik e relative loyalis eljárás eszközlői voltak, nem sokára teljesen hatástalanokká lehetlenekké lőnek.

Szathmármegye pecsovics hirben maradni nem akarhatott.

Hogy egy concret példában némi felületes képét adjuk a megyei mozgalmaknak, s az országos hangulatnak, álljon itt Szabolcsmegye nehány gyülésének vázlata :

„Az 1860. november 27-kén Nyiregyházán tartott kisebb körü, de nyilvános tanácskozmány kimondá : mikép az october 20-ki kibocsátványokat törvényteleneknek tekinti, és ugy van meggyőződve, hogy azok alapján a megyék szervezéséhez fogni nem lehet; de miután azóta sok történt, és sok megye a szervezéshez hozzá fogott, gr. D. I., az 1848-ki főispán ez iránt felszólittatva, Nagy-Kállóban deczemb. 22-én tartandó tanácskozmányra többeket meghitt. *)

Ez alkalommal N. N. előadta : hogy örömre még nincs ok, hogy a mi a diploma után történik, őt még jobban aggasztja, mert emigrátiónk amnestiát mindeddig nem kapott, az ország integritása nincs visszaállitva, a mi pedig Muraközben, Horvátországban s a haza számos helyein történik, a hazafi keblét a hatalom szándoka fölött épen nem nyugtatja meg. A czél — ugymond — a nemzetek visszafelé vezetése. Ennél fogva inditványozza, jelentetnék ki : hogy addig, mig az 1848-ki alkotmány vissza nem állittatik, a megye nem szervezendi magát. — E. L., a császári diplomára nézve osztozik az előtte szóló nézetében, de a tér elfoglalását s a szervezést ajánlja. Még akkor is erősebbek vagyunk — ugymond — ha e térről erővel leszorittatunk, mert jogainkat követeltük. K. M., szintén azon véleményben volt, hogy mig az 1848-ki állapot visszaállitva nincs, nem lehet a szervezéshez fogni. B. S, inditványa (melynek előadása közben megjegyzé : mikép az october 20-ki diplomát külpolitikai okok hozták létre, ha a nyomás lazulna, nem áll-e be ismét más politika?) az volt, hogy a határozat hozatala halasztassék a főispán által összehivandó közgyülésre. S. I., B. S-val szavazott, de kérdé : „mi azon tér, melyen a diploma szerinti megye mozoghat? pénze a megyének nincs, csak a kormánytól kapna, ha kapna? az igazságszolgáltatás ki van a megye kezéből véve; a financz, meg a zsandár maradnak, a főispán a cs. k. főnök helyét foglalja el a pénzügyi igazgatóságok irányában, a szolgabiró behajtaná az adót. Ha az utasitásokat tekintjük, szerepünk ugy megsemmisült mint a törvényhozásé.“ — Felhozatott még a szervezés mellett, hogy annak minél előbbi létrejöttét a

*) Lásd : Megyei alkotmányos mozgalmak. Pest, Müller Gyula sajátja. 1861.

közbátorság s a nép nyomorának lehető enyhitése is kivánja, hogy a mostani tisztviselőknek tekintélyök se lehet, hogy a szervezés által az ifjuságnak is kell foglalkozást adni, mely utóbbi okra azonban rögtön megjegyeztetett, mikép a lelkes fiatalság előtt, ha bejönnének a válság perczei, a rubrikázásnál dicsőbb tér is nyilnék. — A tanácskozmány többsége B. S., inditványa mellett nyilatkozott, mely magában foglalá azt is, hogy a közgyülés mindenesetre az 1848-diki törvények alapján lesz összehivandó.

1861. január 16-kán, Nagykállóban, a reformátusok templomában tartott közgyülésben, melyben a községek képviselők által vettek részt, az elnöklő főispán ünnepélyesen kijelentvén, mikép ő az 1848-ki törvényeket szenteknek és sérthetleneknek ismeri és egész épségökben visszakövetelendőknek tartja, megesküdött, hogy „Szabolcsmegye kormányát a haza alkotmányos törvényei szerint vezetendi s minden elébe tartozó ügyekben személyválogatás nélkül törvényt és igazságot szolgáltatand.“ — B. S., kijelentvén, hogy tekintve az ország közjogi állását, melyet törvényesnek nem ismer, mind a kinevezést mind az esküt csak mint tényt veszi, de közjogi értelemben nem tarthatja elfogadhatónak, inditványa oda ment ki, hogy a megye az országos ujabb események folytán alkotmányos szervezése számára foglaljon tért következő értelemben: 1. Mondja ki, hogy e térfoglalás az 1848-ki törvények alapján történik, melyekből mitsem engedünk. 2. Mondja ki, mikép az october 20-ki cs. diploma a nemzet alkotmányos önállását és függetlenségét vissza nem állitotta, sőt azt lényegében sérti. 3. Mondja ki, mikép az ez által megállapitott kir. helytartótanácsot és udvari kanczellariát az 1848-ki törvényekbe ütköző törvénytelen intézményeknek ismeri. 4. Mondja ki, mikép a nemzet alkotmányos szabadságának visszaállitása a nevezett törvénytelen kormányszékektől épen nem, hanem csupán a nemzet erkölcsi erejétől, mely az országgyülésen öszpontositott erővel nyilatkozandik, várható. 5. Mondja ki, mikép a nemzet méltóságát és alkotmányos érzületét mélyen sérti, hogy a főispáni koszoruban oly férfiu találtatik, ki 1849-ben a hazára tört idegen seregek egyik vezetője volt, s ki magyar létére, a hazai alkotmány feldulása érdekében szolgálatot vállalni nem irtózott. Ezen inditvány elfogadtatott, azonban az ellenpárt korántsem a diploma mellett küzdött, sőt mindaddig nem akart a szervezéshez fogni, mig a 48-ki állapot vissza nem helyeztetik. Egy tag inditványára megalakittatott a bizottmány, melybe több jeles hazafi, köztök menekültek is, ugy az életben lévő 1848-ki magyar ministerek belefoglaltattak. — Következő nap a jegyzőkönyv hitelesitése alkalmával heves vita támadt Szemere Bertalan miatt. Az egyik rész az october 20-ki diploma kérdésébeni hirlapi föllépése miatt a bizottmányból kitöröltetni ohajtá, mig a másik rész

arra hivatkozott, hogy ezen cselekedete jóhiszemű is lehet. A többség a tegnapi határozat mellett nyilatkozott.

A január 18-ki ülésben N. N. a volt honvédeket, kik a hazáért vérőket onták, ha alkalmasak, ajánlja a kijelölő bizottmány figyelmébe. Bónis ellene szól, mert a szabadválasztást korlátozni nem akarja, mert a megkülönböztetésnek most nincs itt az ideje. — Szavai elhangzottak. — Az illető bizottmányok kineveztetvén, a tisztujitás határnapjául január 28-ka tüzetett ki.

E napon a tisztválasztás nagy lármával ugyan — mint a lapok irták — de minden baj nélkül véghez ment. — A következő napokon mindenekelőtt azon küldöttség munkálata vétetett fel, mely a tisztviselők számára szolgálandó utasitások szerkesztésével volt megbizva. E küldöttség oda nyilatkozott, mikép tekintve, hogy az ősgyülés a megye szervezését az 1848-ki törvényekre kivánja fektetni, s ekkép a szervezéssel az 1848-ki állapotnak létesitése s a jelenlegi cs. k. hivatalnokok működésének megszüntetése a czél: mielött a tisztviselők részletes utasitásának kérdésébe be lehetne bocsátkozni, mindenekelőtt szükséges tisztába hozni azon tért, melyet a megye a közigazgatás terén tettleg elfoglalhat, mert csak ezen térnek tisztábahozatala után tartja a küldöttség lehetőnek, hogy a tisztviselők részére a dolog állásához mért utasitás készittessék, s egyszersmind tisztába hozassék, ha vajjon az ősgyülés határozata, t. i. a szervezésnek az 1848-ki törvények szerinti létrehozatala s az 1848-ki állapotnak létesitése tényleg kivihető-e? oda nyilatkozott továbbá a küldöttség, mikép az előadottakhoz képest, a bizottmány által küldöttség neveztessék ki a végett, hogy az mindenekelőtt a helybeli cs. k. törvényszék előtt tárgyalás alatt lévő büntető és magánjogi, törvénykezési s telekkönyvi irományok átadását sürgesse; ha azonban e felhivásnak az elnökség eleget nem teend, ez esetre a kinevezendő küldöttségnek világos utasitásul adandó: hogy a többi eljárást azonnal szüntesse meg s minden más, különösen politikai közigazgatási irományok átvételétől óvakodjék, hanem a bizottmánynak jelentést tegyen, melynek hatásköréhez tartozik a dologban tovább intézkedni. — Végre oda nyilatkozott a küldöttség, mikép ezen további intézkedés létrejötteig az ujolag választott tisztviselőknek működése átalában és föltétlenül felfüggesztendő. — Ezen küldöttségi javaslat két szó ellenében — elfogadtatott.

A febr. 18-diki gyülésben tárgyaltatott a jan. 16-ki leirat, s az mint törvénytelen félretétetett. A hgprimás levelére válaszoltatott, hogy a megye mindenben csak a törvények szerint járhat el. — Olvastatván az országgyülést összehivó helytartótanácsi intézmény, s erre vonatkozva Gömör, Veszprém, Ugocsa levelei, Kállay Ödön inditványára a képvi-

selő-választásoknál a törvényes határidő megtartása, Bónis Samu inditványára pedig a koronázást illetőleg határoztatott, hogy az, csak az 1848-ki törvények teljes biztositása után történhetik meg.

A márczius 14-kén s következő napokon az első alispán elnöklete alatt tartott ülésben örvendetes tudomásul vétetett az elnöklő alispán abbeli jelentése, hogy az adóalap összeirása nagyrészben befejeztetett, s némely szolgabirói kerületekből tetemes előlegezések fizettettek be; valamint hogy a közbátorság az ujabb időkben kevésbbé háborittatott mint a csend- és rendőrség fennállása alatt. — A polgári s fenyitő törvényszékek felállittattak s a birák megválasztattak. — Több megye levele tudomásul vétetett, ellenben több helytartótanácsi intézmény félretétetett. T. I. inditványára kimondatott, hogy mindazon képviselők, kik a febr. 26-ki pátens alapján a bécsi birodalmi tanácsba mennének, vagy követeket küldenének, ugy szintén a választók is, megsértői a pragmatika sanktiónak s mint ilyenek hazaárulók.

Azonban igazságtalanság volna, általános kárhozatot mondani a megyékre; mert habár egyetemesen az oct. 20-ki tért elfoglalva, annak törvényességét tagadák; a 48-ki álláspontra helyezék magukat; az ideiglen fönmaradt absolutistikus eredetü hatóságokkal érintkezni vonakodtak; s ennek következtében az adóbehajtást elő nem segiték, — a nélkül ugyan, hogy azt tiltották volna: mégis találkoztak megyék, melyek legalább a törvényhatóságokhoz illő modort és a fejedelem iránt tartozó tiszteletet megóvni elég méltóság-érzettel birtak; és fölterjesztéseikben nem csak a phrasis-faragó megyei jegyző üres pathosával, hanem a hazaszeretet s alkotmány-hűség egész komolyságával járultak ő Felsége szine elé.

Ilynemüek közül jellemzésül kiemeljük Somogymegye föliratát a jan. 16-ki utasitás következtében:

Felséges Császár, Apostoli örökös Király!

Midőn egy szomoru időszak és sanyaru éveknek sorozata után Felségednek kegyelmes királyi rendelete által részben ismét megnyilt megyei közéletnek terén polgári buzgósággal működni

kezdettünk, egy bekövetkező jobb kor felett serdülő reményeinket ujabb veszélyeknek kitéve szomorodva szemléljük.

Felségednek f. évi január 16-ról 721. sz. a. kelt legmagasabb királyi kegyelmes leirata, melyet épen bizottmányi nagy gyülésünknek kezdetén vettünk, okozta eme csüggedést, miután abban nem csak alkotmányos törvényeinket kétségbe vonva, az ország megyéinek eddigi eljárását kárhoztatva, polgári kötelességeinkkel merőben ellenkező feladások teljesitését megparancsolva, hanem végül ellenszegülés esetének föltétele mellett az alig megnyilt s mindenben hanyatlott országos állapotnak menekvésére egyedül vezethető alkotmányos életnek betiltását, felfüggesztését és föloszlatását, sőt ha szükséges, anyagi hatalomnak alkalmazását is fenyegetőleg kimondva olvassuk.

Felséges Urunk! Szomoru emlékezetben tartjuk mi is azon gyászos kort, melyben Felséged 12 évek előtt birodalmának országlását pusztitó háboru közepette vette át. Osztozunk Felségednek azon nézetében, miként csak az uralkodott szenvedélyek, ámitások, a roszakaratúaknak zsarnoksága, a józanoknak pedig megriadása és tévedései, valamint több szerencsétlen eseményeknek nem mi általunk előidézett lánczolata kényszeritette a bonyodalmakat ama fokozatra, melyen azután már csak fegyver általi megoldás maradt lehetséges.

Örömmel értjük és feljegyezzük Felségednek ama kegyelmes nyilvánitását, miként az ilyetén erőhatalommali megoldást országlása s a közállapotok maradandó alapjává tenni nem vala szándoka, bárha sajnosan kell megjegyeznünk, miként császári kormányának az érintett korbani eljárása s a szakadatlan következetességgel vezérlett törekvése ezen kijelentett királyi szándékkal 12 hosszu nehéz éveken át merőben ellenkező irányban működött, s végleges szervezésénél épen azon ősi törvényes intézményeket vetette meg leginkább, melyek iránt különösen Magyarország népeinek sziveiben van a kegyeletnek érzete legmélyebben gyökerezve; — és mégis

Daczára ezen 12 évi törvénytelen kormányzatnak, mely a legerősebb hitü bizalmakat is szükségképen megrenditette, — Felségednek mult évi oct. 20-kán kelt királyi legmagasabb elhatározásai, bár alkotmányunk sarkalatos törvényeinek értelme szerint azok sem ütötték meg a kellő mértéket, még sem találkoztak határozott ellenzéssel, de még csak néma közömbösséggel sem, — sőt Felségednek ezen királyi felhivására Magyarországnak minden megyéi több vagy kevesebb ovatossággal, több vagy kevesebb aggodalommal, de mégis alakultak mind, és a megyei helyhatósági tevékenységnek terét annyiban legalább elfoglalták, hogy az országgyülés egybehivatása, és ezen, mint erre jogosan egyedül hivatott testületre, mindazon nehézségeknek megoldása

lehetségessé vált, melyek bel- s kül viszonyainknak 12 évi önkényesen megzavart állapotából szükségképen felmerülnek, s további időzés mellett mindig inkább és inkább fel fognak merülni. Ugyanazért, Felséges urunk, jobbágyi mély hódolattal, de egyszersmind egész nyiltsággal bátorkodunk kimondani, miként Felségednek azon legmagasabb meggyőződése, miként bizalom bizalmat szül, és hogy nyilt szándék, egyenes indulatu, becsületes és politikai érettségü nemzetnél elismerő méltánylásra és becsülésre talál, Magyarország irányában nézetünk szerint nem hiusult meg; — és ha Felségednek ebbeli várakozásai nem egészen teljesültek, ennek oka inkább azon alapban keresendő, melyre ezen remények gyarlón fektetve, Felséged előtt, mint biztos eredmények, hibásan állittattak kilátásba; mint mi bennünk, kik a törvények ösvényén haladva, csak is ennek vonalán lehetünk képesek Felséged legmagasabb várakozásainak megfelelhetni·

Ha a kor felingerült irányzatinak, az indulatok elfojtott kitörésének, és a régen nélkülözött köztevékenység felhevüléseinek közepette itt-ott történtek volna is tulcsapongások, azoknak rendreigazitása és orvoslása alkotmányunk szervezetének egész és általános helyreállitásában legbiztosabban feltalálható.

Nem is titkolhatjuk el Felséged előtt azon teljes meggyőződésünket, miszerint minél továbbra fog az országgyülésnek meghivatás. késni és halasztatni, a megyei hatóságok a közigazgatásnak ter u felmerülő események által annál több és több önkényes eljárásra fognak nem akarva is sodortatni; mig az 1848-ki törvények alapján egybehivott országgyülés, midőn egyrészről egyszerre véget vetne mindazon eseményeknek, melyek Felséged előtt most, mint törvénytelen merényletek tünhetvén fel, általuk rendezett alkotmányszerü állapok előállitása iránti királyi szilárd szándéka már-már megingattatik, másrészről pedig a törvényes szabadság alkotmányos korlátai között felmerülő veszélyek ellen minden oldalról tökéletesen biztosittatni fognak.

Valamint azonban ezen jólelkü meggyőződésünket jobbágyi mély alázatossággal és egész őszinteséggel kimondani kötelességünknek ismertük, ugy nem szabad eltitkolnunk a feletti fájdalmunkat sem, mely elboritott bennünket, midőn Felségednek kegyes kir. leiratában azt olvastuk, miként Magyarországnak századokon által szentesült ősi alkotmányát régi szerződések, királyi esküllevelek és annyiszor megerősitett törvények alapjától elvonva, most adott igéretekre összevonni szándékozik, mi által azon bizodalom helyett, melyet Felséged is, mint várakozásainak teljesülhetésére szükségest jelöl ki, inkább a féltékenységnek kinzó érzete támad fel ujra hazafiuilag aggódó keblünkben.

Ha a forradalomnak bárminő alakbani pártolói volnánk, sem az oct. 20-kán kiadott felséges rendeletekre figyelmezni, sem

mint törvényhatóságok alakulva, azóta egyre és szakadatlanul törvényekre hivatkozni, és folyvást országgyülés után sovárogni nem lehetett volna feladatunk; hanem a birodalomnak zavarodott nehézségeit feltárva és kizsákmányolva, néma közömbösséggel várnánk azon időt, melyben azok tetőpontra hágva, a forradalmi szándéknak legkedvezőbb alkalmakat szolgáltattak volna.

De épen mert a békés restitutiónak hivei, és az átmenetnek nehézségeit egész készséggel könnyiteni készek vagyunk, csak azért siettünk megyei megalakulásunkat és ez által a megyékben már-már fejetlenségig ment zavarokat azért ohajtottuk megszüntetni, hogy egy oly állapot alakuljon, melyben országgyülést öszszehivni, és ez által minden nehézségeken győzedelmeskedni lehessen.

Mindig tiszteltük és most is jobbágyi hüséggel tiszteljük a magyar örökös királynak az 1790-ki 3-ik törv. czikkbeni jogait és illetékeit, de ugyan az 1790-ki 10-ik törv. czikknek a nemzet függetlenségét biztositó értelmét hasonló erejünek valljuk, és azt ismételni, és minden alkalommal ujra nyilvánitani jogosultaknak érezzük magunkat.

Melynélfogva jobbágyi mély hódolattal terjesztjük ezen alázatos felirásunkat Felséged magas királyi trónja elé, s abban hazafiui szent kötelességünk érzetében következőleg nyilatkozni bátorkodunk:

1) Bizodalmasan hisszük és reméljük, hogy az alkotmányos életnek visszatértével azon hazánkfiai, kik most a külföldre vonulva élnek, önként fognak az ujjászületett honnak visszaadatni, és a megkoronázandó törvényes magyar királynak hü alattvalóivá lenni.

2) Valamint egyrészről a bécsi kormány alatt kivetett egyenes és közvetett adózásoknak kivetését mi sem határozatilag nyiltan, sem tisztviselőink által hallgatag, eddig meg nem tiltottuk, de még annak behajtását sem akadályoztuk, ugy másrészről abban, mint keletkeztében és kivitelében egyaránt törvénytelen, rólunk nélkülünk, önkénykedve rendelkező tárgyban befolyni, vagy épen behajtására segédkezet nyujtani részünkről alkotmányos kötelességeinkkel merőben ellenkezőnek és igy erkölcsileg lehetetlennek tartjuk.

3) A jövő országgyülési megállapodásig és illetőleg Felségednek az ország birája által felterjesztendő javaslatok folytán teendő rendelkezéseig a birói eljárásnak megyeileg elhatározandó változtatásától tartózkodni annyival is inkább készek vagyunk, mivel meggyőződésünk szerint e részben országosan hatásos és általánosan elismert egyenlő intézkedésre van szükségünk, egyedül az ujabban felmerülő aprólékos napi követelések és belbiztossá-

gunk parancsolta rendőri és bűntényi esetekre nézve fennmaradásunk tekinteténé1 fogva vagyunk kénytelenek rögtön intézkedni. —

4) Bár az 1848-ki törvényeknek kétségbevonhatlan kötelező erejét már megyéinknek közgyülése az egész országban egy értelemben nyiltan kimondotta, ugy hogy azokat a legközelebbi és ugyanazon törvények értelmében összehivandó országgyülésig sem változtatni, sem módositani, vagy épen félretenni jogositva senki sem lehet, — mi pedig mint megyénk közönségének kifolyása, azoknak érvényességét fentartani még különösen is köteleztetünk, a mint azt ezennel ünnepélyesen fen is tartjuk; — mégis részünkről épen azon jóakaratunk és készségünknél fogva, melylyel alkotmányos életünk Felséged által szándékolt visszahelyeztetésének annyi nehézségekkel járó átmeneti szövevényes munkáját tehetségünkhöz képest előmozditani örömest akarjuk, ezen kétségtelen érvényes törvényeknek alkalmazását azon körökön tulterjeszteni mindeddig nem törekedtünk, melyeken közreműködésre felhiva, vagy cselekvésre utalva nem valánk, ugy hogy ha csak előre nem látható események s különösen az országgyülésnek elhalasztásából fölmerülő szükségek arra kényszeriteni nem fognak, szintén nyugodtan fogjuk az országgyülésnek e törvények feletti komoly és egyedüli jogosult határozatait bevárni; és épen azért:

Távol vagyunk az ellenszegülésnek még csak árnyékától is, melynek irányában Felséged bennünket anyagi hatalomnak alkalmazásával fenyeget.

Egy szava kell arra Felségednek, s mi ismét magán köreinkbe vonulva ugyanazon békés resignatióval türjük az isteni gondviselésnek hazánk feletti mindenható végzését, melylyel a lefolyt 12 évek alatt türtük és szenvedtük egy igazságtalanul önkénykedő kormánynak sanyargatásait; de valamint ezen resignatióra istenben vetett bizalommal tökéletes erőt érzünk, és teljes türelmet találunk kebleinkben, ugy egészen gyöngéknek és lelkiismeretileg annyira félénkeknek ismerjük magunkat arra, hogy alkotmányos törvényeinket bár mily körülmények között, bár minő tényezők hatása alatt megszegni, vagy azok ellen cselekedni bátorságunk valaha lehetne.

Felséges Urunk! Mi Felséged legmagasabb felhivása folytán foglaltuk el ősi helyeinket a megyei közéletben, hogy azokat törvényszerüleg töltsük be, hazafiui kötelességeink közé tartozik. Felségednek van ereje, anyagi hatalma arra, hogy a térről bennünket ismét letiltson, de nincs s nem lehet hatalom, mely annak törvénytelen betöltésére valaha kényszerithessen.

Ama sok nehézségek és helytelenségek, melyek a jelen viszonyokat szinte a fejetlenségig látszanak megzavarni, nem a mi müveink, öröksége ez azon szerencsétlen kormányzásnak, mely

Magyarországot oly sokáig nem csak igazságtalanul és önkényesen, de minden gyakorlati tapintat, sőt mondhatjuk józanság nélkül zaklatta: ezen nehézségek sem kikerülhetők, sem megorvosolhatók nem lesznek az által, ha a megyéknek hatóságai eddig nem ismert törvénytelen feladásoknak teljesitésére birathatnának. Az, a mi ezen ösvényeken keszttül vezethet bennünket, csak az országgyülés, még pedig az 1848-ki törvények alapján összehivandó országgyülés lehet; addig pedig ama kölcsönös jóakarat s őszinte szándék, mely a kitüzött alkotmányos czél megoldásában minden tartalékgondolat nélkül igazán buzgólkodik.

Minket kisebb körü megyei közéletünkben szinte száz nehézségek környeznek; a pénzerőnek hiánya hasonlólag elsőbb helyen áll, de valamint mi azon remény fejében, hogy országgyülésünk e bajon sarkalatosan és jogosan fog segithetni, keresünk és találunk is módokat szükségeinknek néhány hónapi fedezésére, ugy teljesen meg vagyunk győződve arról, hogy Felségednek bölcs kormánya nagyobb nehézségeinek megfelelő hatalmasabb eszközeinek segedelmével szintén fel fogja találni azon módokat, melyekkel az adónak néhány hónapra elakadt forrásai addig pótoltathatnak, mig a jövő országgyülés e részben kellő ellátásról gondoskodhatik.

Azon csekély áldozat, mely e czélra forditattnék, számba sem jöhetne amaz erkölcsi nagyszerü veszteségek irányában, melyek akár a törvénytelen eljárások kierőszakolásával, akár a csak alig megkezdett alkotmányos életnek ujbóli megtiltásából kiszámithatlan következéseikkel együtt elmaradhatlanul bekövetkeznének.

Bezárjuk ezen legalázatosabb felirásunkat azon törvényes kérésünkkel: méltóztassék Felséged az országgyülést az 1848-iki törvények alapján mielőbb kegyelmesen összehivni, addig pedig a multnak bünei és mulasztásai miatt bekövetkezett és bennünket leginkább sujtó bonyodalmas nehézségeket, sőt itt-ott történhető szabálytalanságokat a kor s körülmények javasolta szelidebb módokkal atyáskodólag eligazittatni.

Mindezek után hazafiui kérésünknek és törvényes buzgóságunknak nyugodt öntudatában nem féltünk azon felelősségtől, mely a békés kiegyenlités magasztos müvének meghiusulása esetében reánk fogna háromolhatni.

Tehát volt néhány megye, melyben sikerült a közhangulatnak legalább tisztességes kifejezést adni; de az egyesek nem csekély küzdelmébe került, oly küzdelmekbe, miket végre meguntak. Hány megyében nem történt pedig, hogy népszerüség-vadászatból a legdőrébb dictiókat tartott, s legoktalanabb inditványokat tőn A. vagy

B. — miknek el nem fogadásán maga is örült. Czélja nem vala egyéb, mint magát rendületlen hazafinak kitüntetni. De a higgadtabbak végre megunták réliefet szolgáltatni a nagyszavu hazafiaknak, nem opponáltak többé, midőn ezek szerették volna is, s igy „véletlenül“ határozatba mentek oly dolgok is, miket senki, az inditványozó legkevesbé sem akart.

Csaknem a komikummal határos azonban, hogy a megyék példáját az egy-kettő kivételével semmi erkölcsi sulylyal nem biró városok is követték, s oly jelentéktelen városok is, melyek e névre alig méltók, szembeszálltak a kormánynyal, s megmondák neki, hogy igy, meg ugy! — —

Résumé: A megyék visszautasiták az oct. diploma által ideiglenesen korlátolt közigazgatási hatóságukat; ellenben korlátlanul tettlegesiték az 1848-ki törvény következéseit, s igy tettleg megoldani vélték az összes monarchia és Magyarország közti közjogi kérdést.

Eredmény: A közjogi kérdések megoldása compromittáltatott, s a megyék elveszték mind tettlegesen elfoglalt, mind az oct. diploma által nyujtott közigazgatási hatáskört.

V

A törvénykezés

ügyéről ideiglen okszerün gondoskodott oct. 20-ka, Ő Felségének következő kézirata által:

Kedves báró Vay!

Midőn mai elhatározásaim által Magyarországomnak alkotmányos szerkezeteit ismét életbe léptetem, elhatározott szándékom, sőt uralkodói tisztem, gondomat arra forditani, hogy ezen átmenet az ujon életbe léptetendő kormányzási és törvényhozási alakulásra, a közigazgatási és törvénykezési rend folytonosságának megzavarása és csorbulása nélkül történjék; ehhez képest minden fönnálló törvényhatóságok, hivatalok és törvényszékek eljárásukat mindaddig folytatni kötelezvék, mig az uj organumok által pótoltatni fognak; és intézkedéseiket, parancsaikat, utasitásaikat és itéleteiket mindenki ellenzés nélkül elfogadni tartozik; s szintugy minden fönnálló rendeletek, nevezetesen minden polgári és büntetőjogi határozmányok és intézmények teljes erőben fönntartandók és egész elhatározottsággal foganatositandók mindaddig, mig ezen rendeletek az Általam azóta kibocsátott, vagy kibocsátandó elhatárzásaim, a polgári és bünjogi rendeletek és intézmények pedig a törvényhozás utján módosittatni fognak.

A miről is Ön Magyarországomnak minden törvényhatóságait, magyar helytartótanácsom utján értesitendi, az utóbbi e részbeni parancsaimnak szigoru foganatositására köteles lévén.

Bécs, oct. 20. 1860.

Ferencz József s. k.

És hogy ezen provisorium mielőbb véget érjen, Ő Felsége egy másik kéziratában a magyar igazság-szol-

gáltatás szervezését az országbiró elnöklete alatt, s általa egybehivandó bizottmányra bizta. E kézirat igy szól :

Kedves báró Vay!

Minekutána szándékom, Magyarországom összes törvénykezési ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni, — ennélfogva országbirám Nékem több alkalmas egyéniségeket fog kijelelni a királyi Curia tagjaiul, kik az ő elnöklete alatt, más alkalmas egyéniségek közbejöttével, mindenek előtt a magyar igazságszolgáltatásnak szervezése felett tanácskozandván, ebbeli javaslataikat magyar kir. cancellláriám utján haladéktalanul Elém terjesztendik; mire nézve önként értetődik, miszerint a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében, a polgári és büntető jognak minden határozmányai és intézkedései mindaddig teljes hatályban maradandnak, mig azok iránt a netaláni változások törvényhozás utján meg fognak állapittatni.

Bécs, oct. 20 kán, 1860.

Ferencz József m. k.

Mihelyt a megyék azon szempontra helyezék magukat, hogy ők nem veszik figyelembe az átmenet szükségét, s a régi megyék törvényszerü folytatásának tekintik magukat: természetes, hogy teljes hatósági körükkel egyetemben a törvénykezést is visszakövetelik, a sedriákat helyreállitják, a fönnálló megyei (országos) törvényszékeket törvényeseknek el nem ismerik; azoktól irományaik átadatását igénylik; — azoknak tetteit semmiseknek tekintik; s eljárásukat elő nem mozditják; a szerint, hogy a megyei tisztviselők idézéseket nem kézbesitenek, tanukat nem vallatnak, itéleteiket végre nem hajtják. Ellenben a megye saját sedriáit állitja föl.

Ez a törvényesség elméletének idáig ugy a hogy megfelelt. De a kivitel gyakorlatilag ismét ad absurdum vitte az elméletet. Ugyanis a megyei törvényszék, ha csak szentségtelen kezekkel nem akarta a magánjogi viszonyokat földúlni, minden ujabb keltü, vagyis az ausztriai polgári törvénykönyv behozatala óta folyamban levő, és arra alapitott ügyleteket kénytelen lett volna ausztriai

törvény szerint elitélni, mi a „törvényesség“ elméletével meg nem férendett. Mindenesetre pedig kénytelenek voltak apellata gyanánt a még fönnálló öt főtörvényszéket elismerni; — mire ugyan ismét mély logikával azt mondák a megyék : „ez nem a megye dolga.“

A dolog tehát ugy állt, ha a kormány el nem ismeri a megyei törvényszékeket, s föntartja a fönnállottakat: a megye akadályozza ezeknek itélet-végrehajtását; a kormány ellenben akadályozza a megyei sedriák itéletei végrehajtását; a megye pandurokat küld ki executióra, a kormány katonákat; — a pörös fél pedig ha itt elveszté pörét — amoda folyamodik remediumért, védelemért, és sikeresen.

Egyébiránt az ily polgári s ipari érdek iránt, minőnek első rendben a jogbiztonság mondható, semmi érzék sem mutatkozik még mindig kiválólag „huszár“-nemzetünkben; — s nem egy tekintélyes táblabiró, ki ezen amabilis confusio előidézésében vezérszerepet játszott, az efféle figyelmeztetésekre rendületlen nyugalommal azt válaszolá: „senki se panaszkodik!“ vagy pedig: „a haza magasb érdekének alárendelendő a magán személyé!“ — Azonban a törvényesség ezen tanának mégis voltak határai in praxi, miket e jó urak sem mertek átugrani. Igy például nem csak nem merték bántani a „törvénytelen“ urbérrendezést s földtehermentesitést, melyet báró Bach vitt keresztül, hanem azt lehető kimélettel kerülgették, s e részben az ostentatiót sem sokallák, nehogy a paraszt azon gyanura jöjjön, miszerint az urak az urbért szeretnék helyreállitani. Hasonló fait accompliekat eredményezett az ősiségi pátens és a telekkönyvezés. Hasonló tény volt az urbéri kárpótlás fejében elfogadott államkötelezvények. Megannyi törvénytelenség!!

Az eszmék és tények ezen szándékos és szándéktalan

zűrzavarában tartatott Pestvárosában jan. 17-kén azon nevezetes köz-ülés, melyben nem csekélyebb ember mint Deák Ferencz volt kénytelen szembeszállni nehány obscurus ügyvédből lett pillanatnyi celebritással, kik a törvénykezésnek rögtöni átvételét, a magyar törvények életbeléptét sürgeték, s indokok dolgában nem is voltak zavarban, miután azon nézetet is hallatták, miszerint a birónak törvényre szüksége sincs; itélhet lelkiismerete szerint.

Deák Ferencz erre hosszabb beszédben válaszolt, melyet, minthogy az az egész kérdést kimeríti, s a helyzetet teljesen fölvilágositja, e helyen közlendőnek tartunk:

Deák Ferencz beszéde Pestváros január 17-ki közgyülésében.

Nagy fontosságunak tartom a kérdést, mely szóba hozatott. A magyar nemzet alkotmányos intézményeinek egyike, az ország köztörvényhatóságainak törvényben gyökerezett önkormányzási joga, melynek lényegéhez tartozik az is, hogy önkeblében a birói hatalmat szabadon választott biróságai által gyakorolhassa. — Határozottan kimondotta Ő Felsége is oct. 20-án kiadott egyik rendeletében, hogy Magyarország alkotmányos intézményeit ujra életbe lépteti. A magyar nemzet tehát az ország alaptörvényeinek értelmében, s a fejedlmei szó szentségénél fogva is, teljes joggal kivánhatja, hogy az ország köztörvényhatóságai a birói hatalomnak törvényszerü gyakorolhatásába minél előbb vissza legyenek helyezve, s addig is, mig e részben a minél előbb összehivandó országgyülés véglegesen intézkedhetik, az eddig fönnállott idegenszerü törvénykezés alkotmányszerüleg átalakittassék. A közigazgatás minden ágai között legtöbb kimélő ovatosságot igényel az igazságügy. — Mig a politikai rendszabályoknak rögtöni megváltoztatása gyakran baj nélkül létesithető, az igazság kiszolgáltatásának körében minden rögtönzés fölötte nehéz, gyakran káros, néha veszélyes is.

Két fő elvet kell a törvénykezésnek czélba vett átalakitásánál szem előtt tartanunk. Egyik az: hogy nemzetünk a törvénykezésre nézve is minél előbb visszanyerje alkotmányos jogait; — a másik az: hogy az átalakitás a magánosok jogviszonyai megzavarása nélkül történjék. 1790-ben, midőn második József császár absolut uralmának megszüntével a magyar alkotmány ismét

visszaállittatott, sokkal könnyebb volt a törvénykezés átalakitásának eszközlése, mint jelen helyzetünkben.

Akkor a 10 évi absolut uralom alatt változott ugyan a törvényszékek szervezete, de nem változott az anyagi jog, nem hozatott be idegen codex hazánkba, itéltek a biróságok a régi magyar törvény szerint; s midőn a rendszer megváltozott, csak a törvényszékeket s biróságokat kellett a magyar törvény szerint megalakitani, s az anyagi törvények ugyanazok maradtak. Nem keletkeztek az absolut uralom alatt a magyar törvényektől eltérő alapon ujabb jogviszonyok, s nem jöhetett kérdésbe, hogy egyik vagy másik jogesetet minő törvény szerint kell majd megitélni. De mennyire máskép állunk jelenleg a törvénykezés átalakitásának kérdésére nézve. Az ősiséget, mely magánjogi törvényeink minden részein keresztül van szőve, még 1848-ban eltörlötte elvben az országgyülés. Azóta az elvben eltörlött ősiség tettleg és gyakorlatban is megszünt. A magyar törvények helyett az osztrák törvénykönyv hozatott be hazánkban is, s a tiz év alatt uj jogviszonyok keletkeztek, melyeket a hon polgárai kénytelenek voltak az uj törvényekhez alkalmazni; — régi jogalapok enyésztek el, uj jogalapok támadtak, egy szóval: magánjogi viszonyaink honfitársaink között is, a külföld irányában is tetemesen megváltoztak.

Mindezeket ignorálnunk, mellőznünk, vagy épen fölforgatnunk nem lehet. Senki, a kinek jogról és igazságról határozott fogalma van, nem kételkedik azon, hogy midőn a magánjogi törvények változnak is, azon jogviszonyokat, melyek a megváltoztatott törvény alatt keletkeztek, ugyanazon törvények szerint kell megitélni, melyeknek oltalma alatt, melyeknek szabályai szerint létre jöttek. Azon végrendeletet például, melyet valaki az eddig fönnállott osztrák törvény szerint tett, — azon szerződést, mit ugyanazon osztrák törvényhez volt kénytelen alkalmazni, nem lehetne most a magyar törvény alatt érvénytelennek nyilvánitani csak azért, mert akár formában, akár lényegben eltérő a magyar törvénytől.

Miképp fogjuk tehát a jelen kérdés megoldásánál a fönnemlitett két elvet egyesiteni? Azon uton, melyet Szilágyi ur inditványba hozott: hogy tettleg foglaljuk el a biráskodást, s a városi közönség létesitse azonnal a törvényes hatóság helyreállitását, czélt, ugy hiszem, érni nem fogunk. Ha most is, mint 1790. elég volna megalakitani a biróságot, s azonnal minden visszaesnék a régi kerékvágásba; ha minden biróság alakitása a köztörvényhatóságoktól függne; ha elég volna az első biróságokat megalakitani, bármi történjék is a köztörvényhatóságok körén kivül eső följebbviteli biróságokra nézve; ha nem kellene egyszersmind arról is gondoskodni, hogy a megalakitott biróságok miképp járjanak el, s minő anyagi törvény szerint itéljenek az előforduló régi

és uj jogviszonyok fölött: — nem sok nehézséggel járna a dolog. De mivel mindezek összege képezi a törvénykezést, szükséges mindezekre figyelmezni. Csak két mód képzelhető e részben, melyeknek egyikét kell választani annak, ki az átalakitásban czélt akar érni. Vagy a régi magyar törvényeket kell teljesen, tökéletesen s egész terjedelmökben addig is, mig az országgyülés véglegesen intézkedik, behozni mind a biróságok szervezésére, mind az eljárásra, mind az anyagi jogra nézve, — vagy változtatásokat kell azokban ideiglenesen tenni, s mint Szilágyi ur nevezé, octroyirozni.

A régi magyar magánjogi törvényeket teljesen, tökéletesen s egész terjedelmökben ismét visszaállitani, nem tartom lehetőnek. Nem szólok a gyámságra, teljeskoruságra s a hiteli kérdésekre vonatkozó törvényekről; csak egyet emlitek meg, mi pedig az előforduló esetek gyakoriságát és fontosságát tekintve, kitünőleg figyelmet igényel, s ez az öröklösödés. Én azt állitom, hogy nekünk jelenleg tettleg behozható öröklösödési magyar törvényünk nincsen. Régi öröklösödési törvényeink általában az ősiségen alapultak, nemcsak a nemesi rendnél, hanem a polgároknál s az egész népnél is.

Még a világos öröklösödési törvénynek az 1836-ik évi 14-ik czikknek alapelve is az ősiség, különösen a 3. 4. 7. 8. §-okban. Az ősiség elvben 1848-ban már eltöröltetett, s az által az öröklösödési törvényekben olyhézag támadott, mely miatt a régi öröklösödési törvények lehetetlenné váltak. Ezen hézag nem lőn a magyar törvényhozás által pótolva, mert a közbejött szomoru események a magyar törvényhozást ebben meggátolták. Ha tehát a régi öröklösödési magyar törvényt akarnók visszaállitani, s azt rendelnők például, habár ideiglenesen is, hogy az atya kizárólag fiágat illető javait nem hagyhatja leánygyermekeire, hanem azok oldalági örököseire szállanak; — a végrendelet nélkül elhalt magtalan szerzőnek szerzeményeit nem rokonai, hanem a királyi fiscus kapja meg: egyenes összeütközésbe jönnénk az 1848-ik évi törvények rendeletével, s a nemzetnek határozottan kimondott akaratával, mely az ősiséget elvben nem azért törlötte el, hogy az tettleg ismét visszaállittassék. Hasonló nehézségek vannak a régi törvények más egyéb rendeleteinek változtatás nélküli teljes visszaállitására nézve is. Ilyenek különösen a hitelre vonatkozók, névszerint a birói zálogok kérdése nemesi javakban, és egyebek, miket ujra föléleszteni ellenkeznék az ősiség eltörlésének elvével.

Nem ugyan Sz ur, de némelyek az által akarnák a nehézséget megoldani, hogy az ősiséggel kapcsolatban levő perekre nézve az országgyülésnek végleges intézkedéseig törvényszünetet javasolnak. Nézetem szerint ez a javaslat a bajt nem orvosolná, sőt nagyobbitaná. Az országgyülésnek végleges intézkedése nem oly

közel áll. A legkedvezőbb esetben is sok nehéz kérdésnek kell addig megoldatni, mig az országgyülés codificatiohoz foghat. Pedig magát a codificatiót se lehet néhány hét alatt bevégezni. Ha tekintetbe veszszük, hogy az ősiséggel majd minden örökösödési peres kérdés kapcsolatba jöhet, a javaslott törvényszünet az örökösödési perek legnagyobb részére kiterjedne. Gondoljunk meg, hogy a népnél, kivált falun, a perek kilencz tizedrésze örökösödési keresetre vonatkozik, s azokat oly hosszu ideig függőben hagyni sulyos igazságtalanság volna, s méltán zugolódást okozna. De egyébként is a törvényszünet csak peres esetekre vonatkozhatik, az anyagi jogot szabályozó törvények pedig nemcsak per eseteire szólanak, hanem azok oly szabályok, melyek szerint kell társaséletbeni cselekvéseinket intéznünk, azok szerint élünk, egyezkedünk, szerződünk, örökösödünk, osztozunk, adunk-veszünk, hogy a pert elkerüljük; s ha törvény nincs, mi szerint intézzék cselekvéseiket a hon polgárai? mi szerint tanácsoljanak, egyeztessenek másokat? a törvény nemcsak per esetére szól, s a per fölfüggesztése még nem segit a bajon. Ugy látszik, Szilágyi ur maga sem állitotta határozottan, hogy a régi magyar törvényeket egész terjedelmükben mindenre nézve vissza kell állitani, mert kiemelt némely tárgyakat, mint péld. a vásári szóbeli eljárásokat, — de hát mi történjék a többivel? minő biróságok, mily eljárások, s minő törvények szerint itéljenek azok fölött?

De ha már a régi magánjogi törvényeket rögtön egész terjedelmökben, minden változtatás nélkül visszaállitani nem lehet, ki fogja megtenni ezen változtatásokat, mik szükségesek; ki fogja pótolni a hézagokat? Ha Szilágyi inditványa szerint a köztörvényhatóságok tettleg és azonnal belehelyezik magukat a törvénykezésbe, ők lesznek kénytelenek azon változtatásokat ideiglenesen megtenni és a hézagokat pótolni, a mint ez több törvényhatóságoknál már történt is. Szilágyi ur szomoru képét festette az igazságügy jelen állásának. Előadta, hogy az eddigi törvényszékek vonakodnak átadni a megyének a törvénykezési iratokat; a megye pedig eltiltotta tisztviselőségét az eddigi törvényszékek itéleteinek s határozatainak végrehajtásától s igy az igazságszolgáltatás végkép fönnakadt. Ha Szilágyi ur föladatul tüzte volna ki magának, megmutatni azt, hogy jelen helyzetünkben mennyire káros a rögtönzés, a tettleges föllépés, mely azon állapotot idézte elő, mit ő maga is abnormisnak nevez: föladatát jobban meg nem oldhatta volna, mint a jelen helyzet azon szomoru képének előnkbe állitásával, melyet lerajzolt.

Ha minden köztörvényhatóság saját nézete szerint tettlegesen eszközli önkeblében a törvénykezés átalakitását; a felsőbb biróságok, melyeknek alakitása nem a köztörvényhatóságok kezében van, ismét más nézetek szerint alakulandnak, más szabályok szerint járnak el, más elvek szerint itélnek: az egymástól eltérő,

sőt egymással ellenkező szervezések, eljárások, törvények oly zavarba hozzák az igazságügyet, hogy annak tömkelegéből kibonyolodni senki nem lesz képes s az igazságkiszolgáltatás végkép fönnakad.

Bizonyosan meg fog történni, sőt meg is történt már, hogy midőn egyik köztörvényhatóság mindenre nézve kivétel nélkül a régi magyar törvényeket állitja vissza, az ujabban behozott telekkönyveket is érvényteleneknek nyilvánitja, sőt még az osztrák törvények alatt keletkezett jogviszonyokat és az ezek iránt már folyamatban levő pereket is a régi magyar törvény szerint rendeli megitéltetni: akkor a másik némi kivételeket, módositásokat tesz, a harmadik némely peres esetekre nézve törvényszünetet határoz. Igy fog ez menni s majdnem annyiféle lesz a törvény hazánkban, a hány a törvényhatóság, és pedig nem csak apróságokra, hanem fontos, életbevágó magánjogi kérdésekre nézve is. — A perlekedni akarótól azt fogja mindenekelőtt kérdezni ügyvéde: melyik törvényhatóságban fekszik a per tárgya? s a szerint mondhatja csak meg, jogos-e keresete? Sőt még azon kérdésben is: hol kell a pert meginditani: a törvényhatóságok különféle szervezete szerint igazodhatik el a jogtudós. Ugyanazon keresetet egyik megyében a megyei törvényszéknél, a másikban az alispánnál kell majd kezdenie, a mint egyik merőben a régi törvények szerint szervezte törvénykezését, a másik abban változtatást hozott be. Sőt megtörténhetik az is, hogy perének birót nem talál, mert keresetét a régi törvény szerint a kerületi táblánál kellene meginditani, kerületi táblákat pedig Ő Felsége nem állitott föl. A városi polgárnak pedig, ha azon város, hol a kereset tárgya fekszik, a régi törvények szerint szerveztetett, a törvénykezés feljebbviteli biróságot sem lel; mert tárnoki vagy személynöki itélő-székek nem léteznek. És mi lesz mindezeknek elkerülhetetlen következése? Az igazságszolgáltatásának teljes fönnakadása, egyesek anyagi károsodása, a közhitelnek oly tetemes csökkenése, melyet évek mulva sem lehet megorvosolni, egy szóval: zavar és anarchia. — Nem túlzott képe ez a dolognak, hanem oly aggodalom, mely a már történtek után nagy mértékben valósulhat.

Legyen bárminő az ideiglenes átalakulás, ha egyforma nem lesz az egész országban, ha az első biróságok és a feljebbviteliek öszhangzásban nem lesznek, ha nem ugyanazon törvényt követi valamennyi, vagy — a nép szavával élve: nem lesz egy törvény, egy igazság: akkor az átalakulás nem lesz czélszerü, nem is lesz alkotmányos. — Pedig ha minden köztörvényhatóság tettleg jár el, saját nézete szerint szervez, változtat, rendelkezik: egyformaság, öszhangzás merőben lehetetlenek.

Épen azért tehát, mert a törvénykezés átalakulása a legnagyobb óvatosságot igényli, s azért, mert a törvénykezésre nézve egyformaságnak kell lenni az egész hazában, s öszhangzásnak az

itélőszékek minden fokozatai között, ezt pedig elérni lehetetlen, ha mindenköztörvényhatóság egyoldalulag, ön nézete szerint s mintegy elszigetelve cselekszik, rendelkezik: én Szilágyi ur javaslatához nem járulhatok, hanem czélszerübbnek látom bevárni azon javaslatot, mit az ország birája Ő Felsége megbizásából az ország legfőbb törvényszékével, a hétszemélyes táblával és több, e végre meghivandó jogtudósokkal együtt készitend az iránt: hogy miként lehet a törvénykezésre nézve addig is, mig e fölött az országgyülés véglegesen intézkedik, teljesen és minél előbb visszaállitani a nemzet alkotmányos jogait a nélkül, hogy a magánosok jogviszonyai megzavartassanak. Annyival inkább jónak látom pedig azt bevárni, mert tudom, hogy az országbiró e munkát egy igen rövid idő alatt megkezdi. Csak ily módon remélhető az egyformaság egész törvénykezésünkben. Legfőbb tekintet én előttem az: hogy a köztörvényhatóságok minél előbb visszakapják szabadon választott törvényszékeiket, s a följebbviteli biróságot is magyar törvényes itélőszékek gyakorolják. Ezt pedig, azt hiszem, sokkal biztosabban, sokkal gyorsabban elérjük, ha az emlitett javaslatot bevárva, addig minden tettleges, egyoldalu, sőt talán erőszakos föllépéstől tartózkodunk, azon folytonos surlódások által, mik tettleges föllépésünk által közöttünk és az eddig fönnállott biróságok között előidéztetnének, s miknek alig volna más eredménye, mint az: hogy mi a törvénykezési iratokat követelnők tőlük, ők azt ki nem adnák, mi megtiltanánk tisztviselőinknek, hogy azok határozatait végrehajtsák, s ennek nem ők szenvednék kárát, hanem mi magunk, s azon polgártársaink, kik törvényt, igazságot keresve, nem találnának segélyt peres ügyeikben.

Egyik főokát némely botlásainknak egy, a helyzet hibás fölfogásában találom. Minden magyar egyetért abban: hogy egyedül az 1848-dik évi törvények szolgálhatnak nekünk jogalapul, s hogy azok jogilag teljesen érvényesek, s mi azokhoz ragaszkodunk. De fájdalom, ezen jogilag fönnálló törvények tettleg még egész terjedelmökben nincsenek életben, s az a hatalom, melynek kezében van az anyagi erő, az emlitett törvények némely részeinek tettleges fönnállását tagadja. És mi mégis ugy akarunk eljárni tettleg, sőt talán erőszakkal is, mintha semmi akadály nem léteznék, s azon tettleg fönnálló hatalmat és erőt teljesen ignorálnók.

Igaz, hogy az a javaslat is, melyet a hétszemélyes tábla készitend, Szilágyi ur szava szerint csak octroyirozás leend. De hiszen, miután a régi törvényeket egész terjedelmökben visszaállitani ugy sem lehet, az is, mit a köztörvényhatóságok magok hatalmával behoznának, szintén csak octroyirozás volna, még pedig sokfelé egymástól eltérő octroyirozás. Sőt a hétszemélyes tábla ilynemü eljárása mellett némileg az is szól, hogy annak, mint legfőbb törvényszéknek, határozatait egyes esetekben ott, hol tör-

vényhiány volt, mindig törvény gyanánt tisztelte az ország; s mivel javaslata csak ideiglenes rendelkezést tárgyaz és csak a legközelebbi országgyülésnek intézkedéseig tart, más uton pedig még több bajjal, sőt jogtalansággal járna a törvénykezés átalakitása, várjuk be javaslatát, tartózkodjunk a zavart okozható s mindenesetre eredménytelen tettleges föllépéstől.

Ha joguk van a köztörvényhatóságoknak önkeblükben a törvénykezés rendezése iránt intézkedni, joga van másrészről minden polgárnak, az államtól pontos és biztos igazságszolgáltatást követelni. A köztörvényhatóság jogát csak a polgárok érdekében, csak azok jogának oltalmára gyakorolhatja, és ha azt ugy gyakorolja, hogy a pontos és biztos igazságszolgáltatás helyett a törvénykezés fönnakadását, zavart és valóságos anarchiát idéz elő, a legnagyobb jogtalanságot követi el, sőt koczkáztatja a nemzet szabadságát is, melyet védnie kellene, mert zavar és anarchia épen oly veszélyes ellenségei a nemzet szabadságának, mint az absolutismus önkénye.

A szabadság és absolutismus közötti harcz oly régi, mint a történelem. Üssük föl a népek történetének könyvét, s látni fogjuk, hogy e két nézet, két elem, folytonos küzdésben volt egymás ellen, s hol egyik, hol másik diadalmaskodott. — Igy volt ez évezredek óta, s igy lesz talán még hosszu ideig. — De egy feltünő jellemvonás van mindezen küzdelmeken, az tudniillik, hogy egyik ugy, mint másik mindig akkor bukott meg, midőn nem birta teljesiteni azt, mit a nemzetnek igért. Az absolut rendszer korlátolja az egyéni s polgári szabadságot, de igér rendet, nyugalmat, s mindenek fölött anyagi jólétet. A mint azonban kénytelen bevallani, hogy igéretét teljesiteni nem képes, fölébred a népben az elvesztett szabadság iránti sovárgás, türelmetlen lesz, s megtöri a hatalmat, mely szabadságának árát, a jóllétet sem volt képes megfizetni. Ujjal mutassak-e példákra e részben? A szabadságért küzdő párt másrészről igér a nemzetnek egyéni s polgári szabadságot, de anyagi áldozatokat vesz gyakran igénybe. A nép a szabadság kincseért gyakran kész áldozatokra is. De a mint a szabadság anarchiává fajul, mely az egyéni s polgári szabadságot semmivé teszi, a nem teljesitett igéret elidegeniti a népet, s tág kaput tár ismét az absolut hatalomnak. Példa erre Francziaország, mely nem a szabadság harczaiban, hanem az e harczot kisért s követett anarchia sulya alatt annyira kifáradt, hogy nem egyszer tárt karokkal fogadta az absolut hatalmat, mely őtet attól megmentette, s az anarchia visszatérése ellen biztositotta.

Óvakodjunk, hogy oly ballépéseket ne tegyünk, mik a népnek, mely tőlünk a renddel párosult szabadság áldásait várja, a végtelen zavarok és anarchia átkát hoznák nyakára, mert ez volna a legrövidebb ut az absolut hatalom ismételt megalapitására.

Ennek következtében Pestvárosa elhatározá az országbirói értekezlet eredményét bevárni. Mindamellett rövid idő mulva Deák aprócska ellenei, kik az alsóbb polgárságban korteskedtek a közelgő országgyülésre maguk mellett, a törvényesség ürügye alatt, s a mivelt világ gunykaczajára kivivták a régi czéhrendszer helyreállitását.

Deák beszéde nagy megdöbbenést okozott az országban; de hatása nem lehetett az, mit tőle sokan vártak. A megyék többsége már határozatát kikürtölé a világ négy részére, s azt visszavonni alig lehetett. Sokan boszuságukat fejezék ki Deák fölött, mert előbb nem szólt; s mert utóbb igy szólt. Deák tekintélyénél fogva beszéde sokakat, kik eddig vezérkedtek, s azt hivék, igen okosan vitték a dolgokat — kellemetlenül érintett, mert a rosszalással egyértelmü volt eljárásukra nézve.

A zavar már beállt s elhárittható nem volt. A kormány e kérdésben egy helytartósági intézménynyel ellentállási kisérletet tőn, de utóbb engedett; mert nem volt eszköze a megyéket kényszeriteni, hogy tisztviselőik a volt törvényszékeket eljárásaikban támogassák. Ezek pedig már tettleg paralizálva voltak; és erkölcsileg maguk is lemondtak a közhangulat ellenében. Tagjaik közül sokan hivatal-sovár szemekkel, hivatalféltés érzetével néztek az uj fordulatra, s kegyét keresték az uj hatalmaknak.

A pestvárosi ülés után nehány nappal — január 23-kán — ült össze az országbirói bizottmány, a királyi tábla tagjaiból, az ország leghirnevesebb jogászaiból, a törvénytudomány minden ágainak képviselőiből, megkezdve értekezletét a törvénykezési állapotok ideiglenes rendezéséről.

Hogy ily későn, octóber 20. után három hónappal jött az csak létre, annak oka főleg abban rejlett, mert két hónapnál tovább nem akart az octóberi kormány azon reményről lemondani, miszerint országbirónak sikerülend Deák Ferenczet megnyernie. De ez nem sikerült. A később kiszemelt gróf Cziráky János is lemondott. Végre gróf Apponyi György volt kénytelen a hazai ügynek s politikai barátainak ez áldozatot hozni s az országbirói méltóságot elfogadni.

Az országbirói értekezlet föladatának tekinté, revideálni az összes törvényhozási s törvénykezési anyagot, melyet az évtized hazánkba átültetett, hogy megtartsa belőle azt, mit mellőzni, megszüntetni lehetlen; — és visszaállitsa hazai törvényeinkből mindazt, mit a magánjogok sérelme nélkül visszaállitani lehet.

Kétségtelen az, hogy az ingerült közhangulat némi nyomása észrevehető volt az értekezleten, s annak azon törekvésén, hogy mindenben a magyar törvény iránt előzékenységet, előszeretetet mutasson; a mint is vezérelvül fogadá el „a magyar törvények helyreállitását" a lehetőség határáig.

De ezen nem lehet felettébb csodálkozni, mert bármi magasra helyeznők is a bécsi jogiskola növendékeinek casuistikus jogbölcseségét, s annak szüleményeit, ezernyi paragraphussal, s tömérdek pótlékkal diszelgő codexeiket, s minden félévben revideált, s ujjal pótolt labirintszerü pörrendtartásukat: politikai értelem mindig volt s van ma is abban, hogy Magyarország saját törvényeire féltékeny; — mert a magánjog szorosan összefügg az alkotmánynyal s mint Bentham mondja: „az államjog legnagyobb változásai s a legnagyobb forradalmak az osztály- és örökösödés-ügyi kérdésekből, törvényekből fejlődtek ki."

Az országbirói értekezlet két hónap alatt bevégzé nagyszerü föladatát. Munkálata hiányai lehetnek nagyok, de mentségök az, hogy nem a legjobbat létrehozni, hanem minél hamarább hozni rendet s egységet a hazai jogállapotokba, kellett első czéljának lenni.

A megyék e munkálatot „magán" munkálatnak czimezék, s erre is kiterjeszték a legalitás izgágáját. Az országgyülés azonban méltánylá az anyagi érdekek pressióját, s maga részéről is „elfogadásul ajánlá" a munkálatot, miután az már előbb ő fölsége szentesitését nyeré meg.

VI
Recapitulatio.

Valóban nehezünkre esik elmondani kárhoztató itéletünket a megyei politika fölött, mert mind a mellett, hogy mi azt teljesen elhibázottnak tartottuk, s vallottuk elejétől fogva; — mind a mellett, hogy később bekövetkezett bajainkat, az országnak katonai kisarczoltatását, a lehető legabnormisabb közállapotok beálltát, alkotmányunk tettleges felfüggesztését egyenesen a megyék eljárásából származottaknak hisszük: mégis visszatartja s mérsékli itéletünket az iránti kételyünk: vajjon a megyék ildomos eljárása lényegesen előmozditotta volna-e azon megoldást, melyet a nemzet nagy része egyedül elfogadhatónak tartott?

De nem csak a nagy közjogi kérdések eldöntése, nem csak Magyarország s a birodalom közti viszony elintézése forog szemeink előtt, midőn a megyék bölcsesége fölött pálczát törünk, hanem azon nem indokolatlan aggodalom, miszerint a megyék az által, hogy a közjogi kérdések megoldását követelték, az országgyülést megelőzve, annak irányát előre kijelölték, s igy veszélyes politikai hatalmat arrogáltak maguknak: nem csak az octoberi vivmányt játszották el, nem csak rövid időre

dobták el a nemzet ősi önkormányzatát, mely alatt mindig szabadon lélegzett e hon polgára : hanem a megyei rendszert magát temették el örökre.

Mondja meg ugyanis valaki, mi biztathatna netán egy későbbi, bármi népszerü kormányt arra, hogy a megyéket ismét föléleszsze, s igy magával szembe állitson egy előre ki nem számitható, barát és ellenség gyanánt egyiránt túlnyomó hatalmat?? Hihető-e, hogy a megyékkeli kisérlet egyszeri példája ijesztőleg ne hasson továbbra is? És nem itt rejlik-e e pillanatban is sulypontja a nehézségeknek, hogy nem lehet a pacificatio művét megkezdeni sem a megyékkel, sem a megyék nélkül?

És ezért tartjuk a megyék eljárását azon forrásnak, unde clades derivata in patriam, populumque...

Az általok előidézett anarchiától félelem közepette, midőn az adók nem fizettettek; bélyeg-, dohány-jövedék megszünt, országszerte az igazságszolgáltatás megakadt, — diadalmas mosolylyal suttogá az államegység s bureaucratia geniusa Magyarországra mutatva: „látod-e fölség? látod-e, hogy a mindenbeni desorganisatiót csak honvédegyletek organisatiója pótolja, mely csata-ünnepélyekkel felel békeajánlataidra??"

Igen is. Mig a megyék az állam létezhetésének anyagi eszközeit tagadták meg, s azon gyanut ébreszték, hogy a törvényesség ürügye alatt az állam bukását czélozzák: addig az országszerte alakult honvédegyletekről könnyü volt azon hitet terjeszteni el, hogy emberbaráti álcza alatt a forradalmat organisálják, hogy az adandó pillanatban rendezett erőre találjon.

Mi, kik közelről láttuk az egész mozgalmat, mely a honvéd-dicsőség exhumatiójára vala irányozva, azt túl nem becsültük. Volt october 20-ka után nehány hét és hónap, midőn a birodalom megbukottnak tartatott, s köz-

helyeken névtelen vagy nem legtisztább nevü egyéneké, kik honvédeknek mondattak, volt a tekintély; kiknek elbizakodott dictiói irányában szerényen meghunyászkodott a higgadt s okos ember, őrültnek szinlelvén magát, hogy az őrjöngők belé ne akadjanak.

Nem azon hősök szerepeltek mind ebben, sem nem mindig első rendben, kik életöket százszor álliták az ágyuval szembe, mert a valódi hős büszke és szerény. Nem azok, kik a haza ügyét szent lánggal melengeték jó s balsors között szivökben. Hanem azon szájasok, kik tán lőport soha nem szagoltak, s az ágyuláz martalékai gyanánt mindig másutt valának, mikor a csata folyt; — oly iparlovagok, kik volt honvédek nevével paradiroztak, s mint ilyenek előjogot praetendáltak mindenre e hazában. Az utczai koldus honvédnek hazudva magát, merészen követelte az alamizsnát, s akkor senki se merte üres kézzel elutasítani. A vidéken csataünnepek rendeztettek, s a rendezők többnyire önmagukat érvényesiteni akaró jelentéktelen, de tevékeny emberek voltak. És ki mindezt nem helyeslé, rosz hazafi vala, mert nemzete dicsősége iránt érzéketlen.

És végre még a honvédek „jogcontinuitása" is a tények logikájába ütközött. Sok honvéd, kinek hős vére folyt a csatatéreken, Magyarország leigáztatása után büntetésül besoroltatott a hadseregbe, s lassankint tisztté lépett elő, s ha utóbb quietált is, többé pur sagne nem volt. Mások, miután egy ideig a honfájdalomnak éltek, s szabadság-reményeiket az évekkel tűnni látták, a megélhetés anyagi gondjaira ébredtek, s ha apáiktól pár száz holdat nem örököltek, és sem koldulni, sem lopni hivatást nem éreztek magukban: hogy családjokat eltarthassák, alkalmazást kerestek; hol egyebütt, mint a mindenható államnál, melyben rendőri engedély nélkül lélegzeni sem volt

szabad. Igy lőn sok derék honvéd „cs. kir. hivatalnok“ s midőn neveik a megyei bizottmány sorában előkerültek, rákiálták, hogy „meghalt.“

* * *

Azonban mind a társulati, mind a megyei mozgalmak természetesen magyarázhatók: a harag és gyülölet egész tömege, melyet tizenkét évi rövidlátó balkormányzat gyüjtött és táplált, rést kapván, ki kelle törnie. Lehetett-e várni, hogy pár nap alatt kibéküljön a tömeg eddigi zsarnokaival? hogy a megyei uj tisztviselők hivatalos szivességgel közlekedjenek azon hatóságokkal, melyek őket eddig nyúzták és tapodták?

Lehet-e csodálni továbbá, hogy a megyék türelmetlenül siettek visszaszerezni egykori törvényes hatáskörüket, a helyett, hogy bizalmasan megnyugodjanak abban, mit a kormány kegye nyujtott nekik; midőn évtized óta danausok ajándéka volt minden kormány-kegy; — s a mit a kormány adott, a kormány ismét elvette?

De ha mélyebben keressük annak magyarázatát, hogy a kitünő politikai müveltségéről hiresztelt nemzet szóvivői miként voltak képesek ellentétben minden civilisált államfogalmakkal, a köz- és magánjog teljes összetévesztésével, oly zavart idézni elő, melynek párja Európa ujabb történetében ismeretlen? azon eredményre fogunk jönni, hogy a lejárt tizenkét év nem csak a nemzetek anyagi létén ütött óriási sebeket, hanem még vészterhesebbek az erkölcsi téren tett pusztitásai.

Honnan oly jelenségek, mint a higgadt nézetek, a józan szó megvetése, tekintély el nem ismerése? hogy szájhősök vergődnek föl, s talentom, mint jellem nélküli egyéniségek egy időre vezérszerepre jutnak, s elhallgattatnak érdemteljes hazafiakat, megpróbált politikusokat??

Régi parlamenti tekintélyeink ez évtized alatt vagy kihaltak, vagy áldozatul estek; mások elvénültek; vagy kényszerü tétlenségben demoralisáltattak; vagy elmérgesedtek ugy, hogy a ki előbb dynastikus-conservativ, most haragos tulzó vala. Az ifjak egyoldalu tanrendszer alól rosz iskolából kerültek ki; a közélet iskolájába nem jártak; a köztanácskozás termei zárva voltak előttök; nem nőttek föl a régi traditiók varázsa alatt. Valódi miveltség ritka; alapos tanulmány doctrinär gunynévvel illettetik; modern jelszavak vagy elméletek felületes emlegetése leggyakoribb, — a társadalom, a köz-gazdászati s erkölcsi érdekek békeigényeiről való fogalom nélkül.

Ehhez járul, hogy a tömeg szemei csak a külpolitika terére fordultak. Ha valaha, bizonyosan Austria tizenkét évi történetén bizonyult be, mi kevés jót szül, s menynyi roszat a sajtónak rendőri praeventiv ellenőrzése, rendőri igazgatása; s mily képtelenség a sajtó hatását papirrendeletekkel körülirni s határolni akarni.

A sajtó tizenkét évig kényszerittetett a haza belügyeiről hallgatni, mert a rendszert megróni bűn volt; pedig a legutolsó bakteren kezdve, föl a ministerig minden a „rendszer"-hez tartozott, a rendszernek egyik lánczszeme volt; a rendszer pedig főelveitől le legalsóbb, legapróbb functiójáig a fejedelem szent nevével merészelt szemtelenül kérkedni.

A hazai sajtó tehát külügyekkel foglalkozott. A Garibaldi-cultus és a Napoleonismus tanai naponkint csempésztettek be a sorok közt, mit a temérdek rendelet által csak megzavart, iránytvesztett rendőrség akadályozni képtelen volt. A nemzet legjogosabb igényeit folyvást elutasíttatni látván az elbizott kormányhatalom által, megszokott külföldi bonyodalomtól várni segélyt, és vakon esküdött Napoleonnak a nemzetiségek iránti rokonszen-

vére, s találkoztak lelkiismeretlen irók, kik üzletet csináltak a nemzet e hangulatából, s naponkint táplálták az együgyüek azon hitét és a kétségbeesettek azon végreményét, hogy Napoleon politikai rendszere, s annak eszköze Garibaldi fogja széttörni Magyarország lánczait. Igy lőn, hogy minden zugpolitikus, minden gyermek mint az egyszeregyet ugy tudja kivülről Napoleon politikai kathekismusának legbensőbb titkait is elősorolni; és a közhit fanatismusának ragálya kiterjed még a higgadt politikusokra is, s ha ellenkező meggyőződésüket meg nem ingatja is, legalább ildomos hallgatásra birja.

De az olasz háboru óta a tények is támogatták a balfelfogást. Austria egytől-egyig kiszoríttatott positioiból. Olaszország unificatiója folyvást előre halad 1861-ben. Nápoly bukásának rövid története az amugy is fogékony képzelődést csodahitre fokozza. Austria élete hónapokra és hetekre számittatik ki.

Vegyük ehhez, hogy Magyarországban is vannak elemek, miknek bárminő fordulat kedvezne. Nem csak azokat értjük, kik honvéd-őrnagyság után epednek; pedig az ily elemek tevékenyek és zajosak; intimidálják vagy elkedvetlenitik a higgadt, becsületes férfiakat. De átalán, ki a magyar nemzetet nem ismeri, nincs fogalma a magyar ifjuságról; ez a hazát nem ugy szereti, mint a hidegebb nemzetek, hanem valódi rajongással. Nem is ugy mint az olasz, ki maga helyett pénzen vett zsoldost küld a háboruba. A magyar ifjuság szinte eped a harcz után, egész lényén irva van: miszerint alig várja, hogy vérét ontsa; „bele buj az ágyuba“ mint Széchenyi mondá.

Ily viszonyok közt, midőn semmi se látszék lehetlennek a hazafiui phantásia előtt: — megfontolást javalni, Austriára tekintettel lenni, az Austriávali kibékülést

emlegetni, az austriai államkötelék előnyeit fejtegetni— vagy gyáva politikának mondatott, vagy hazaárulásnak tartatott. Ezen itélettel, ily conjuncturákkal daczolni oly erkölcsi bátorság vala, melyről alig van fogalmuk azoknak, kik a Lajthán tul bátorsághiánynyal vádolák conservativ köreinket.

Mindezt tudni kell, hogy az ország értelmes conservativ köreinek, s a kormánynak viseletét megitélhessük. Tudni kell továbbá, hogy a kiegyenlités hivei tulajdonkép semmi támaszszal sem birtak más oldalon; vagyis mint mondani szokás, hátuk fedezve nem volt. Senki sem feledte még el, mily gúnykaczajjal lökte félre 1849 után a kormány azon magyar conservativeket, Austria azon hiveit, kik a kiegyenlités reményében, de nem a magyar alkotmány megsemmisitése végett, nem azért, hogy a germanisáló bureaukratiának utját egyengessék, nyujtották neki erkölcsi támogatásukat, melyért hálául csak rágalmat arattak.

Ha elfeledték volna is, nagyon élénken emlékezteté erre őket a febr. 26-ki pátens, s életbeléptének számos körülményei, mikről a legközelebbi fejezetben lesz szó.

A mondottakban tehát már némileg megfeleltünk azon kérdésre: miért, hogy az octoberi férfiak több erélyt nem fejtettek ki a közélet azon nyilvánulásai ellen, melyek az octoberi mű sikerét lehetlenné tették?

Mit is használt volna az erély? nem tette-e volna ezen erély az octoberi mű sikerét szintén lehetlenné? Ezt még senki se kérdé magától.

Meglehet, hogy ha Pest, Heves s átalán az első megyék határozatai megsemmisíttetnek, s engedetlenség esetében azok föloszlattatnak, meglehet, néhány megye meg-

ijed, s elfoglalja azon pusztán administrativ hatáskört, melyet october 20-ka nyujtott, s megelégszik azzal, hogy a jogföntartás érdekében ünnepélyes óvást teszen; — a mit mindnyájoknak legbölcsebb leendett tenniök elejétől fogva. Meglehet, mert voltak megyék, melyeknek közönsége annyira örült ősi hatóságuk helyreállitásának, hogy azt ez áron is megtartani iparkodtak volna. Meglehet, de ez sem valószinü.

Bizonyos ellenben, hogy voltak megyék, hol nagy kedv mutatkozott folytatni a tizévi passiv ellentállást; s melyek legfölebb azért foglalták el a nyujtott tért, mert az az alkotmány helyreállitásához nyitott utat, vagy annak tettleges birtokbavételére adott alkalmat.

Hogy a kormánynak elég ereje van szétoszlatni a megyéket, s elég eszköze, más közigazgatást alakitani, azóta ugyancsak ad captum bebizonyittatott.

Hanem sem ezen eszközökkel nem élhetett, sem erőszakhoz nem folyamodhatott oly kormány, mely maga jellemzé szerepét közvetítőnek, s a kiegyenlitést tekinté föladatának.

Lehetett volna-e várni, hogy az octoberi férfiak valami üdvös befolyást gyakorolhatnak még tovább is a nemzetre, hogy maholnap alkalmasak legyenek előmozditani a kiegyenlités müvét, ha magukat elejétől fogva ily ellentétbe helyezték volna a nemzettel, és pedig annak mondhatni diadal-mámoros hangulatában?

És mi éretik el, ha a kormány néhány megyét erőszakol, néhányat föloszlat, vagy önkénti föloszlásra bir? Az, hogy az országgyülés létrejöttét veszélyezteti; mert szabad megye nélkül oct. 20. után még a követválasztások is kivihetlenek voltak.

A megyék eljárása ugyan compromittálta a kiegyenlités művét, de csak közvetve, s másodrendben. Hanem a megyék erőszakolása az octoberi kormány által, főczélját közvetlenűl veszélyezteté, t. i. az országgyülés létrejöttét, mely a tények és jogok kiegyenlitésére, függő kérdések megoldására, a trón és nemzet kibékitésére egyedül volt illetékes.

VII

Esztergomi értekezlet.

A báró Vay kanczellárhoz intézett első királyi kézirat „az országgyülés összehivására nézve, annak összeállitása módját és formáját illetőleg az 1608: 3. törv. cz. szabályait alapul vétetni —“ rendelte.

Az 1848: V. t. cz. tehát mellőztetett.

Mily nehéz volt ennek mellőzése után az országgyülés összeállitására alapot találni, megfogható, miután az 1848-ki törvények megszüntették a nemesség azon privilegiumát, miszerint törvényes értelemben csak ő képezé a „nemzetet“; s bevették a népet is az alkotmány sánczaiba a jogegyenlőség alapján: a régi választási törvények tehát sehogy sem voltak már alkalmazhatók, még akkor sem, ha az országgyülés a megyerendszer és nem a népképviseleti rendszer alapján alakíttatott volna. Mily nehéz volt e részben kiindulni, mutatja maga a kézirat szövege is, mely sok szó s mindennemü clausulák közt az 1608: 3. t. cz.-ket fölelevenitve, szabályainak — tekintettel a közbejött állami s társadalmi változásokra — alkalmazhatlanságát is kénytelen bevallani, s igy a „kénykedvből“ teremtett függő kérdések megvitatása, s egy ideiglenes választási szabálynak lehetőleg alkotmányos szinre festése, s javaslatba-hozása végett egy értekez-

let tartását rendelé el, melyre a herczegprimás elnöklete alatt az ország minden rendü és rangu kitünő férfiai voltak Esztergomba hivandók.

Ezen értekezlet 1860. dec. 18-kán nyittatott meg, és záratott be. Abban csaknem egyhangulag az 1848. V. t. cz. fogadtatott el; és Ő Fölsége megkéretni határoztatott, hogy az 1848: V. t. cz. alapján méltóztassék az országgyülést legkegyelmesebben összehivni.

És pedig a conservativ nézletére nézve legkevésbbé gyanus gróf Dessewffy Emil volt, ki e határozatot leghelyesebben, és pedig a legconservativebb szempontokból indokolta.

Mindenekelőtt kifejté, hogy az esztergomi conferentia nem illetékes e részben, habár csak provisorius javaslatot is tenni; mig másrészt a kormány nem illetékes habár csak ideiglenes törvényt is hozni: mert 'a tárgy közjogi s csak az országgyüléssel és általa megoldható kérdéseket foglal magában.

Opportunitás tekintetéből is elsőséget érdemeltek azon eszközök, melyek az országgyülés gyors létrejöttét minél inkább előmozditják, s melyek „mindazon vitályokat, aggodalmakat, kételyeket és bonyodalmakat, melyek egy ily ideiglenes szabálynak országgyülésen kivül és előtt kibocsátása által keletkeznének, elmellőzik."

De ily ideiglenes szabályra szükség sincs; mert jogérvényes választási törvény létezik, az 1848: V., mely, ámbár csak ideiglenesnek jelöltetett meg, de addig törvényerejét nem vesztheti, míg más törvény által nem pótoltatik.

De ez opportunitási s jogi tekinteteken kivül hivatkozott a nemes gróf azon magas politikai tekintetekre is, miket az uralkodó ház és haza hivének lehetlen volt ak-

kor, s lehetlen ezután is szem elől téveszteni, ha a kiegyenlités művét állandó alapokra akarja fektetni.

„Az országgyülés .... egyszersmind azon végre is lesz összehivandó, ugymond a gróf, hogy az országnak közjogi viszonyai végleges szabályozást nyerjenek, és a pragmatika sanctio értelmében az országnak a birodalom többi országaihoz való viszonyai véglegesen rendeztessének. Ily nagy fontosságu országgyülésnek, melyen ő Fölsége ezen czélzott eredményeket koronázással akarja megpecsételni, és melyen a megkoronázandó fejedelem által a törvényes hitlevél lesz kiadandó, mind ő Fölsége mind az ország érdekében olyannak kell lenni, mely minden gondolható alapos kifogásokon felül álljon törvényszerüség és alakulási formáinak tekintetében is.“

Szükségtelen megjegyeznünk, hogy ezen előadás átalános helyesléssel fogadtatott. „Elfogadjuk, kérjük a végzés kimondását“ hallatszék minden oldalról.

Az elnök ő eminentiája ebbeli kérdésére, „mindnyájan elfogadják-e?“ az elfogadjuk kiáltások közt rövid szünet mulva fölkel gróf Barkóczy János, egy ismert high tory, magas izmos termetén Dantoni fővel, s Dantoni bátorsággal, s permanens vitakedvvel. Mindenki támadást várt az 1848-ki törvényre. De a támadás nem volt határozott. A gróf megjegyzé, miszerint „az 1848: V. t. czikk, ámbár az szentesitve volt, betüszerint véve megszünt törvény lenni, a mennyiben az csak az egy 48-ki választásra alkottatott“; demégis kijelenté, hogy az opponturitási tekintetben elfogadandó. Mindazonáltal meg nem állhatja, hogy számos statistikai adatokra épitett ellenvetéseket ne tegyen e törvény ellen, melyek, — valljuk meg, legkevesbé sem voltak hely- és időszerüek.

Erre előreláthatólag ki kelle törni a zivatarnak.

Elsőbben isb. Eötvös József helyesen emelé ki, hogy oly fontos ügyben, minő a törvényhozó test választása, alkotmányos ország egy perczig sem lehet törvény nélkül.

Azután Zsedényi Eduárd fogta föl a Barkóczy által csak fölemelt, de rögtön elejtett fonalat — az 1848: V. tcz. érvénytelenségének állitását. Zsedényi Eduárd, ki alig várta, hogy azon anomál helyzetből szabaduljon, melybe őt az october előtti kormány elég genialis volt belehozni, tudniillik a protestans vitában kivivott népszerüségétől, mely láthatólag genirozta e nagyelméjü, de kihivó természetü, s a népszerütlenséget áhitozó conservativ férfiut, — Zsedényi Eduárd tehát nem csak az V. t. cz. hanem átalán az 1848-ki törvények ellen tört ki, káros következményeiket fejtegeté, s hozatalukat kárhoztatá.

Ezen incidens egy nem kevesbbé conservativ szellemü államférfit, Somssich Pált azon nyilatkozatra birta gr. Barkóczy János ellenében, miszerint a conservativ párt alkotmányos országban szükséges ugyan, de ha a fönnálló törvényeket nem ismeri el, akkor hivatását tagadja meg.

„A conservativismusnak, ugymond, inkább a meglevő törvények iránti ragaszkodásban kell szivósnak, a megváltoztatásban pedig óvatosnak és nehézkesnek lenni; nem pedig létezésöket megtagadni. Oly párt, mely az élő törvényeken a rendes szabályok mellőzésével tulhajtani törekszik, forradalmi lesz; a melyik pedig azokat megtagadva visszatörekszik, az reactionarius."

Zsedényi ellenében pedig azt jegyzé meg, hogy nem arról van a szó, mit kellett volna 1848-ban, hanem arról, mit kell most tenni.

Még egy kis, de lényegtelen szóharcz folyt gr. Andrássy Gyula és Zsedényi közt; még nehány szónok

nyilatkozék röviden az 1848: V. tcz. mellett; és azután közkivánatra befejezé az elnök az ülést, kimondván a határozatot, miszerint:

„Kéressék meg Ő Fölsége az országgyülésnek az 1848: V. tcz. alapján mielőbb összehivására.“

* * *

Ily egyszerü menete, s pár órai lefolyása volt a nagy feszültséggel várt s pár heti tartósságra számitott esztergomi értekezletnek.

Miután eredménye az volt, hogy az 1848: V. t. cz. utóbb csakugyan Ő Fölsége által is az országgyülési választások alapjául elfogadtatott: nem mellőzhetjük azon okok kutatását, melyek annak oct. 20-kán lett mellőztetését, s az elfeledett 1608: 3. tcz. fölélesztését gyanithatólag előidézték.

Az igaz, hogy azon conservativ államtanok szempontjából, melyek a választási törvényekre s különösen a választási qualificatióra nagy sulyt helyeznek, komoly ellenvetések voltak az 1848: V. t. cz. ellen fölhozhatók, a mennyiben az csaknem az átalános szavazatot hozta be.

De magyar politika szempontjából még nyomatékosabb, mert tettlegesebb aggodalmak is forognak fönn, ezen kétségtelenül elhamarkodott, s az 1848-ki tavasz európai szelleme által sugallott törvény ellen.

De ezen ellenvetések s aggodalmak azonnal érvényesitése sokkal kevesbbé volt sürgős s előnyös, hogysem azon bonyodalmaktóli félelmet ellensulyozza, melyek az 1848: V. t. cz. mellőzéséből keletkezendők voltak.

Nem is ily conservativ doctrinärségben keresendő azon törekvésnek, mely e törvény mellőzésére volt irányozva, magyarázata.

A választási törvény kérdése volt az egész

situationak sarkpontja. Ez volt azon archimedesi pont, melynél fogva az october 20-ki mű alapjából kiemelhető volt, nem ugyan a közbirodalmi viszonyok tekintetéből, melyek akár az 1848-ki, akár a régi alkotmány alapján rendezhetők, csak akarat legyen hozzá; hanem Magyarország belszerkezete, reorganisatiója tekintetéből.

Az octoberi kéziratok által az 1848-ki 8. 9. 10. 18. törvényczikkek elismertettek; a többiek, különösen a III. V. XVI. czikkek revisiója tüzetett ki; de az által, hogy életbe nem léptették; hallgatólag ki volt mondva, hogy sem a III. czikkbeli felelős ministerium rendszere, sem az V. t. czikkbeli széles alapu népképviselet, sem a XVI-ban ideiglen behozott megyei szervezet létesithetőnek nem is tekintetik; és valamint a III. t. cz. ellenére a régi dicasteriumok állittattak helyre, ugy az V. XVI. képviseleti rendszere helyett az 1608: III. alapján a régi megyerendszer visszaállitása czéloztatik. Szóval az octoberi l. f. kéziratok, népszerüen szólva: a 47-ki szemponton álltak.

Az 1848-ki választó törvények elfogadása által azonban ezen, hogy ismét népszerüleg fejezzük ki: 47 és 48 közötti vita eldöntetett; a 47-ki szempont legyőzetett, s lehetlenné tétetett; a 48-ki rendszernek alapelve, lényege foganatosittatott.

Az 1848 előtti alkotmány ugyanis lényegesen a megyei-rendszer volt.

A megyei rendszer abban állt, hogy az ötvenkét megye képezte az országgyülést, melyben minden megye mint communitas nobilium, két követ által volt képviselve; s e két követ nem saját belátása szerint szólt és tett, hanem a megyétől minden közkérdésre nézve utasitást

kapott. Ezen utasitások szükségénél fogva pedig kénytelenek voltak a megyék gyüléseikben a legfontosabb közjogi s politikai kérdéseket megvitatni, azok fölött szavazni, s majoritás szerint — minden nemest illetvén szavazat, határozni. Ezen kivül a megye, törvényhozó szerepének megfelelőleg, a kormány tettei s rendeletei törvényességének birálója is volt; s oly rendeleteit, miket törvényteleneknek tartott, nem foganatositotta, félretette.

E szerint az országgyülés csak a megyei határozatok sommázata; a megye pedig közvetlenül a törvényhozás tagja volt.

E rendszernek, mely kivált a régi időkben hazánk sajátságos viszonyai közt megbecsülhetlen volt, a mint is alkotmányunk palladiuma gyanánt imádtatott, gyönyörű fényoldalai, s szint oly sötét árnyai valának.

A megye a politikai élet iskolája; a történeti hagyományos szellem örökitője; a közigazgatásnak a nyilvánosság által őre; a hivatalra képesség fejlesztője; a közszellemnek, a közügyek iránti részvétnek hatalmas élesztője s föntartója volt. Az sem csekély előnye, hogy a politikai szenvedélyek, miket a centralisatio veszélyesen egy pontba gyüjt, általa elaprózva kisebb körökben elpárolognak, s ha pártoskodás és a politikai izgatottság általuk az egész országra terjesztetik is ki, s örökittetik, abból ritkán jő magasabb hévfok egy-egy pontra, mint a mennyi épen szükséges, hogy egy népben a szabadság élvezetére s az alkotmány föntartására való erélyt, érdeket s áldozatkész részvétet folyvást ébren tartsa.

Árnyoldalai azonban a megyei rendszernek, mik annál kirivóbbak voltak, minél tovább haladtunk a korral s a polgárosodással: hogy általa a törvényhozás decentralisáltatik; kicsinyes helyi szempontok, gyakran ava-

tatlan parlagi egyének befolyása által veszélyeztetik; míg más oldalról az emigy törvényhozói szereppel biró helyhatóságok hajlama, melyet a magyar törvények és usus tulságosan is kifejtettek, a kormányt nem utólag ellenőrizni, hanem eleve akadályozni, rendeleteit nem teljesiteni, saját hatáskörüket folyvást kiterjeszteni, utóbb valódi anarchiát idéz elő, mely annál veszedelmesb, mert a törvényesség szinével bir. És végre a politikai pártviszályok eredménye gyakran, hogy a legfontosabb országos és helyi érdekek, az igazság-szolgáltatás és közigazgatás — pártérdekeknek rendeltetnek alá, s áldoztatnak föl.

Mind ezen árnyoldalak az államférfiakat s kormányzati ösztönnel biró politikusokat elrettentő arányban fejlődtek ki a megyékben 1847-ig; annyira, miszerint nem csoda, hogy 1848-ban — igaz hogy rokon jellemü európai mozgalmak hatása alatt — minden habozás nélkül elhagyta a törvényhozás a régi alkotmány-rendszert, s a képviseleti parlamenti rendszerre ugrott által.

Midőn a közvélemény a 47-et és 48-at kiegyeztethetlen ellentét gyanánt fogja föl, ösztönszerüleg helyesen fogja föl a dolgot.

A 47-ki megyerendszer és a 48-ki képviseleti rendszer két különböző államrendszerek, melyek oly kevéssé egyeztethetők ki mint például a geologiában a vulkanisták a neptunistákkal.

Sokan e kérdést ugy formulázzák: vajjon összefér-e a ministeri felelősség a megyei autonomiával. De nem ez a kérdés!

A ministeri felelősség igen is összeegyeztethető a megyék széles autonomiájával.

De a megyerendszer nem fér meg a képviseleti rendszerrel.

A képviseleti rendszer a törvényhozás oly öszpontositása, mely a megyék előbbi közpolitikai hatáskörét semmivé teszi. A mint is az 1848: V. szerint az országgyülési képviselőket nem a megyék választják, hanem a választó kerületek; utasitást pedig sem a megyék sem a választókerületek nem adnak; valamint a képviselők is nem megyei követek, hanem országos képviselők: ugy a megyék vissza sem hivhatják a képviselőket.

Ha tehát a megyék a képviseleti rendszer alatt közkérdéseket vitatnának, s politikai határozatokat hoznának is: azoknak érvényt nem szerezhetnek; s azoknak hatása sem lehetne egyéb, mint a közvélemény egy részének bárminemü nyilatkozatáé, például a sajtó utján.

A mint is a modern valóban alkotmányos államokban a szabad sajtó, s az egyesületi jog (meetingek) pótolják azon politikai hatáskört, melyet a megyerendszer alatt a municipium fejezett ki.

Ha tehát oct. 20-kán nem az 1848: 5, hanem az 1608 tüzetett ki választási alapul, abból azt következtethetni, hogy az illetők igen tisztán belátták, miszerint itt két államrendszer közti küzdelem forog szóban.

Az 1848: 5-nek corollariuma a III-dik t. cz. — A régi országgyülésen a követiház vezetője s elnöke volt a király által kinevezett personalis; de az 1848: V. alapján ha Ő Fölsége ministereket nem nevez ki, nem lehet a kormány képviselve az országgyülésen.

Minthogy ezen felül már a megyéknek is megengedtetett az 1848: XVI alapján szervezni magukat: nem maradt egyéb hátra az esztergomi conferentia után, mint felelős ministereket nevezni ki; — vagy a választási tör-

vény elutasitásával véget vetni minden további huzavonának, s tenni azt, mi 1861 novemberben történt. . . .

Egyelőre mint mondók az 1848: V. elfogadása által a 47 és 48 közti választás megtörtént; minden továbbhaladás, belszervezés, valamint a főczél: a „kiegyenlités" már csak és egyedül az 1848-ki alapon volt elérhető.

Itt is elmondhatni tehát, hogy az „események logikája" erősebb az emberek akaratánál.

VIII

Február 26.

Az october huszadiki mű egyik előnyének mondók, hogy befejezetlen, s a további természetes fejlődésre képes volt.

A beállandott eredményektől, nem felsőbb önkénytől, a népek viseletétől, nem véletlentől függött e fejlődés.

A Lajthán tuli népek csak szabadelvűbb intézményeket ohajtának magukra való tekintetből; különben a köztök s Magyarország közt függőben levő közjogi kérdés elintézésére nézve nem ragaszkodtak valami kiszabott programmhoz, nem is voltak tisztult eszméik. Hiában zengedeztek hivatalos és félhivatalos hangok tiz év óta hosannát az „államegységnek“, — ennek theoriája nem hatott le a népek széles rétegeibe. Sőt nagy rokonszenvvel tekinték oct. 20-áig a magyarok viseletét, attól várva az ő saját előmenetelöket is, s az alkotmány végre valahárai kivivását.

Hanem igen is élénken él bennök annak tudata, miszerint a Magyarországgal háromszázad óta fönnálló államkapocs nem szakitható meg a nélkül, hogy ez által halálos sebek ne üttessenek az ő anyagi érdekeiken, s a nélkül, hogy Austria állami existentiája veszélyeztetve ne legyen.

A Lajthán áthatott megyei mozgalmaink hire, az adó s katonamegtagadás, a 48-ki jelszó, mely fülökben csak szakadást és háborut jelent, a Kossuth-Garibaldiak bizottmányokba választásai, a törvénykezés megakadása, mindez a távolban az anarchia rémitő képében tünt föl; s Bécset s a többi tartományok népeit alarmirozta, s oly kedélyhangulatba hozta, mely igen kész azon szigoru államegységi tanok befogadására, miknek szükségét a bécsi lapok nagy része oct. 20. óta is egyetlen pillanatig sem szünt meg fejtegetni.

És igy látjuk, hogy nem csak —mint nálunk közönségesen mondani szokás — a „német ministerium régi perfidiája" működött ellenünk, hanem a Lajthántuli népeknek magunk ébresztettük paniqueje, legalább is nagy befolyást gyakorolt arra, hogy az oct. 20-ki diplomának oly fejlemény adassék, minő a február 26-ki patensben napvilágra jött; annál inkább, mert a Lajthán innen is a nemzet által el nem fogadott oct. 20-ka utóbb a kormány beleegyezésével, kivált az 1848-ki választási törvény elfogadásával elvileg hasonló fejleményt kapott.

A február 26-ki patens oly államtény, melyet nem lehet tisztán magyarországi szempontból megitélni. Az egyéni nézpont is csak ugy jogosult irányában, ha az magát a kormány helyzetébe teszi. A februári tény megitélésére egyenesen az szükséges, hogy a biráló magát a birodalmi kormány tagjának álláspontjára helyezze.

Hisz ez se nem mesterség, se nem hazaárulás. Az utóbbi nem: Mert törvényeink nagy számának tanusága szerint országos sérelmeink állandó pontja vala, hogy a birodalmi közös kormányba magyarok nem hivatnak, nem folyhatnak bé. Az előbbi nem: Mert hisz a lefolyt évek alatt a „parva sapientia regitur mundus" igazságát kiáltón illustráló oly egyéniségek is kezeltek ministeri tárczákat Austriában, miszerint magunkforma közönséges

gyarló embertől sem valami olymposzi gőgös álom, magát pillanatra ministernek képzelni.

Természetes dolog, hogy miután oct. 20-ka nem felelt meg rendeltetésének, s a helyett, hogy békés kiegyenlitéssel biztatott volna, csak a zavarok árja elől rántotta el a zsilipet: a trón és haza azon hiveinek, kiket Ő Felsége bizalma oct. 20-kán a kormányra hivott, — a monarchia fönntartásának uj eszközeiről kelle gondoskodniok; de kelle olyakról is, mik a rögtön fölmerült uj zavarok ellen hassanak.

Magyarország föltétlenül elutasitá oct. 20-kát, még kiindulásul sem fogadá azt el; a többi tartományok pedig nem érték be vele: közel feküdt tehát azon eszme, hogy oct. 20-kának oly fejleményt kell adni, mely legalább az utóbbiakat kielégithesse.

Ha sikerül oly alkotmány-művet hozni létre, mely ezeket némileg kielégiti, s részvételre fölébreszti azon lethargiából, melybe tiz év óta sülyedtek s azon közönyből, melylyel nem csak a fölülről jött számnélküli alkotmányt, államalapelveket, statutumokat, pátenseket és az octoberi diplomát is fogadták, hanem, melylyel mondhatni magát az állam lételét is tekintették; ha sikerült igy erkölcsi érdekeiket öntudatra hozni, s a Magyarországban tulcsapongó exclusiv törekvéseket általok ellensulyozni: akkor a kormány is Magyarország irányában erősebb, tekintélyesebb positiót foglaland el, melyből könnyebben alkudozhat, a kiegyenlitést könnyebben eszközölheti, sőt annak irányt adhat. Mert ha a gyengének ajánlatait becsméreljük is, de az erősét méltányoljuk.

Ez azon közbirodalmi kormány-szempont, mely a február 26-ki műnek megitélésénél eldöntő.

Képzelhető, hogy ily fontos tény már több hetek-

kel azelőtt lehetett a kormány körében tanácskozás tárgya.

A megyék első föllépése, utóbb az esztergomi értekezlet után világos volt, s a magyar urak sem tagadhatták, hogy az octoberi mű megbukott. Az ő befolyásuk is ennélfogva, habár a fölség személyes bizalma irántuk még meg nem rendült, az alkotmányozás további művére nem lehetett határozó. Az ország által kitünőleg cserben hagyatva, a megkisérlett párt-fusio létre nem jötte után egyoldalról a magyar „negyvennyolczasok“ ostrom-rohamának, más oldalról a Lajthán tuli liberalis elemek nyomásának ellenébe személyes belátásuk sulyán kivül egyebet nem állithattak; tudták, hogy a mit az ország fönnhangon követel, — az „előleges restitutio in integrum“ a 48-diki birtokba behelyezés — fönn nem teljesithető; az ország fölfokozott vérmes hangulata irányában pedig egyelőre tehetlenek voltak: nekik is tehát csak nyerni lehetett az által, ha a kormány a Lajthán tuli viszonyok kielégitőbb fordulata által szilárdul. Ámbár be kellett látniok, hogy a kormánynak ez oldalróli szilárdulása az ő állásukat függővé teendi, épen ugy, mint ellenkezőleg, sulyuk mérvadó leendett, ha az országban pártra, támogatásra akadtak volna.

Előttük nem lehetett többé kétséges, hogy vagy a negyvennyolczasok fogják helyeikből kitolni; vagy a német ministerek zsákmányává lesz eddigi kormánybefolyásuk.

E veszélyes dilemma daczára nem tehettek egyebet, mint a mi kötelességök volt; t. i. megerősiteni a kormányt a Lajthántul Schmerlingnek államministerré kineveztetése, s liberalisabb irány követése által.

A mondottakból következik, hogy a mit a Lajthán-

tuli tartományok február 26-kán kaptak, azt első rendben a mi megyéinknek köszönhetik.

Való ugyan, a birodalmi kormánynak kevés oka volt azzal törődni, mit beszélnek a megyék. Akárhogy kiáltjuk mi a 48-at, azzal Austriának egy hajszála sem görbül. Azt gondolhatá egy vagy más kormányférfi, hadd orditsák ki magukat, majd elrekednek, s akkor halkan fognak velünk beszélni, s tán még józanabban is, mint hogy ha ki nem dühöngték vala magukat.

Hanem volt egy férfiu Bécsben, ki nagyon érzékenyen vette a dolgot, kit a megyék eljárása gyenge oldalánál érzékenyen sujtott. És ez a pénzügyminister ur! — Ő különben minden alkalommal sok rokonszenvet mutatott Magyarország iránt; hanem pénz dolgában megszünik a kedélyesség.

Egy szép reggel Plener ur kinyilatkoztatá, hogy ő zavarban van, mert Magyarországból nem jő be pénz. October husz óta az adók ezerféle nemei, mikből oly szépen dőltek havonkint a rosz fizetőnek, keveset adózónak kikiáltott Magyarországból a milliók, egyszerre megakadtak, mintha e gazdag forrás rögtön a föld alá szikkadt volna. Hogy az állam sürgető szükségeit fedezhesse, nem maradt egyéb hátra mint kölcsön kötése. Igen, de az octob. diploma megköté a kormány kezét; s uj kölcsön kötéséhez a birodalmi tanács beleegyezését tevé szükségessé.

Tehát égető szükség volt a Reichsrath mielőbbi egybehivása. De miként? Magyarország ügyei teljes zavarban; ki tudja, országgyülése mikor jő létre, s küld-e? és mikor követeket a birodalmi tanácsba? — A Lajthán tul pedig mit használna, a Goluchovszky-féle Landes-ordnungok alapján hivni egybe az országgyüléseket? ki ad ezekre valamit? És miként köthetné nevét ezekhez Schmerling, kitől a közvélemény haladást várt az alkotmányos téren?

Ha mindezeknél fogva a február 26-ki mű czélzatát az összállam szempontjából tekintjük, azt jogosultnak, helyesnek kell mondanunk.

Egészen máskép hangzik itéletünk, ha annak részleteire térünk át. Hogy azt tehessük, szükség, szövegével megismerkednünk, mely is következő :

A birodalmi képviseletre vonatkozó alaptörvény.

1. §. A birodalom képviselésére a birodalmi tanács van hivatva.

A birodalmi tanács az urak házából s a követek házából áll.

2. §. Az urak házának tagjai születésüknél fogva a császári ház nagykoru herczegei.

3. §. Az urak házának örökös tagjai ama terjedelmes jószágbirtok által kitünő nemesi családoknak nagykoru fejei, melyeket a Császár örökös birodalmi tanácsosi méltósággal ruház föl.

4. §. Az urak házának tagjai, magas egyházi méltóságnál fogva, az összes érsekek s ama püspökök, kiket herczegi rang illet.

5. §. A Császár fönntartja magának, oly kitünő férfiakat, kik az állam vagy egyház, a tudomány vagy müvészet körül érdemeket szereztek maguknak, élethossziglani tagokul az urak háza meghivni.

6. §. A követek házába választás utján 343 tag jön; még pedig az egyes királyságokat s országokat illetőleg következőleg megállapitott számban:

a magyar királyság számára	85
a cseh királyság	54
a lombard-velenczei királyság	20
a dalmát királyság	5
a horvát-, s tót királyság	9
a galicziai s lodomeriai királyság, az auschwitzi s zátori herczegségekkel s a krakkói nagyherczegséggel	38
az Ennsen aluli austriai főherczegség	18
az Ennsen fölüli austriai főherczegség	10
a salzburgi herczegség	3
a stiriai herczegség	13
a karinthiai herczegség	5
a krajni herczegség	6
a bukovinai herczegség	5
az erdélyi nagyfejedelemség	26
a morvaországi határgrófság	22
a felső-, s alsó-sziléziai herczegség	6

a tiroli s vorarlbergi herczegitett grófság 12
az istriai határgrófság, — a görzi s gradiskai herczegitett grófsággal s Triest városa, s környékével 6

7. §. A tagoknak mindegyik országot illetőleg megállapitott száma annak országgyülése által, közvetlen választás utján küldetik.

A választásnak absolut szótöbbséggel akkép kell történnie, hogy a követek háza tagjainak, az országrendezetek irányadása szerint, meghatározott területekre eső száma ugyanazon területek, ugyanazon városok, ugyanazon testületek országgyülési tagjaiból kerüljön ki.

A Császár fönntartja magának, a választásnak közvetlenül s a területek, városok s testületek általi végrehajtását rendelni meg, ha kivételesen oly viszonyok állanak be, melyek miatt a követek házába valamely országgyülés általi követküldést nem lehetne végrehajtani.

8. §. A Császár az elnököket s alelnököket mindegyik ház tagjaiból nevezi ki.

A többi hivatalnokokat mindegyik háznak magának kell megválasztania.

9. §. A birodalmi tanács a Császár által évenkint összehivatik.

10. §. Az összes birodalmi tanács hatásköre az 1860. oct. 20-án kelt diploma II. czikke szerint mindazon törvényhozási tárgyakra kiterjed, melyek az összes királyságok, s országokkal közös jogokra, kötelességekre s érdekekre vonatkoznak.

Névszerint olyanok :

a) mindazon ügyek, melyek a katonai kötelességek módjára, valamint rendjére vonatkoznak;

b) minden ügyek, melyek a pénz-, hitel, pénzverési- s jegybank-ügy szabályzását, a vámokat s kereskedelmi ügyeket, a posta, vasut, s távirdaügy lényeit tárgyazzák;

c) általában a birodalmi pénzügy összes ügyeit; különösen az államháztartás költségterveit, az állami számadásbezárások s a pénzügykezelés eredményeinek birálata, uj kölcsönök fölvétele, fönnálló államadósságok átalakitása, az ingatlan államvagyon elidegenitése, átalakitása s terhelése; a fönnálló adók fölemelése uj adók s jövedelmek behozatala.

Az államadósság a birodalmi tanács ellenőrsége alá van helyezve.

11. §. Oly törvényhozási tárgyak, melyek a magyar koronához tartozó országok kivételével, az összes királyságokkal s országokkal közösek, az 1860. oct. 20-ki diploma III. czikke szerint, a birodalmi tanács alkotmányszerü hatásköréhez tartoznak, a magyar koronához tartozó országokbóli tagok részvétele nélkül.

Ennélfogva ezen kisebb birodalmi tanácshoz tartoznak, a

10. §-ban előszámlált ügyek kivételével, mindazon törvényhozási tárgyak, melyek az országos rendezetek által nincsenek határozottan a szükebb birodalmi tanácsban képviselt egyes országgyülések számára föntartva.

Ugyanez áll az országgyülések számára fönntartott ily tárgyakra vonatkozólag azon esetben is, ha az illető országgyülés a közös tárgyakat inditványozza.

Ha kétségek támadnak, a kisebb birodalmi tanácsnak közös törvényhozási ügyekbeni illetékességére vonatkozólag, a kisebb birodalmi tanácsban képviselt valamely egyes országgyülés illetékességével szemben, a kisebb birodalmi tanács inditványa folytán a Császár határoz.

12. §. A törvényjavaslatok, mint kormányi előterjesztmények jutnak el a birodalmi tanácshoz.

Ez utóbbi is illeti azon jog, miszerint a saját hatásköréhez tartozó ügyekben (10 s 11. §§.) törvényeket inditványozhasson. Minden ily törvényhez mindkét ház beleegyezése s a Császár szentesitése kivántatik meg.

13. §. Ha oly időben, midőn a birodalmi tanács nincs összegyülve, valamely annak hatáskörébe tartozó tárgyban sürgetőleg intézkedést kell tenni, a minisztérium köteles az intézkedés okait és sikereit a legközelebbi birodalmi tanács elé terjeszteni.

14. §. Az összes s illetőleg a kisebb birodalmi tanácsnak valamely érvényes határozatára, mindegyik házban a jelenlevők absolut szótöbbsége kivántatik meg.

Az ezen alaptörvénybeni változásokra vonatkozó inditványok mindkét házban a szavazatoknak legalább két harmadából álló többséget kivánnak meg.

15. §. A követek házának tagjai választóiktól semmi utasitást se fogadhatnak el.

16. §. A birodalmi tanács összes tagjainak személyesen kell szavazásjogukat gyakorolniok.

17. §. A követek házába valamelyik országból küldött tagok működése egy uj országgyülés összeülésének napjával elenyészik. Azok ujra megválasztathatnak a követek házába.

Ha valamely tag meghalálozik, személyes képességét elveszti, vagy tartósan gátolva van, a birodalmi tanács tagja lehetni, uj választás eszközlendő.

18. §. A birodalmi tanács elnapolása, valamint a követek házának föloszlása a Császár intézkedése folytán történik. Feloszlatás esetében, a 7. §. értelmében uj választásoknak kell történniök.

19. A ministerek, udvari kanczellárok s a központi hatóságok főnökei följogositvák, minden tanácskozásban részt venni s előterjesztményeiket személyesen vagy küldöttjök által védelmezni.

Nekik saját kivánatukra mindenkor ki kell hallgattatniok.

A szavazásbani résztvevés jogával annyiban birnak, a mennyiben valamelyik háznak tagjai.

20. §. A birodalmi tanács mindkét házának ülései nyilvánosak.

Mindegyik háznak joga van, kivételesen kizárni a nyilvánosságot, ha ezt az elnök vagy legalább tiz tag kivánja s a ház a hallgatók eltávolitása után elhatározza.

21. §. Az ügyfolyamra, s mindkét ház kölcsönös és kül-közlekedésére vonatkozó közelebbi intézkedések az ügyrend által szabályoztatnak.

Az állampénzügyek rosz kezelése, mióta a világ áll, a legtöbb államrázkódásoknak volt oka, s a rázkódások és forradalmak eredménye vagy az országok bukása valavagy oly intézmények megállapitása, mik a népeket, közvagyonuk elpazarlása elől biztositsák. A mai európai államokban is az állam-pénzügy volt többnyire azon tényező, mely az alkotmányos kormányrendszert előidézte.

Igy Ausztriában is közvetve a pénzzavar eredményezte az ujabb alkotmányos mozgalmakat. A februári pátensnek pedig közvetlen indoka volt, hogy — az állampénzügy rendezendő, a hitel helyreállitandó, uj források kijelölendők voltak.

Azonban február óta egy év mult el, s a pénzügyön segitve ma sincs, s a Reichsrath, mely e czélból siettetett, ma sem jött még létre. E körülmény már maga a februári mű birálatára hiv fel bennünket. Minden állampolgárt érdekel tudni, vajjon ennek oka külkörülményekben vagy magában a februári okiratban rejlik-e?

A külviszonyok kedvezőbbek nem lehettek. Az állambéke egész éven által háboritlan volt. Semmi véletlenség nem zavarta meg azon calculust, melyre a februári mű fektettetett.

Ellenben mindazon akadályok, melyek valósitása

ellen gördültek, s azt lehetlenné is tették, előre láthatók, s még csak nem is olynemük valának, miket közönséges belátással a viszonyok felületes ismerete mellett tudni ne lehetett volna.

Ezen akadályok valamenyie egyetlen csomót képez, melynek neve Magyarország; e valódi gordiusi csomó, melyet az eddigi államművészek még mindig ketté vágni törekedtek; de ezt ép oly kevéssé tudták, mint megoldani.

A birodalmi tanács szülői és alkotói vagy azt hivék, hogy könnyű lesz Magyarországot a birodalmi parlamentbe bevinni, és ekkor nagyszerűen tévedtek; — vagy azt hivék, hogy ez nehéz leend s ez esetben még nagyobbszerű tévedés és botlás volt, azt szándékosan még nehezebbé tenni.

Pedig minél szigorúbban vizsgáljuk ezen statutum pontjait, annál hajlandóbbak vagyunk azt hinni, hogy Magyarország belépésének lehető megnehezitése számitva volt.

Hogy félre ne értessük, előre kell bocsátanunk, miszerint mi a központi birodalmi parlament eszméjének per absolutum nem vagyunk ellenei; ámbár, vagy is épen azért, mivel nem vagyunk oly naivak, azt hinni, hogy ily központi parlamentben a német nyelv, austriai-német liberalismus (mely specialitás!) s állandón hű ministeriális párt fog uralkodni in saecula saeculorum.

Sőt ha túlemelkedünk szellemünkkel a napi viszályokon, a nemzetek miveletlenségén, a kormányzók oktalanságán, s a humanitás elfogulatlan szemeivel tekintünk a jövőbe : . . . meghatja lelkünket annak képe, mily virágzóvá lehetne tenni még ez Istentől megáldott s emberek által elpusztitott birodalmat; mily gazda-

gokká, miveltekké e harminczhat milliónyi családokat, ha sikerülne, őket oly józan szövetkezésre s alkotmányos közreműködésre birni, minőnek példáját adja a Schweitz!

És a magyar nemzet örvendett-e valaha dicsőbb létnek, nagyobbszerű állami befolyásnak, mint neki ily jogközösségen alapuló népszövetség nyujtana? Ha tekintjük nemzetünk számarányát az austriai birodalomban; ha számitásba vesszük a magyarnak szivós, erélyes jellemét, s azon nagy előnyt, melyet neki roppant földbirtoka nyujt s hozzá politikai gyakorlatunkat: nem előrelátható-e, hogy a magyar lenne a vezérnemzet e népszövetségben? És ily, magunkat s más népeket civilisáló világtörténeti szerep nem volna-e magasztosabb és hasznosabb nemzetünkre nézve, mint azon szük körbe záró magyar alkotmányos exclusivitás, melynek föntartásáértfolytonos harczban vagyunk a sors és a kor ellen, s hátramaradunk miveltségben, mig más nemzetek óriás léptekkel haladnak előttünk!

De leereszkedve az á b r á n d o k honából a februári alkotmány terére, azt találjuk, hogy az a monarchia különféle szellemi, anyagi, tartományi s nemzeti elemeit s érdekeit oly bántó és ingerlő módon hozza érintkezésbe, miszerint azoknak ö s s z e ü t k ö z é s e szinte a „kétszer kettő négy“ bizonyosságával számitható ki; igy az a kölcsönös félreértés, gyanakodás és gyülölet általános harczának szinhelye fogna lenni, melyben mindnyájan vereséget szenvednének, s Isten tudja, ki fogna valamit nyerni? de az austriai államkötelék bizonyára nem!

Gondoljunk csak a birodalmi tanács eddigi történetére . . . s ez elég. . . .

Lássuk azonban Magyarország viszonyát ily egységes alkotmányhoz, illetőleg ideálhoz, azon viszonyát,

melyet nem emberek csináltak, s emberek meg nem semmisithetnek, hanem melyet a történet, a legyőzhetlen természet jelölt ki.

A századok óta decretumok, rendeletek és felsőbb parancsok korlátlan tiszteletében felnőtt austriai politikusoknak nem fér az sehogy sem fejébe, hogy a magyar állampolgár egyátalában képtelen tultenni magát a törvényesség azon látkörén, melyben maga, szülői és ősei fölnevekedtek; — nem birják s nem akarják fölfogni, hogy a magyar politikus minden combinatiójának, ha az Austriávali viszonyt még oly nagy értékűnek tartja is, örökké egy s ugyanazon határa van: az ország történeti önállósága, a magyar koronának függetlensége; és a mely magyar ezen túlteszi magát — nem magyar többé, hanem hűtlenségi bűnbe esik a törvények szerint, és áruló a közvélemény s saját lelkiismerete előtt. . . . Bár ezen erkölcsi kényszernek, mely annyira diszére válik nemzetünknek, csak halvány sejtelme szállná meg az austriai politikusokat, hogy szünnének meg végre egyeseket s a nemzetet elfogadhatlan követeléseikkel violentálni, és önmagukat az állam rovására szüntelenül csalni!

Vagy is, hogy érthetőbbek legyünk, természetszerű kénytelenségnél fogva ugy áll a dolog Magyarországban, hogy: az Austriávali közviszony további elintézésének módjáról különféle fogalmak uralkodhatnak ugyan hazánkban; és azon engedmények plus minusa iránt, melyek e jótékonyul elismert viszonynak áldozatul hozandók, különféle pártokra oszolhat a nemzet; és ezen határok közt ügyes kormány, nagy befolyást gyakorolhat az egyesek s pártok törekvéseire: de nincs mód, az országban oly pártot alakitani, akár pénz, akár kegyelmek vagy vas kegyetlenség utján, mely programm-

jául fogadna olyasmit, mi az ország önállóságáról való lemondással azonos, — mely önállóságát minden más országtól, különösen Austriától annyi vérrel küzdötte ki, oly nagy áldozatokkal igyekezett föntartani a nemzet, melyet a pragmatica sanctio, továbbá az 1790. 10. cz. biztositott, s Ferencz császár is 1804-ben a császári czim fölvétele alkalmából sérthetlennek ünnepélyesen nyilvánitott.

Ha tehát a Lajthán tuli politizáló körök kétkedhettek is az iránt, vajjon a birodalmi tanácsba belépnek-e majd a magyarok : nem lehet oly sértőn csekély véleményünk a kormányférfiakról, hogy ők sem tudták volna, miszerint az egységes központi parlament eszméje Magyarországban általános ellenszenvre talál, (vagy ha e szó jobban tetszik : előitéletekbe) s a fönn ecsetelt legyőzhetlen erkölcsi akadályokba ütközik.

Ha tehát az egységes austriai parlament általán gyakorlati üdvös eszme : az csak egy távolabb jövő föladata lehet; de az azzali kisérletnek ez idő szerint a közügyek ujabb veszélyes bonyolitását kelle előreláthatólag eredményezni.

Ki tehát a czélt akará, a monarchia momentán szilárditását s első szükségének a pénzügynek valamely ideiglenes, bár palliativ elintézését; annak gondosan kerülni kelle mindent, mi az e czélra szükséges közegnek : a birodalmi tanácsnak létrejöttét nehezitené, — s igy különösen gyengéden kimélni Magyarország legitim jogérzületét, alkotmányféltékenységét, gyanakodásait.

Azonban az ellenkező történt.

Már a statutum első pontja parlamentté travestálta az octoberi birodalmi tanácsot, két házat alkotva belőle, miknek egyike népképviseleti. Az octoberi birodalmi tanács bizottmányi jellemmel birandott.

A hatodik szakasz 343-ra emeli a birodalmi tanács tagjainak — az octoberi diploma által százra szabott — számát; — mi már magában is lényeges dolog, tudván, hogy ily nagyszámu testületek mennyire hajlandók s képesek tett-körüket kiterjeszteni! — Az országgyülések jogos competentiáját innen fenyegető veszély pedig annál nagyobb, mert a birodalmi tanács küldöttei teljesen függetlenek az országgyüléstől.

Ugyanis a 15-ik pont egész meztelenségében bevallja a birodalmi tanács parlamentaris jellemét azon elrendeléssel, miszerint a követek házának tagjai választóiktól semmi utasitást se fogadhatnak el. Tehát az országgyülések küldöttei nem az országot, hanem választóikat képviselik. Tehát nincs Magyarország, hanem van austriai nép, a debreczeni kerületben ugy mint Potzneusiedlben.

Az ötödik pont meghatározza a követek számát; — nem kérdve Magyarországot, akar-e a parlamentbe igy részt venni; sőt kimondja a 6-dik pont egyoldalun s egyszerün, hogy a választás az országgyülés kényszerü kötelessége; — ellenkező esetben — elrendeltetik az egyenes választás.

A 10-dik szakasz pedig — sine me de me — elveszi az országgyülésektől még az oct. 20-ki diploma által is adott hatáskört, átteszi a birodalmi tanácsba, s ezét tetemesen növeli.

Az egész „engedmény" Magyarország jogigényei irányában abban állt, hogy ő fölsége kézirata a kanczellárhoz a birodalmi tanácsba már decretált belépés „utja és módja" végleges megállapitását tartá fönn törvényes elintézésnek.

Az ebbeli l. f. kézirat sokkal nevezetesebb s befo-

lyása a bir. tanács történetére sokkal fontosabb volt, semhogy ne közölnők.

Az igy hangzik :

Kedves báró Vay! Midőn mai határozataimmal a m. oct. 20-ki diplomámban felállitott elvek kivitelére szükséges rendszabályokat kibocsátanám: egyuttal azon utnak s módnak, mely szerint Magyarországban, Horvát- és Tótországokban s az erdélyi nagyfejedelemségben a küldöttek a birodalmi tanácsba választandók lesznek, meghatározását az országtörvények általi alkotmányos elintézésre bizom.

Egyuttal a birodalmi tanácsot sürgős s monarchiám valamennyi országainak javát az 1860. october 20-ki diplomám II. fejezete értelmében érdeklő ügyek elintézése végett f. é. april 29-kére egybehivtam.

Miután a birodalmi tanácsbai követek küldése módjának alkotmányos, végleges megállapitása az ország bel alkotmányos állapotainak alakitásától sokképen föltételeztetik; s ugyanazon mértékben nyujt üdvös eredményekrei kilátást monarchiám többi országaiban is, a mennyiben azokkal öszhangzásba hozatik, ilyen szabályozás azonban előreláthatólag hosszabb időt s érdemlegesebb tárgyalásokat fog igényelni, Nekem ön haladéktalanul javaslatait megteendi, melyek szerint a magyar országgyülés felhivandó lesz, hogy követek küldése által már a legközelebbi birodalmi tanácsban is egyrészről kellőleg megóvják az ország befolyását mindazon ügyekre, miket oct. 20 iki diplomám második fejezete értelmében ezután egyedül népeim czélszerüen szabályozott résztvételével akarok tárgyalni s elvégezni, a nélkül, hogy másrészről a magyar követeknek a birodalmi tanácsba küldése módját s alakját illető kérdés végleges elintézése elhamarkodtassék.

Bécs, 1861. febr. 26-án.

Ferencz József, s. k.

És miután Magyarországnak ily módon erkölcsileg lehetlenné tétetett a birodalmi tanácsba lépés, — miután minden egyezkèdés félrevetésével, alkotmánya tettlegesen a Landesordnungok sorába nyomatott le, s Magyarország formaszerint megszüntettetett: e nevezetes charta különösségeire rátevé a 14-dik pont a koronát, az által, hogy annak m ó d o s i t á s á t is lehetlenné tevé;

mert: hogy módosittassék, előbb létre kellene jönnie; létre pedig nem jöhet, mig nem módosittatik.

* * *

Bizonyos oldalon sok történt szóval és tollal annak megmutatására, hogy a febr. 26-ka october 20-kának kifolyása, nem ellentéte.

De sem érvek, sem sophismák nem birtak diadalmaskodni a népek közérzületén, mely ösztönszerüleg abban állt: hogy a februar 26. visszahatás october 20. ellen. Mint a Goluchovszky-Thierry ministerium visszahatás volt a két hónapi Hübner miniszterium ellen. Mint a famosus négy pont a (sajtóra) visszahatás volt az 1859. augusztusban megjelent s annyi reményeket gyujtott programm ellen.

Mi előbbi szakaszaink egyikében elemeztük october 20 kát, s annak ellenmondásait. De szellemét abban véltük felismerni, hogy általa a fejedelem az absolutisticus erőszak helyett a történeti jogalapot tüzte ki kormányzatának jelszavául. Ezen szellemnek felel meg a népek jogérzületére s a pragmatica sanctióra való hivatkozás,— mi az utóbbi tíz év alatt csaknem bűn volt; ezen szellem nyilatkozik abból, hogy a közkérdések nagy részének elintézését az országgyülésre bizta, sőt magát a birodalmi tanács alakitása módját, abban Magyarország részvételét eldöntetlen hagyá, ugy hogy e kérdések az országgyülésseli egyezkedés tárgyát képezendették.

Ellenben a február 26-kának szelleme az, mi minden alkotmányok, charták, statutumok, állam-alapelvek szelleme volt, melyekkel 1849 óta megajándékozta Austria 36 milliónyi népeit a belügyministerium termékeny alkotmányozó-departementja.

És e szellem: a parancsszó, melylyel ellenkezni nem

szabad; mert mellette van a sanctio legis, a büntetés is.

Nem államegység és foederatio jelzi az october 20 és febr. 26 közti különbséget. Az állam egységét megóvta october 20 is. A diploma eléggé jelzette egy szorosabb közös kapocs szükségét; s ezzel indokolta a birodalmi tanács eszméjét is.

Hanem a diploma az állam-egységet organikai uton akará elérni, a históriai alap tiszteletével, törvényes uton, a népek hozzájárulásával, Magyarország közjogi különállásának elismerésével. A februari patens az államegységet ép azon elemekből s oly mechanikai uton építi és decretálja, mint a lejárt bürokrata rendszer tevé. Történeti aggodalmak nem bántják; külön jogokat nem említ; az országokat tartományoknak tekinti; más törvényes utat mint ministeri rendelvényt nem ismer; további elintézésre nem utal;— hanem mindent elintéz, parancsol, s büntetést szab arra, ki azt alkotmánynak el nem ismeri.

Ez szelleme a február 26-kának.

Ismételjük: hogy ha a monarchiának bel-kibékülés alapján való megszilárditása, s mindenekelőtt a sürgető pénzügy ideiglenes elintézése volt a czél, akkor annak kivitele lehetőleg könnyittetett volna.

Akkor a birodalmi tanácsbani részvét Magyarországra nézve általában vonzóvá, vagy lehető veszélytelenné tétetett volna; akkor fölhivandó volt az országgyülés, hogy egyelőre pusztán adhoc; — ezen esetre, minden közjogi következtetés nélkül-küldjön ki országos bizottmányt, mely a bécsi szükebb birodalmi tanács bizottmányával közösen intézkedjék a legsürgősb pénzügyi teendökről.

De mindenesetre, az államczél, a staatsraison, valamint a trón iránti figyelem parancsa volt, az örökös recontra — octroyirozástól, mely a monarchiai tekintélyt,

sőt hitelt már már aláásta, tartózkodván: — az octoberi diploma szelleme s betűje szerint föntartani ő felségének abbeli jogát, hogy a magyar országgyüléssel közös törvényhozás utján határozza meg majdan Magyarországnak a parlamentté átváltozott birodalmi tanácscsali érintkezési módját, állandó viszonyát : nem pedig olyasmit octroyirozni, minek — reoctroyirozása maholnap elkerülhetlen leend.

* * *

Vajjon a magyar államférfiak ezen szempontoknak igyekeztek-e érvényt szerezni, s elég határozottsággal kifejtették-e azon elvi és tényleges akadályokat, mik Magyarországban a februári műre vártak? nem keressük.

Ők, mint mondók, az ország viselete által oly válságos helyzetbe hozattak, hogy nézeteiknek más módon alig szerezhettek súlyt, mint lemondási szándék által. De ez nem lehetett őszinte; mert mint a fejedelem hiveinek, s a haza becsületes fiainak, a trón és nemzet kibékitésének egyetlen reményét, az országgyülés létrejöttét semmi áron sem volt szabad koczkáztatniok, elejteniök.

A februári patens szellemi szülői pedig nem volnának uj austriai politikusok, ha végletig ki nem bányásznának egy kedvező helyzetet, s ha a doctrinák s logika alá nem helyeznék a sikert. „Mit? Magyarországot kimélni? Mit érne a kimélet, Magyarország elszakadást meditál! — Magyarországgal paktálni? Ez lealázás volna! — Nem birodalom-e Austria? Igen. Magyarország pedig nem-e a birodalom része. Pedig a rész az egész alatt áll, nem mellette. Magyarországnak ezt el kell ismerni.“

Ez ép oly szigorú logika, mint Heves, vagy Szabolcs megyéé. Politikai gyümölcse sem lehet egyéb.

A magyar kormányférfiak hasztalan vitatták volna, hogy ildomból, ha már nem törvénytiszteletből, minden octroyirozás mellőztessék. Nem ők, hanem Schmerling volt a helyzet ura.'

Itt az ideje, kissé megállapodnunk e sokat emlegetett férfiunál.

Schmerling Antal lovag a katonai s hivatalnoki pályán megnemesitett család tagja, ötvenéven fölül levő, de erőteljes férfi; termete magas, szikár, arcza hosszu keskeny és feszes; vonásai erősek nagyok, szemei lélekdúsak. Mit arcza kifejez, az benne is van. Becsület, szigor, egyesülve bureaucratiai gőggel s azon erélylyel, mely leggyakrabban a nem nagy látkörű, de concentrált téren éles belátásu egyének sajátja. Austriai typus. Nem magasröptű, universalis szempontokra nem emelkedő; gyakorlati s tettkész, miben szabályai vannak; iránytű nélkül a politika örök törvényeinek magas körében. Hozzászokott kis körben az engedelmességhez, azaz, hogy neki engedelmeskedjenek; s kormányzati eszközei kicsinyességét erélylyel véli pótolhatni.

Egyáltalán positiv szellem létére a hivatalszobák s bécsi officiosus salonok mérvadó eszméin kivül nem ismer természeti erőket s az ezeken kivűl álló phaenomenek szerinte csak csináltak.

Természeténél fogva absolutista, mérsékelve azon belátás által, hogy a bevallott absolutismus ma már lehetlen, s alkotmányos formákat nem nélkülözhet. Az ujkor hive vallott elvei; de a régié gyakorlat s megszokás által. Sokat tart elvek kimondására, elméleti formulákra; s belőlök a czél kedveért mitsem enged. Jogász in-

kább mint politikus; mi az összes uj ausztriai politikai iskolát, Bachchal élén jellemzi, és oka, hogy annyi beszéd sürgés forgás után oly kevés jót tudott megállapitani, s a zavarok labyrinthjéből nem ki-, hanem abba mindig mélyebben belevezeti az államot.

Neve a Lajthán túl feddhetlen magán jelleménél fogva köztiszteletben állt, s alkotmányos gondolkozása rendületlennek tartatott; s mivel a Bach-ministeriumbóli kilépése nem személyes versengésnek s ellenszenvnek, hanem annak tulajdonittatott, mert Schmerling liberalis czélzatait a beállott reactiónak nem akará feláldozni. Ennélfogva Schmerling urat az utóbbi évtized alatt bizonyos ellenzéki dics-sugár vette körül főtörvényszéki-elnöki állomásán; sőt népszerűnek lehetett volna mondani, ha e szónak a Lajthán túl értelme volna.

Goluchovszky helyébe tehát ő volt a helyzet által egyedül kijelölve az államministeri állásra, s a helyzetnek csaknem kényszerűsége volt, hogy az octoberi férfiak őt hivták be a kabinet erősbitésére.

Nem is csalódtak benne annyiban, hogy a kormányba uj életet s erőt hozott. De különben teljesen csalódtak benne. A mint kifejté kormány- és alkotmány-terveit, megdöbbenté ajánlóit. Ők azt hívék, segédök leend; s mesterükre találtak benne, ki nem támogatni, hanem támogattatni; nem adott irányban működni, hanem irányt adni akart. És a mit akart, el is érte, mert tettleg ő lett a kabinet feje.

Hiányos volna e vázlatunk, ha meg nem emlékeznénk Lasser minister urról, a februári pátens tulajdonképi fogalmazójáról, s ki Schmerling ur eszméinek a kabinetben is viadorja, alteregoja s a parlamentben levő „menager of the commons“-ja.

Lasser ur a bureaucratia alsóbb rétegeiből az 1848-ki hullámzás által kiemelt, a forradalom hajótörése után szerény udvari tanácsosi szigetre menekült, a tíz év alatt Bach jobbkezének tartott, s azóta minden államcrisissel előbbre haladott derék hivatalnok. Mint politikus rendkivüli jelenség, kinek e nemben aligha van Európában versenytársa; senki oly számos, s oly különféle szellemből induló chartákat, birodalmi, tartományi alkotmányokat, statutumokat, államalapelveket, s ország-rendezeteket nem fogalmazott mint ő; sem annyi szülői fájdalomra nem volt kárhoztatva; mert e szellemi gyermekei, még mielőtt életjelt adhatának, rendesen a ministeriumi registratura iratcsomóiba temettettek ... mert uj, ellenkező vezéreszmék lőnek uralkodókká. ... Ezen foglalkozás kutfeje Lasser ur elméleti készültségének parlamenti kérdésekben; valamint az 1848—9-iki alkotmányos élet fejté ki benne azon gyakorlati parlamentáris tehetséget, melyet a birodalmi tanácsban kifejt. Tiszta ész, önmagát csaló rabulistikával; sok ismeret, szellemi lendület nélkül; szónoki készség, trivialis fölfogással é smodorral. Egészben át meg át az uj- austriai iskola példánya, s Schmerling változata, tekintélye nélkül.

* * *

A február huszonhatodiki pátens benyomása Magyarországban mélyen leverő volt azokra nézve, kik az austriai államkötelékben vélik látni hazájok épségbentartásának biztositékát s ez államkötelék mielőbbi ujolagos megszilárditását politikájok vezérelvének vallják.

Leverő volt azokra nézve, kik a közvetités nehéz és hálátlan munkájában fáradoztak; leverő volt mindazon conservativ elemekre nézve, kik szivök mélyében

ohajták a trón és nemzet közti idegenség eloszlatását, s a végrevalahárai kiegyenlités létrejöttét.

Leverő volt azért, mert azon mély bizalmatlanság, melylyel a kiegyenlités első ténye, vagy is a trón és nemzet közti békekötés preliminárėja: az october 20-ki diploma fogadtatott, s mely bizalmatlanságot csak a kormánynak a kijelölt útoni hosszu s kitartó következetessége fogta volna eloszlatni, ismét uj táplálékot nyert.

Diadal volt az a vaskalaposoknak, kiknek éjjeli s reggeli imádsága: ne higyj a németnek! — Diadal volt az a túlzóknak, kik azt mondák: nem ereszkedünk semmibe előbb, mig az 1848-iki törvények teljes birtokába nem helyeztetünk! Diadal volt az a pessimistáknak, kiknek hiedelme, hogy az austriai magyar kérdést lehetetlen megoldani; s azon jósoknak, kik Ausztriának s Magyarországnak legfölebb még másfél évtizedet, és mindkettőnek okvetlen bukást igérnek. De legnagyobb diadal lehetett azoknak, kiknek politikája Austria gyülöletére van alapitva, s kik inkább Garibaldi által elveszni, semmint Austriával megélni; inkább a nemzetiségi elv alapján Magyarországot feldarabolni, semmint az austriai államkötelékneknek a legcsekélyebb concessiót is tenni készek.

Igaz, hogy az octoberi diplomának ugy a mint volt, teljes tartalmával elfogadása Magyarországban soha, de soha sem volt várható. És ily értelemben az oct. 20-ka mellett párt sem lett volna alakitható.

De mégis a február végéig lefolyt négy hó alatt figyelmes szemlélő észrevehető, hogy az országban a belforrongás nem csekélyebb, mint a külzajongás; s ezzel hasonló arányban nő.

A megyei élet, a sajtó szabadabb mozgása nem csak örömmámort szültek', hanem gondolkodóba is ejtettek egész osztályokat.

A 48 hangoztatása a 48 keserű emlékeit is fölidézé; és nem csekély volt azoknak száma, kiknek nem tetszett, hogy az akkori „va banque“ politika mindinkább lábra kap.

És azután, ha vannak is érdekek, miknek kedvez a harcz és forradalom: de azon pipás nemeseknél, kik talán honvéd-kapitányi vagy őrnagyi disz- és díjról álmodoznak, sokkal nagyobb azoknak száma, habár természetöknél fogva csendesebbek is, kik a béke után sóvárognak; s kik tulajdonkép nem is hagyják magukat sokáig terrorisáltatni sem a tömeg, sem a pártok, sem a kormány által. Ezen érdekek képviselői rendesen szenvedőleges, bátortalan elemnek látszanak. De ez csak látszatuk. Tényleg rendesen ők szoktak véget vetni a forradalmaknak az által, hogy a rend kedvéért korlátlan urat ültetnek a trónra.

De közelebb fekvő okok is működtek közre, mik ha nem is ellenségesen állíták szembe az osztályokat, de legalább politikai s társadalmi pártokat fejlesztették volna. Ily pártalakulást előmozditani pedig leginkább a kormánynak állt érdekében; s igen könnyü volt, ha az october 20-ki szellemben halad előre.

Körülbelől ugy álltak a dolgok, mint az 1848-ki törvények sanctiója után. Akkor is találkoztak államférfiak, kik a tettleges visszahatást kárhoztatva, a bécsi kormánynak lehető passivitást ajánlottak Magyarország irányában; mert előrelátható volt, hogy a magára hagyott országban uj szokatlan s ismeretlen institutiók surlódása által az érdekek rövid idő alatt annyira egymás ellen

leendnek zaklatva, hogy — Bécsben fognak keresni békebirót. És e beváró politikának következménye leendett, hogy Magyarországot nem kell vala erőszakolni; a monarchia egészségesebben fejlődik alkotmányos irányban; s két milliárddal ma kevesebb az állam adóssága.

A népszerűn ugynevezett Bachrendszer semmire-valóságának és bukásának egyik titka, hogy nem tudott kormány-pártot létrehozni. Kormányok teljes joggal mondhatják: „a ki nincs mellettem, az ellenem van.“ A hol nincs kormánypárt, ott magától értetődik, hogy minden állampolgár a kormány ellen van.

Oly kormányrendszer tehát, mely Magyarországban nem tud pártra szert tenni, csak szerencsétlenül variálja a Bachrendszer sorsát.

Azonban Magyarországban kormány-párt előbb nem alakulhat, mig a kormány az alkotmány terén nem áll. Ha a kormány az országnak közjogi önállóságát elismerve, a sanctio pragmatica, s a királyok által annyiszor esküvel pecsételt törvények alapján áll, lehetnek vezérelvei s czélzatai egyébkint bármelyek, pártja századok óta mindig volt, s mindig lesz.

A februári pátens az ország alkotmányos jogalapját támadván meg, megszünt egy kormánypárt, sőt megszünt minden párt-alakulás lehetősége; magukra hagyattak s a túlzók hatalmának zsákmányául odadobattak a conservativ elemek; s képtelenné lőn a kiegyenlités politikája, mert csak gúnyor leendett még közvetitésről beszélni, midőn feltétlen engedelmesség követeltetett az országtól.

Valamint tehát a megyei politika oda fönn rontott el mindent; ugy a februári mű alól rontott el min-

dent: egyik mint a másik compromittálta a kiegyenlitést.

Ha ezt még bizonyitgatni volna szükséges, elég tanúságot tesz mellette az országgyülés; ennek folyama alatt minden szónoklat mutatja, hogy a nemzetnek a mult miatti elkeseredése csak ezen ujabb bántalomra tört ki.

IX

Az országgyülés megnyitása; határozati s föliratí párt.

A kormány a budai országház teremeit alakitá át országgyülési helyiségül.

A nemzet, vagy Pestmegye, Pestvárosa, vagy nem tudjuk ki, — a nemzeti muzeum teremét készité el a a képviselő ház számára; s a pesti Lloyd teremét a „főrendek“ számára.

A kormány Budára hivta az országgyülést össze; a nemzet az 1848-ki törvénynyel öszhangzólag Pesten akarta azttartatni.

Az ok nélkül felidézett vitának compromissum vetett véget. Ő Felsége megengedte, hogy az országgyülés Pesten tartassék. De megnyitásának Budán kelle történni.

Ez utóbbi természetes volt, ha ő fölsége személyesen nyitja meg az országgyülést; akkor a két háznak a fejedelemhez kell vala jönnie, s nem a fejedelemnek alattvalóihoz. A királyi lak Budán van, s annak kápolnája méltó helye a szent ünnepélynek.

Soká tartott a kétely s gyenge remény az iránt, hogy ő felsége személyesen lejövend.

A kiegyenlités barátai élénken óhajták, hogy ő fölsége személyesen jelenjen meg az alkalommal hivei közt, mert azt jelenléte nagygyá, s következményeiben jelentékenynyé teendette.

Kevesen mertek volna ugyan ő Fölségének oly szivélyesen hódoló fogadtatást igérni, minő a magyar királyt megilleté, midőn országát békiteni s boldogitani jő; de államférfiui gondolat volt az, hogy ő Fölsége nehány hétig hivei közt, lovagias és épen a magyar nemzetre vonzón ható tulajdonságai által sok szivet megnyerni, a monarchicus érzelmeket lángra gyujtani, s ellenségeinek egy részét is lefegyverezni képes leend; — és ezen személyes befolyás, párulva az ő Fölségét jellemző katonai nyiltsággal és erélylyel, melylyel ő a nemzet iránti jóakaratát tanusitva, egyuttal egyenesen megjelölte vala, hogy királyi méltósága és császári koronája érdekében mily határig képes s kész engedni az ország jogos igényeinek: ily fejedelmi eljárás nagyobb kezessége leendett a sikernek, mint valamennyi minister bölcsesége.

Az igaz, ez nagy, bátor s a nagy viszonyoknak megfelelő politika leendett. De a februári alkotmánynak nem kedvező; s azt az illetők nagyon jól tudják.

A király nem jövén el, az országbirája, mint jelenleg első országos méltóság, volt hivatva királyi biztosi minőségben megnyitni az országgyülést.

E megnyitás april 6-kán ment végbe. A Pestről a budai királyi várig vezető uton hullámzott a kiváncsi néptömeg; a magán-fogatok és bérkocsik hosszu sora vonult el rajta; a várkápolna meglehetős tele volt a megnyitási ünnepélyen jelen lenni jogosult urakkal; — Ő eminentiája szokott egyházi pompával tartá a Veni Sanctét; utóbb a várpalota trónteremében néhány úrnő is volt látható: de egészben véve a jelenvolt külföldi journalis-

ták csak halvány képét nyerték annak, mily ünnepély volt hajdan egy magyar országgyülés megnyitása ?

Nem nagy küldisz, még kevésbbé emelt hangulat jellemzé az ünnepélyt.

Küldíszre kevés ok volt disztelen közállapotunkban.

A levert hangulat pedig többi közt onnan eredt, mert tudva volt, hogy a követek legnagyobb része elvből nem jelent meg a megnyitási ünnepélyen. Ezen elv a modern törvényesség. Nem a valódi törvényesség; mert az 1848: IV. t. cz. ugyan elhatározza, hogy az országgyülés Pesten tartsa üléseit; de megnyitásáról hallgat. Egyébiránt is vajha nagyobb törvénytelenséget soha se követnénk el mint azon törvénymagyarázat által, miszerint Pest alatt Buda is értendő—melyet tőle csak a Duna választ el, s vele a lánczhid összeköt!

De a törvényesség e szószerinti magyarázata komoly vita tárgya volt a képviselők közt, melynek még az sem tudott véget vetni, hogy Deák Ferencz kijelenté: ha senki sem megy is Budára, ő elmegy! —Jelen is volt, de alig harminczad magával ; Gróf Apponyi György a király nevében következő beszéddel nyitotta meg a gyülést:

Felséges urunk beváltva mult évi mindszent-hava 20-án adott királyi szavát, az egybegyült törvényhozó testnek bizalomteljes üdvözletét jelenti ki általam. Teszi azt azon meggyőződésben és erős hitben, hogy nincsen előitélet, nincsen félreértés és nincsen akadály, melyet őszinteség, férfias és kölcsönös jóakarat legyőzni képes ne volna.

Midőn Felséges urunk a komoly idők szülte sulyos gondjai között, reményeit az országgyülésnek magatartásába helyezé, midőn e hív és lovagias nemzet Rendei és Képviselőinek közreműködésétől várta atyai szivét sujtó aggályainak megszüntetését, a bonyolult viszonyoknak kiegyenlitését és a létező nehézségek szerencsés megoldását: akkor a nemzetnek alkotmányos érzetével, s hazafiui lelkületének legélénkebb kivánatával találkozott;

de találkozni fog szintugy azon nemes indulatával is, mely a nemzetet jellemzi, mely annak történeti sajátja.

Mélyen érzi Felséges urunk, hogy a lefolyt viszontagságos idők emlékei, ha szeretett Magyarországában aggasztják a kedélyeket, egyszersmind Ö Felsége atyai keblén is fájdalmas sebet ejtettek, és tudja, hogy egyedül kölcsönös jogtisztelet és viszonyos érdek- méltánylat létesithetik az egyetértést, bizodalmat, őszinte békülést, és hogy csak ezek hozhatják meg ama fájdalmakra az enyhületet, és tehetik le egyszersmind alapját a jobb és megnyugtatóbb jövőnek.

Felséges urunk összehivá a törvényhozó testet, hogy vele az ország alkotmányos állapotainak visszaállitása, biztositása, a viszonyok igényeihez leendő idomitása, a tapasztalás tanuságaihoz mért tökéletesitése iránt tanácskozhassék, — tette ezt különösen azért, hogy ezen ország első nagy királyának szent koronájával ősi szertartások szerint magát felavattassa — miután Felséges nagybátyja Ö cs. k. Apostoli Felsége V. Ferdinándnak a trónról történt lelépte, és fenséges édes atyjának cs. k. Főherczeg Ferencz Károlynak az uralkodáshozi jogáról való lemondásával az összes birodalom és igy Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek fölötti uralkodás Felséges urunkra szállott, mely cselekvényekről szóló okmány az ország Rendei és Képviselőivel egyuttal közöltetik, és hogy ezt megelőzőleg kir. hitlevele kiadásával, Isten és világ előtt mondandó esküfogadással, szeretett Magyarországa és a hozzá kapcsolt részeknek királyi kötelme által hü ragaszkodását minden időkre biztositsa.

Ezen legmagasabb szándékoktól áthatva lévén Felséges urunk, annál készebb a nemzet jogszerü igényeinek eleget tenni, mert hinni akarja azt, hogy épen azon elveknél fogva, melyek az országnak alkotmányos intézvényei iránti ragaszkodását a kegyelet legmagasabb fokára emelik, a nemzet ép ugy tudandja a fejedelmi jogoknak és tekintélynek épségét és sérthetlenségét, az állam fönnmaradásának és jólétének eme nélkülözhetlen feltételeit szentül föntartani, valamint ennek irányában az őseitől öröklött hivségnek, a birodalom egyes részei között fennálló százados kötelék irányában pedig az őszinte méltánylatnak kétségtelen jeleit adni.

Felséges urunk abban látja legszentebb fejedelmi feladását, hogy uralkodói jogainak biztositása mellett, országaira és népeire egyaránt áraszsza ki a mindnyájunkra kiterjesztett alkotmányos életnek áldásos eredményeit, és hogy ezen viszonyban találják fel mindnyájan nemcsak saját létüknek biztositékát, hanem az egész állam boldogabb jövendőjének kezességét és eszközét ebben őrizzék és ápolják.

Felséges urunk a birodalom öszvegét képező országok között azon százados kapcsolat fenntartása és szilárditása czéljából,

mely az uralkodó Ház közösségén alapulva, és a pragmatica sanctio által biztositva, ugy a külveszélyek elháritása, mint a jótékony belfejlődés előmozditása legbiztosabb eszközének bizonyult, és a melynek kölcsönös egyetértés alapjáni fenntartását ugy a legmagasb uralkodó Ház, mint az annak uralma alatt élő népek összegének érdekei követelik: mult évi mindszenthó 20-án kibocsátott diplomájában kijelelte ugyan azon elveket, melyek a pragmatica sanctio czéljainak ezen biztositásához, az annak megalapitása óta megváltozott viszonyokra tekintve, mind Magyarországában, mind birodalma egyéb részeiben vezethetnek; azonban érzi Felséges urunk, hogy ezen viszonyok végleges alkotmányos rendezése azon mértékben igér üdvös sikert, a melyben szeretett Magyarországa alkotmányos belállapotával öszhangzásba hozatik.

Ezen indokok vezérlették Felséges Urunkat, midőn az érintett diplomát kibocsátotta. Ennek czélja Magyarországra nézve az alkotmány jótéteményeinek visszaállitása, a többi tartományokra nézve azoknak hasonnemü politikai jogokban leendő részesitése, az egész birodalomra nézve pedig abban áll, mind azon ügyekre és érdekekre, melyek az egész birodalom minden országaival közösek, az alkotmányos országok közremunkálását tenni lehetővé.

Noha Ő cs. k. Felségének e részbeni szilárd meggyőződése és uralkodói legmagasabb kötelességeinek érzete, és az alkotmányos jogélvezetbe lépő birodalom egyéb részeinek szükséges megnyugtatása, valamint a közállam anyagi viszonyai által sürgetőleg követelt megállapodása az alkotmányos szerkezeteknek, elkerülhetlenné tevék, miszerint Ő cs. k. Felsége a mult évi mindszenthó 20-án a népeinek biztositott alkotmányos jogokra nézve adott fejedelmi szavát, a mint a körülményck azt engedék, beváltsa; nem akarhatta mégis Felséges urunk Magyarország és a hozzákapcsolt részeknek sem saját belügyeit illető törvényszerü illetékességét, és azokra vonatkozó jogait, sem alkotmányos uton gyakorolható ama befolyását a birodalom közös ügyeire kizárni, melyek ezelőtt a többi országok befolyása nélkül, egyedül a fejedelem akarata szerint intéztetvén, Ő Felsége által olyanoknak mondattak ki, melyek ezentül alkotmányos uton és amaz országok képviselőinek részvétével lesznek tárgyalandók és elintézendők.

Ha e szerint az Ő Felsége által elhatározott uralkodási rendszer-változtatás szükséges következésekint, az ez irányban később kibocsátott legmagasb intézkedéseknek a magyarországi törvényhozó test alkotmányos tevékenységének kezdetét meg kelle előznie, — mégis teljes bizalommal hivja fel a törvényhozó testet az ide vonatkozó ügyeknek tárgyalására, és azon módoknak, melyek utján a birodalom megváltozott belhelyzetének következtében, azok végleges rendezése a magyar alkotmányos állapotokkal öszvehangzásba hozható, megvitatására, és e feletti őszinte

nyilatkozatának előadására; és annál inkább óhajtja az ide vonatkozó tárgyalások megindulását, minél szükségesebb, hogy szeretett Magyarországának érdekei magokat az egész birodalom közös ügyét illető tárgyalásoknak már első alkalmával is érvényesithessék. Szivesen adja magát által ezek folytán Felséges urunk azon megnyugtató reménynek, hogy midőn az országos Rendek és Képviselők ezen a birodalom békeszerető népeinek egyetemét oly mélyen érdeklő tárgy felett, a trón irányában egész őszinteséggel nyilatkozandnak, szemeik előtt tartandják azon ősök példáját, kik hazájuk alkotmányos jogait az idő és viszonyok szükségeivel megegyeztetni, és kiegyenlitve összekapcsolni tudták. Azon viszonyok, melyek Felséges urunknak most emlitett gondjait oly nagy mértékben vevék igénybe, okozták azt is, hogy midőn szeretett Magyarországának alkotmányos intézvényeit visszaállitani elhatározá, nem látta lehetőnek ezt azonnal s oly mértékben teljesiteni, mint azt atyai szive kivánta volna, — kénytelen lévén az országnak ohajtott kiegészitése tekintetében a közbejött események, és a minden népfajokban kifejlődött nemzetiségi és alkotmányos érzelem folytán, minden kényszerités mellőztével a békés és szabadakaratból folyó kiegyenlitésre időt és módot engedni, — kénytelen lévén továbbá az ország törvényei némely rendeleteit, melyek tapasztalás szerint a fejedelmi jogoknak, és a közbirodalmi kapcsolatnak épségben tartására nézve elégséges biztositékot nem nyujtottak, ujabb átvizsgálás után helyt foglalandó további alkotmányos intézkedésig függőben tartani. És épen azért, ismervén az országnak a törvény szentségéhez való ragaszkodását, szem előtt tartván másrészről a létező viszonyoknak kifejlődését, és azokból folyó fejedelmi kötelességeit, mitsem óhajtott Felséges urunk élénkebben, mint azt, hogy legszorgosabb gondjainak mindezen tárgyait szeretett Magyarországának törvényhozó testével bizalomteljesen közölvén, annak buzgó közremunkálásában hathatós támaszt, és alkotmányos nyilatkozataiban megnyugtatást találhasson; valamint őszintén kivánta az is, hogy alkalma legyen az országban fölnevelni és megszilárditani azon meggyőződést, miszerint Felséges urunk a nemzet üdvös kivánságainak kielégitésében helyezi uralkodói hivatásának legkedvesebb feladatát.

Ezen szándéktól indittatva szivesen járult Felséges urunk azon országosan nyilvánult közkivánathoz, hogy az országgyülési tanácskozások azonnal szabad királyi Pest városába tétetvén által, ottan folytattassanak, és midőn a felebbi két nagy fontosságu ügy feletti tárgyalásokra előlegesen felhivni rendelé Felséges urunk az ország rendeit és képviselőit, fentartja magának az országos hivatalok betöltése, és egyéb a haza közboldogságának előmozditására irányzott királyi előterjesztményeinek velünk annak idejében leendő közlését.

Különös sorsa volt e beszédnek!

Tartalma pontoztatott ugyan előlegesen Bécsben; de teljes szövege utolsó éjjel készült el, alig pár órával a megnyitási ünnepély előtt.

A megfoghatlansággal határos az, hogy a király nevében elmondandó beszéd Pesten magán conferentiában készül és felsőbb betekintés s helybenhagyás nélkül mondathatik el.

Bizalom rejelt-e ebben a magyar kormányférfiak iránt? vagy közönyös kicsi dolognak látszék-e, mit mond gr. Apponyi egy magyar országgyülésnek??

A beszéd mint látjuk nem emlité szószerint a februári alkotmányt. De elég érthetőn irta körül, s mi tagadás benne, elég jól indokolta ezen államtény közbejöttét. Csak lehetőleg megczukrozott burokban nyujtá a keserű labdacsot. Sőt még b. Vayhoz febr. 26-kán intézett, s csak a birodalmi tanácsba leendő választások „módjáról“ szóló l. f. kéziraton is túl mentek s egészen az october 20-iki szellemben kibékitőn hangzottak a következő sorok.

„Nem akarhatta mégis Felséges urunk Magyarország és a hozzákapcsolt részeknek sem saját belügyeit illető törvényszerű illetékességet, és azokra vonatkozó jogait, sem alkotmányos uton gyakorolható ama befolyását a birodalom közös ügyeire kizárni, melyek azelőtt a többi országok befolyása nélkül, egyedül a fejedelem akarata szerint intéztetvén, Ő Felsége által olyanoknak mondattak ki, melyek ezentúl alkotmányos uton és amaz országok képviselőiknek részvétével lesznek tárgyalandók és elintézendők.“

Továbbá ő felsége:

„mégis teljes bizalommal hivja a törvényhozó testet az ide vonatkozó ügyeknek tárgyalására, és azon módoknak, melyek utján a birodalom megváltozott helyze-

zetének következtében azok végleges rendezése a magyar alkotmányos állapotokkal öszhangzásba, hozható megvitatására" !!

Hasonlón tapintatos, s államférfiui modorban indokoltatott az, hogy Horváth- és Erdélyországnak egyszeriben behivása elmaradt.

Ez azonban s a beszéd egyéb diplomatikai előnyei nem birtak annak kedvező fogadtatást eszközölni. Február 26-óta fölélebdt a gyanakodó bizalmatlanság; a s közönség hajlandó volt ugy érezni mint azok, kik egy kedvezőbb trónbeszédet még kedvetlenebbül fogadtak volna.

És igy azon országgyülés, melynek lehetőségeig nehány év előtt a kétségbeesett hazafiak legmerészebb álmai sem mertek emelkedni; a tizenkét évi kényuraság után az első országgyülés — megnyittatván, örömet senkinek, soknak bút okozott.

A küldisz hiánya eszébe juttatá a népnek, hogy nincs nádorunk, nincs jelen a bán, nincs behiva Horvát-Szlavonország; hiányzik Erdély! Hát hol maradt az udvar, hol a külföldi követek, s a különben minden országgyülésre tódult kiváncsi idegenek serege? hol van az egykori fény, hol van az egykori zaj?

Midőn Pestmegye első közgyülését tartá, ünnepiesen ki volt diszitve, este világitva a város. Az országgyülés megnyitása után pár óra mulva senki se vette észre, senki sem emlékezett meg arról, hogy Magyarországnak ismét országgyülése van.

Örömet tehát az a népnek nem okozott; ellenben bút azon keveseknek, kik a helyzet mélyébe tekintve az országgyülés megnyitásának körülményeiben symbolice látták a haza külbajait egyesülve belbajunkkal.

És ez a pártoskodás szelleme.

A Budára menet vagy nem-menet kérdése ugyanis

a képviselők clubbjaiban magyar tűzzel mint első rendű sarkalatos kérdés tárgyaltatott; és első alapitá meg a szakitást határozati s feliratí pártra, és ha pártok létele alkotmányos életnek föltétele is, szomoru észrevétel vala, hogy ily kisszerű indok miatt pár nap mulva az egyesek, mint a közönség hangulatán már a pártviszály mérge rágódott.

A kik Budára nem mentek, az országgyülés törvényességét tevék kétségessé, vagy maguk tagadták. A mily hallatlan, hogy egy törvényhozó, vagy bárminemü testület önmagát semmisitse meg, oly logikai kényszerűség volt azokra nézve, kik Budára nem mentek, haza menni; mert ha az országgyülés nem volt törvényesen megnyitva, akkor megnyitottnak sem volt tekinthető; s akkor működését sem kezdhette meg.

De ha törvényes volt a megnyitás — nem csak tiszteletlenséget, hanem az országgyülés tekintélye elleni politikai vétséget követtek el, kik azon meg nem jelentek.

* * *

Nehány napi magános és nyilvános conferentia után april 17-kén látjuk megválasztatni a képviselőház hivatalnokait.

Elnökül Ghiczy Kálmán, 245 szavazat közül 240-el; első alelnökül Tisza Kálmán 132, másod alelnökül b. Podmaniczky Frigyes 138 szavazattal választattak meg.

E választás a néhány napi forrongás után alakult pártok állását és erejét meglehetősen megjelölé, a mennyiben az első elnök, ha nem nyilvánitá is ki, hogy ő határozati, de e párthoz közeledett; mig Tisza és Podmaniczky a határozatiak vezérei közé tartozának.

Nyilvánvaló lőn, hogy a határozati párt erősebb; s

erejét tekintet nélkül használni is fogja; nyilvánvaló lőn ez az által, mert a fölirati párton levő valamennyi régi parlamenti s publicistai tehetségek mellőzésével első alelnöknek az aránylag fiatal s a parlamenti életben egészen ujoncz Tisza K. — másodiknak a genialis tulajdonokkal biró, de politikai téren eddig semmikép ki nem tünt báró Podmaniczky választattak meg — azon érdemnél fogva, mert határozatiak. Első elnöknek okvetlen megválasztják gróf Teleky Lászlót, ha ez elég tapintattal nem bir vala, az állásához nem illett s személyiségéhez nem alkalmas hivatalt elutasitani.

E választás eredménye is hagyott némi keserüséget maga után, mely nem szelidité a már ugy is létező pártingerültséget. Nevelé ezt nem sokára a képviselő igazolások körüli eljárás is, mely a megyei korteskedést átvivé az országgyülés körébe. – Közbeszéd tárgya volt, hogy azon követek, kiknek választása kérdéses törvényességü volt, a tulsulylyal biró párthoz csábittattak az igazolás igérete vagy nem-igazolás fenyegetése által. És nem csak több képviselő-igazolás története, hanem azon körülmény is támogatja ezen gyanut, hogy nem egy képviselő, kapacitáltatván magán értekezletekben a felirat czélszerübb voltáról, sajnálattal mondá, hogy vissza nem léphet a határozattól, mert „szavát adta," — mire felelni nem lehetett.

A két párt közti feszültség az egyéni érintkezésre is kiterjedt. Voltak pillanatok, s voltak körök, hol a föliratiakat hazaárulóknak tarták s mondák határozati emberek; s a föliratiak oktalanoknak „imbecilles"-eknek a határozatiakat; „ezek el akarják adni a hazát Ausztriának" — — „azok Garibaldira várnak" — hallatszék e két tábor minoris gentium hivei között.

És ha e pártingerültség nem igen vigasztaló com-

mentár a nemzetnek sokat emlegetett „egységességéhez, egyértelmüségéhez;“ még szomoritóbb volt a megyei jux-szellemnek ily átültetése a törvényhozás körébe.

Két párt létezett tehát a hongyülés kezdeteóta: határozati és föliratí.

A határozati párt szigorun véve országos képviselője volt a megyékben is fölmerült pártnak, mely a megyék szervezéséhez sem akart fogni, mert minden történhetőt törvénytelennek tartván, a passivitásból nem akart kilépni addig, mig a „törvényes állapot“, azaz a 1848-ki törvények tettleg helyre nem állittattak. Ebben culminál a törvényesség.

E párt passivitási javaslatával a megyékben minoritásban maradt, a megyék szervezték magukat; de az országgyülésen többségre jutott. Csakhogy a megyékben következetes volt, mert el sem akarta fogadni az oct. 20-ka nyujtotta tért; ellenben az országgyülésen következetlenségekbe bonyolodott, mert elfoglalta azon tért, melyet csak fejedelmi kegy nyujtott; választott s elfogadta a választást.

A határozati párt nem akart a Fölséghez, mert szerinte törvénytelen uralkodó, föliratot intézni; hanem az ország kivánatait határozatban kimondani. De ha a „törvénytelen“ fejedelemmel szóba állni sem lehetett, miképen lehetett felhivására az országgyülés megalakitásához járulni!

Ha addig minden törvénytelen, mig ab ovo, az 1848-ki törvényekből nem történt a kiindulás; — ha az országgyülés törvénytelen: akkor nem kell vala a képviselői küldetést elvállalni?

Ha pedig csak azért vállalta el, hogy az országgyülés kiegészitését, a törvényes állapot helyreállitását elő-

mozditsa, ha ezt lehetőnek tartá, akkor azt szorgalmazni kell vala; tehát a Fölséggel értekezni, nem határozni és hazamenni.

Mert elfogadni a követséget, megjelenni az országgyülésen, s az ország kivánatait tolmácsolni, habár csak határozatban is; és a fejedelmet mégis, sőt magát az országgyülést is törvénytelennek, ennélfogva határozatra illetéktelennek tartani... ez képtelen ellenmondás.

De ha tetteiben, eljárásában logikátlan, következetlen volt is, meg kell vallani, hogy szigoru törvényesség tekintetéből erős alapon állt a határozati párt.

Az országgyülés nem is volt az 1847-ki, mert Horvátország, nem is volt az 1848-ki, mert Erdély nem volt meghiva; hanem csak az octoberi diploma szellemének megfelelő fél teremtmény volt; — országgyülés, melyen a kormánynak közege nincs, melyben a kormány képviselve nincs; mely elé királyi propositiók nem terjesztettek; az egész csak gunynak volt mondható; jog és törvény azt mondá, hogy ez országgyülés semmi, nem is tehet semmit.

Meg kell vallanunk azt is, hogy a nagyszerü némi jellegével birandott: határozatot hozni, melyben az országgyülés saját törvénytelen voltát elismervén, kijelenti, hogy szétoszlik.

Ez aligha jó politika, de mindenesetre merész politika leendett. Azonban a határozati párt ijeszteni akart ugyan, de merész politikát tettleg követni nem sok kedvet érzett magában. E párt vezértagjai ha nem is voltak mind nagy államférfiak, annyit mégis sejtettek, hogy a nemzet zöme békét ohajt, kiegyenlités után eseng. Vajjon ily eljárás után nem mondhatá-e a nép, hogy ők koczkáztatták el a kiegyenlitést? Ily felelősség pedig kissé terhes még oly erős hazafiui vállaknak is.

Voltak más indokok is, de alsóbb-rendüek, s igy különös emlitésre nem méltók, melyek a legelszántabb határozatiak egy részére nézve legalább nem tevék kivánatossá, hogy az országgyülés hamarjában feloszlassék.

Ez magyarázza meg, hogy a határozati párt, valahányszor akarta, használta, de az eldöntő pillanatban nagylelküen feláldozta meggyőződését, lemondott majoritási hatalmáról, s megtagadta önmagát.

Kenyértörésig nem akarta vinni a dolgot; hanem a fölirati pártot pórázán tartá, s azon határig kényszerité menni, melyen tul a — kenyértörés veszélye fenyegetett.

A Lajthán tul a határozati pártot merő forradalmároknak, az emigratióval összeköttetésben levő összeesküvőknek, Ausztriá tól minden áron elszakadást czélozó pártosoknak festék és hiszik.

E kényes pont iránt sem pro sem contra határozott s kielégitő adatokkal nem szolgálhatunk; nem vagyunk a rendőrség avatottjai; annyira azonban ismerjük ezen rendszerezett gondviselést, miszerint nem kételkedünk, hogy erről a legkisebb részletig schwarz auf weiss értesülve, s bámulatos titkok birtokában leend.

Mi csak publicistai figyelemmel vizsgáltuk a dolgokat s embereket, s gyámoltalanságunkban ugy találtuk, hogy a határozati pártnak — farka talán a birodalom területén tul kacsingat, s a genuai Provvedimentótól előbb várja üdvét mint a bécsi Reichsrathtól; — de különben a pártnak nem csak zöme — mint minden centrum — határozatlan s ingatag volt, de fejei sem voltak egyetértők a solutio lehetőségei iránt, még kevésbbé az iránt, hogy mily solutio esélyeit mozditsák elő.

Teleki állásánál fogva a határozati pártot gyanuba hozta, s eleinte oly irányt is igyekezett neki adni, mely

e gyanura méltó volt. De a későbbi események, kivált az első kir. leirat után megmutatták, hogy e párt nagyrésze testestűl lelkestűl a régi alkotmányos Magyarországban benn van; s az Ausztriával együttlétet, a kibékülést akarja, annak más államcombinatiók fölött elsőbbséget adna: csakhogy akaratát megmereviti a bizalmatlanság ónsulya.

Azt mondhatni, hogy a határozati párt félszeg politikát követett. De nem mondhatni, hogy az egészben a kibékülés föltétlen ellensége volt.

Statistikai táblázatok kimutatták, hogy a képviselőházban hány volt honvéd, hány mindenféle martyr ült? Az igaz. És ily elemekkel nehéz boldogulni helyzetünkben; kivált ha azt hiszik a martyrok és honvédek, hogy a hazafiság s politikai bölcseség az ő kizárólagos privilegiumok. De ha a Bach-rendszer helyett tizenkét év óta a törvény uralkodik: nem lett volna annyi vértanu csaknem minden családban; s józanabb, higgadtabb, bizalmasabb férfiak ültek volna a képviselő házban.

Nil admirari.

Egyébiránt szellemi miveltség, politikai tudomány, gyakorlat és tekintély igazságtalanul volt a két párt közt felosztva. A régi tekintélyek, szónokok, jogászok, publicisták és irók csaknem kizárólag a fölirati párthoz tartozának. A határozati pártnál, egy kettőnek leszámitásával, gróf Teleki halála után „o r s z á g o s“ név alig volt; csak uj nevek, vagy vidéki nevezetességek. És igy joggal mondá egy határozati szónok: „csak gróf Teleki birta volna föntartani a két párt közt az egyensulyt.“

* * *

A határozati párt ezen politikai jellemzéséből következik, hogy az és a fölirati párt közti különbség a pillanat nagy kérdésére nézve elvileges nem volt.

A pillanat nagy kérdése alatt értjük „Magyarország közjogi viszonyának a birodalom irányában leendő elintézését.“

Az ügyek további menete, az országgyülési viták, s annak eredményei — a föliratok mutatják, hogy a főelvre nézve, miszerint „Magyarországnak a pragmatica santio, s szerződés erejü törvények értelmében levő historiai önállása fönntartandó“ fölirati és határozati párt egyetértett; s a nemzet kiirthatlan közérzületét fejezte ki.

Miután pedig azon módokat és formákat, melyek szerint e közjogi viszony elintézendő, s melyeknek rámája igen széles, az országgyülés nem részletezte, e részben a lehető nézetkülönbségek nem ecsetelhetők.

Egészben mondhatni azonban, hogy ha a sors, s jó kormány-politika e részletezést előidézendette, a pártok uj feloszlási s átalakulási processuson mentek volna keresztül, kitünt volna, mennyi a higgadt s béküléken y elem a határozati pártban is.

Egyelőre a különbség a két párt közt csak modor és formák körül forgott. Látni fogjuk, hogy Deák maga is a fölirat törvényességét védi ugyan, de fölterjesztését főleg politikai, czélszerüségi érvekkel indokolja; mert ő a kiegyenlitést ohajtá előmozditani, a szigoru törvényesség szempontját alárendelé a politikainak.

A föliratiak czélra vezetőbbnek hivék, hogy a nemzet részéről is a kiegyenlités utai kiméltessenek; s általán bennök komolyabban élt annak tudata, hogy monarchicus államban a fejedelem iránti tisztelet az ország fönállásának egyik mellőzhetlen garantiája.

Ők tehát egyenesen Ő Felségéhez akartak egy föliratban fordulni, s a nemzet jogainak visszakövetelését azon formák megtartásával kötni öszve, melyekkel nemzet fejedelem irányában tartozik, s melyek egyszersmind a fejedelem bizalmát s jóakaratát ápolván, a kiegyezés sikerét előmozdithaták.

A pártok ezen általános rajzával kissé eléje vágtunk a történet folyamának, de az kikerülhetlen volt.

X

Gróf Teleki László.

A képviselők igazolása tán a világ egy parlamentjében sem tartott oly soká mint e magyar országgyülésen. Megnyitása óta már öt hét mult el, s az országgyülés még nem csak nem tőn, de nem is szólt semmit. Az országban nőttön nőtt a türelmetlenség; a Lajthántul a nép közönye; a kormány-körök dühe; s a titkos, nyilvános gyanusitás — mintha e hosszu huzavonának valami perfid számitásban volna indoka. Ausztrián kivül pedig az Európaszerte felriasztott kiváncsiság s érdek hidegülni kezde.

Végre eljött a nagy nap, melyen az országgyülés teendőibe fogott vala. Köztudomásu volt, hogy Deák Ferencz föliratot dolgozott ki; ellenben gróf Teleki László határozati javaslaton dolgozik.

Május 8-kán nagy néptömeg tolongott a muzeum felé, melynek czélszerütlen tereme, hol az ülések tartattak, korán reggel annyira el volt lepve kiváncsiak által, hogy a képviselők alig juthattak helyeikre.

Midőn Deák Ferencz, ki a nap hőse leendett, megjelent, az irányában táplált közbizalom, s kegyelet viharos éljenekben tört ki.

De az éljenek alig hangzottak el, előbb egyesek rémült arczczal láttattak sugdosni valamely rosz hirt majd fönnhangon terjesztetett el, — s végre az elnök által jelentetett, hogy az „éjjel Teleki László gróf — meghálozott.“

E gyengéd kitétel jelentése az volt, hogy gr. Teleki László agyonlőtte magát.

A megdöbbenés, szánakozás, rémület oly különböző irányban izgatá föl az egész házat, hogy Deák Ferencz a gyászeset fölötti közérzetet röviden tolmácsolva kijelenté, miszerint a szőnyegen levő fontos tárgyról „a fájdalom első rohama alatt lehetetlen tanácskozni.“ Ennélfogva a gyülés feloszlattatott.

A nagy tömegre a hir leirhatlanul leverőn s izgatón hatott. Teleki László az egykori politikai küzdtéren a szabadelmüek közt kitünvén, mindig népszerü volt. Az irántai tisztelet nőtt az utólsó évtized alatt, — rajongásig fokoztatott elfogatási catastrophája után; (a fiatalság leendő nádornak üdvözlé őt az utczán) s e tisztelet költőiséggé, sőt fanatismussá emelkedett a nem várt szörnyü halál hirére.

Természetesen öngyilkosságra senki sem akart gondolni; a hatóságok vizsgálata, s a család tagjainak nyilatkozata sem birta eloszlatni az orgyilkosság gyanuját. A nép költészete nem engedé, hogy ő máskép halt légyen meg, mint politikai vallásának s a haza boldogitására czélzott nagy terveinek áldozata, vértanuja gyanánt. Vad fanatismus kitörései sem hiányzottak. Voltak, kik midőn Deák Ferencz az ülésből kijött, reá mutattak: „Ez Teleki László gyilkosa“; — mi a dolog oly különös fölfogására mutatott, melyet csak szenvedély sugall.

Trivialis emberek azt mondák: „Teleki olvasta Deák föliratí javaslatát, s mert látta, hogy ő oly kitünő mun-

kálatot nem képes létrehozni, hiuságból, kétségbeesésből ölte meg magát.“

Az avatottabbak, különösen azok, kik a grófot ismerék, a tények hatósági constatirozása nélkül is lélektanilag teljes bizonyossággal fejtették meg maguknak a csapás titkát.

A mélyebben érző itt azon borzasztó sors-tragoediák egyikét látta maga előtt elvonulni, mikben fátum a főtényező, minők a drámai törvények szerint elhibázottak, de az életben előfordulnak.

Gróf Teleki Lászlót Dresdában 1860. deczember végefelé elfogta, s az ausztriai kormánynak kiadta a szász rendőrség.

Ez a tragoedia kezdete, melytől végéig átvonul a fatum, a felsőbb kényszer, mely alól Teleki többé ki nem vonhatta magát, mely nála erősebb volt.

A gróf Bécsbe hozatott, s az országos törvényszéknek adatott át. Másnap Lasser igazságügyminiszter jelenlétében kihallgattatott. De mialatt még a kihallgattatás folyt, érkezett a törvényszék elnökségéhez a parancs, hogy gróf Teleki Ő Felsége elé vezetendő. A császár a grófot báró Vay és gr. Crenneville tábornok jelenlétében fogadta, s a bécsi hivatalos ujság szerint neki kijelenteni méltóztatott: „miszerint tudva van előtte ama határozott ellenséges indulat, melyet gr. Teleki gyakran s még a legujabb időkig is tanusitott a legmagasb ház, s a monarchia érdeke ellen; azonban Ő Fölsége mindamellett arra indíttatva érzi magát, hogy minden további vizsgálatot megszüntessen, s neki teljes szabadságát visszaajándékozza. Császár Ő Fölsége elfogadta gr. Telekinek arra adott szavát, hogy a külfölddeli minden ellenséges szellemü összeköttetésekről lemondand, a monarchia ha-

tárain nem lépend át, s egyelőre minden politikai tevékenységtől tartózkodandik.“

Egy a kanczellár köréből meritett közlés körülbelől ugyanezt mondván, hozzá teszi: „Teleki elfogadá azt. A császár el akart távozni; de gr. Teleki nehány lépésre követé őt, s mély megindulással fejezte ki hálájét. A fejedelem kegyteljesen köszönté őt, s mellékteremébe távozott.“ *)

A Pesti Napló pedig helyreigazitván ez eseményre nézve keringő némely állitásokat, azt, mit a Wiener Ztg mond, megerősiti. **)

Teleki nem sokára ezután Pestre jött; nehány hét mulva az abonyi kerület képviselőjének választatott, s e választást elfogadta.

E küldetés elvállalása nem igen hangzott össze a Fölségnek adott igérettel. Telekinek is lehettek később pillanatai, midőn becsületes lelkét nyomta az, hogy az „egyelőre“ szót ily tágan magyarázta. De lehetett-e a választást elutasitania? Száz másnak lehetett. Teleki helyzete azonban épen a megkegyelmezés következtében nem engedé meg, hogy magát a felsőházban meghuzza, vagy teljesen megsemmisitse. Neki előre kellett menni a fatum utján mint Faustnak félig öntudatlanul, félig szándékosan.

És Teleki Lászlónak, neve, tiszta hazafiui multja, politikai képessége mellett, ha már egyszer az activ politikai térre lépett, lehetlen volt előtérben nem állnia. A mint tehát az utolsó évtized alatti tevékenysége következtében párt-állása ki volt jelölve, ugy akarva nem akarva feje lőn a pártnak, melyhez csatlakozott, s mely-

---

*) L. Sürgöny 1861 jan. 4. Bécsi levél.

**) „. . . . hogy egyelőre minden politikai tevékenységtől tartózkodik, meg kellett igérnie, meg is igérte. „P. N.“ jan. 6.

nek többi tagjait messze tulszárnyalá. A fatum lánczolatának egy további gyürüje.

Neve sulyt és némi tekintélyt adott a határozati pártnak. Sokan, kik maguk esze után nem járnak, ugy okoskodtak: „Gróf Telekinek magas összeköttetései vannak Párisban, be van avatva diplomatiai titkokba; ki tudja, mi nagy dolgokat tud ő, — s azok tudatában müködik mint pártfőnök! — de ő jó hazafi, okos ember, politikus: benne bizhatom, hozzá csatlakozom."

És igy Teleki mind pártját, mind saját szerepét s felelősségét oly arányban látta erősödni, mely őt magát aggasztá. Ő, ki annyi évekig magas politikai körökben, a mivelt világ központjában forgott, minden hazafisága mellett sem érezheté magát igen megnyugtatva, s emelve, ha pártja elemeit, s azoknak politikai sulyát latolgatá. Más világnézlete van annak, ki tiz évig Páris politikai körében él, mint annak, ki pusztai lakát, falusi kastélyát a pesti vásárok kivételével, soha el nem hagyja.

Az iránt pedig maga is nyilvánitá kellemetlen érzületét, hogy harmincz év ótai személyes és politikai barátai, kikkel együtt harczolt élte javában szabadelmü reformok mellett, most vele szemközt állnak, más pártot képeznek.

Vajjon kételyek merültek-e föl lelkében azon politikának, mely az ő pártjáé volt, sikere, eszélyessége iránt? Vajjon Teleki hosszabb ittléte után nem képezett-e magának más helyesebb fogalmakat viszonyainkról, mint azok voltak, mikkel hosszu távollét után a külföldről jött? és igy nem voltak-e pillanatai, midőn régi elvbarátaihoz csatlakozni hazafiasabbnak tartá? nehéz bebizonyitani. Még nehezebb eltagadni. De lehetett volna-e neki az ildomot javasolni, az eszély sugallatait hallatni, a kiegyenlités kivánatos voltát emlegetni?

Nem! — a fatum kérlelhetlen volt.

Gróf Teleki László, rendkivül kényes becsületérzéssel birván, mélyen érzé helyzete félszegségét. Sőt tulozta. A gyanusitás ördögeit vélte mindenütt maga körül keringeni. Egy véletlen figyelmetlenség régi barátjától, vagy merő szórakozottságból eredett szivélyesség-hiány kedvesb emberei részéről — szíve közepéig döfte meg őt. Lelkén mélyen rágódott a féreg, vajjon megkegyelmeztetésének ténye nem vet-e homályt reá? Kossuth környezetéből Pestre jött levelek aljas gyanukat fejeztek ki. És aljas gyanukat vélt leolvasni minden arczról.

És igy ismét s ismét azon egy kérdéshez jövünk vissza, melyben minden öszpontosul: Miért is kelle e kegyelmet elfogadnia? Nem mondta-e szíve és esze, hogy helyzetének fatalis parancsa: a királyi kegyelmet megköszönni, s Ő Felségét arra kérni, hogy őt törvényes birái elé állittassa, s ha elitélik is, az igazságnak szabad menetet hagyni méltóztassék! — Lehetett-e Telekitől mást várni, ki ismeré?

Csalódás! De lehet-e őt elitélni?

Teleki László lovagias, bátor férfi volt; magán- és közpályáján, veszélyek és párbajok közt ezt számtalanszor megmutatta. De idegrendszere kivált az utóbbi években módfelett beteges, izgékony volt. Gyengült, roncsolt idegrendszer — a legerősb jellemet is kiszámithatlanná teszi. Mi egy pillanatban gyermekjáték neki, a másikban elijesztőn óriás vállalat. Most merész sas, majd félénk galamb. Oroszlánok barlangjába bemegy, ha lelkében elkészülhet reá; egy szunyog megrettenti, ha véletlenül meglepi őt. Mi felizgult állapotban földeriti, lehangolt pillanatában kétségbeesésbe dönti; és igy egy pillanatban életkedvvel lehet tele, a jövőbeni bizalom lelke-

siti őt; — más perczben pisztolyt ragad, hogy kétségbeesésének véget vessen.

Teleki testi betegsége okozta idegérzékenységét; magasra fokozták a körülmények. Az elfogatás esete, a Bécsbe hurczoltatás, az ottani nem várt fordulat, azon fejedelemmeli találkozása, ki ellen concentrálta volt legkitartóbb köztevékenységét; ennek kegy- és méltóságteljes viselete irányában, a rendkivüli benyomások ily hullámzásában izgatottsága teljesen elhomályositá lelki szemeit, s csak az első emberi ösztönnek engedett uralmat fölötte, a mely azt mondá: „fogadd el és köszönd meg a fölség kegyelmét!"…..

Igy ragadta a nemeslelkü, mivelt szellemü, magas törekvésü férfit a nálánál erősebb körülmények hatalma azon sírig, mely a legbecsületesebb s legjobb emberek könyeire, párttekintet nélkül, méltó volt.

XI

Föliratі viták.

Majus 13-ka volt azon nevezetes nap, melyen Deák Ferencz fölirati javaslatát előadá.

Bevezető szavaiban eként jelölte meg a közállapotot: „Rendkivüli a helyzet, melybe jutottunk. Voltak alkotmányos életünkben máskor is esetek, melyekben fontos közjogi kérdésekre nézve fejedelem és nemzet egyet nem értettek; . . . de akkor fejedelem és nemzet ugyanazon egy alapon állottak, a közösen elismert magyar alkotmány alapján; ugyanazon törvényekre hivatkozott mindenik fél s nem a törvények érvénye, hanem azok magyarázata volt a vita tárgya. Most azonban nem állunk közösen elismert alapon; nem egyes közjogi kérdések, nem a törvény értelme, hanem alkotmányunk lényege, s alaptörvényeink értelme vonatik kétségbe. — Alkotmányt nekünk is akarnak adni, — de nem azt, mit tőlünk hatalommal elvettek; . . . de nekünk adott alkotmány nem kell; mi visszaköveteljük ősi alkotmányunkat.“

Ekként megjelölvén a kérdés magvát, azzal folytatja, miszerint megalakulván az országgyülés, határoznia kell első ünnepélyes felszólalásának alakja s tartalma fölött.

„Három kérdés áll előttünk," u. m. szónok: „mit mondjunk? kinek mondjuk el azt, mit mondanunk kell? s minő alakba öntsük megállapodásunk eredményét? E három kérdés szoros kapcsolatban áll egymással; elmondom tehát mind a háromra igénytelen nézeteimet."

Előadja ezek után: mi legyen az országgyülés első felszólalásának tartalma, s felolvassa formulázott javaslatát.

Ez általános tetszéssel, helyenkint kitörő helyeslésekkel fogadtatik; és ha e műnek az egész világ csodálatát sikerült kivivnia, megfogható, hogy büszke önérzetet költött minden magyarban, s legközelebb az országgyülésen jelenvoltak keblében.

Néhány percznyi szünet után áttér szónok annak indokolására, hogy miért kell e fölszólalást az uralkodóhoz intézni, s fölirat alakjában?

„Véleményem erre nézve az, hogy a mit mondanunk kell s mondani akarunk, mondjuk el annak, ki az országgyülést összehivta s kinek összehivása nélkül most együtt nem tanácskoznánk; annak, ki a fejedelmi hatalmat tettleg gyakorolja, Ő Felségének, Ferencz Józsefnek. Ha valaki azt hiszi, hogy mi nem a fejedelem meghivása következtében jöttünk össze, hanem mert a meghivó levelekből értesültünk, miszerint összejövetelünket erőszakkal nem fogják gátolni, nézetem szerint tévedésben van. Magyar országgyülés önmagától soha össze nem jön, azt mindig vagy a fejedelem hivja össze, vagy az, kit a törvény e joggal fölruházott. 1790-ben, a koronázási oklevél készitésénél, javaslatba hozta az országos küldöttség, hogy a hitlevélbe igtattassék, miszerint az országgyülés minden harmadik évben május 1-ső napján, Pesten meghivás nélkül is összejöjjön; de ezen javaslatot magok az ország Rendei elvetették annálfogva, mert az országgyülésnek öszszehivását fejedelmi jognak tartották. Az 1848. évi 4. czikkely is azt rendeli, hogy a Pesten tartandó évenkinti országgyülést Ő Felsége hivja össze. — Voltak ugyan történelmünk régiebb korában rendes összehivás nélküli összejövetelek is, melyek közügyek fölött tanácskoztak s határoztak, de azokat a nemzet országgyüléseknek el nem ismerte, határozataikat törvényeknek nem tekin-

tette, s az ily gyülekezetek néha szomoru emléket hagytak magok után. Ki előtt mondjuk el tehát, hogy ez törvénytelenség, kitől követeljük a meg nem hivottaknak törvényszabta meghivását s az országgyülés kiegészitését? Kétségtelenül attól, ki minket meghivott s azokat meghivni elmulasztotta; kinek egyedül van tettleg hatalma utólagos meghivás által pótolni a hiányt, kinek meghivása által mi sem volnánk most együtt s azok sem fognak valószinüleg megjelenhetni.

Áttér ezután szónok mindazon ellenvetésekre, mik részint a trónlemondás formahiányaiból a fölirat ellen fölhozatnak, s czélszerüségi szempontokból: „hogy az érintkezés a fönnálló hatalommal lehetlenné ne tétessék" javasolja, hogy a kétségtelen tények fölötti vitatkozások által ujabb bonyodalmakkal ne nehezítsük a helyzetet. Történetileg indokolja, hogy nem-koronás királyhoz is intézhető fölszólalás, állandó közjogi gyakorlat szerint. — Kifejti azután a határozat eszmebeli helytelenségét. Határozatot valamely testület csak oly személyek irányában hozhat, kik felett rendelkezni joga van. Határozat által megkötheti önmagát vagy saját tagjait; de hasonló jogalapon álló megosztott hatalommal szemben a határozatnak sem ereje sem czélja nincs. A határozatnak czélját átalán tagadja. Mert ha a ház magát akarja megkötni — ez szükségtelen, mig a határozat indoka áll, és a majoritás mellette van; ha a majoritás változik, más határozatot hoz. Másra nézve pedig a határozat csak akkor kötelező, ha törvénynyé válik; mihez azonban annak beleegyezése szükséges, kivel a határozatiak érintkezni nem akarnak. — Továbbá a manifestum eszméjének tarthatlanságát fejti ki; és végül magas politikai szempontra emelkedve, a haza vészteljes viszonyaira hivatkozva, az eszély és ildom politikájának lesz szószólója; s lelkiismeretét hiván föl biróul maga fölött, a ház belátására bizza az elhatározást.

A fölirás tüzetes s tömör indokolása igazolja előbbi álli-

tásunkat; miszerint a határozatra törvényesség szempontjából elég indok létezett, mert Deák is a föliratot opportunitási, józan politikai szempontokból védi s' javasolja leginkább. Deák Ferencz részéről tehát már maga a fölirat inditványozása engedmény volt a kiegyenlités eszméje iránt, arra számitva, hogy az egyezkedés lehetővé tétessék. Ez már magában is mutatja, hogy Deák nem azon merev „jurista“, kinek a Lajthán tul festeni szeretik, hanem valódi államférfi.

Ámbár másfél óráig tartott előadása e része már a tulajdonképi pártkérdésre vonatkozott, az mégis roppant hatást gyakorolt. Az ellenpárt egyes tagjai ugyan helyenkint kezökkel s fejökkel tagadó mozdulatokat tőnek; de a helyeslés jelei, a tapsok s éljenek a követi padokon is oly tulnyomón számosak valának, hogy az ellenzék csak csekély töredéknek látszék. Hasonló hatást tőn a befejezés, hol Deák ékesenszóló bölcseséggel fejti ki az ovatosság s eszély politikájának előnyeit a merészségé fölött nemzetünk vészteljes körülményeiben. Minél tovább szólt Deák, annál ihlettebb s magasztosabb hangulatra emelkedett a közönség, s midőn szólni megszünt, s a lelkesedés kitörései elhangzottak, azon mély megindulás fogta el a sziveket, melynek szülője azon tudat, hogy egy nevezetes történeti tény tanui valánk.

E közben fölkel Nyáry Pál, s a tanácskozmánynak nehánynapi szünet után fölvételét inditványozván, feltünő izgatottsággal azt mondja, hogy „sajnálattal kell egy észrevételt tennie, miszerint t. i. Deák mindjárt első fölléptekor megsértette a parlamenti szokásokat, válaszolván oly ellenvetésekre, miket még senki sem tőn, s igy praeoccupálván a tanácskozmányt.“

Az átalános megbotránkozás ezen váratlan fordulat fölött nagy zajban s zavarban nyilatkozék; kevesbbé ün-

népélyes hangulatban hahota követte volna ezen impromptut. A csend helyreállván, Deák nagy nyugalommal válaszol az inparlamentaris eljárás vádjára; — az avatottak mosolyognak azon szerepváltozás fölött, mely itt történt; mások azt mondják: elárulta Nyáry, hogy az ő érveit forgatta ki Deák; s haragszik, mint azon vivó, kinek kardját kiütik kezéből; — a határozatiak mosolyognak, hogy egyik fejök mindjárt első fölléptével compromittálja pártját; — s a közönség az előbb magasztosult hangulattal egy zürhangot is visz keblében haza a gyülés után.

* * *

Május 16-kán az ellenvélemény első szónoka Tisza Kálmán kezdé meg az általános vitát, mely a körül forgott: föliratot küldjön-e az országgyülés ő Fölségéhez, vagy egyszerü határozatot hozzon, melyben az országgyülés illetéktelenségét kimondja, s néhány pontban formulázza, hogy mit óhajtott volna tenni, ha törvényesen kiegészittetik?

Ezen átalános viták jun. 5-kéig tartottak; s valódi unicumot képeznek a parlamentarismus történetében. Nem hasonlithatók azok a szokásos adresse-debattokhoz, mert a viszonyok is páratlanok valának. Nem volt itt arról szó, hogy a ministerium bizalmi votumot kapjon-e? mert alkotmányos kormány még nem létezett; hanem csak a körül foroghatott a vita: mi módon lehetne legsikeresebben kivivni az alkotmányt, s alkotmányos kormányt?

Minden egyes beszéd tehát, akár a határozat, akár a fölirat mellett tartatott, a födologra, az alkotmány elvére nézve, ugyanazt ismétlé. Deákot kivéve, ki nagy bölcsen „fátyolt vetett a multra", minden szónok visszatekintett a lefolyt évtizedre, többé kevesbbé mérgesen

recriminált a kormány az alatti tettei, s az ujabb „jogsértések“ ellen; az october 20. és főleg február 26. ellen; s aztán röviden, gyakran nem is indokolta, hogy a határozatra vagy föliratra szavaz.

Szájról szájra járt, hogy egy fölirati szónoknak, ki jeles beszéde és recriminatióinak erélye által feltünt, azt mondotta volna Deák: „Köszönöm az ily támogatást, ha ti túltesztek recriminatiókban a határozatiakon, ez nem módja előmozditani a kiegyezést.“

Mindenesetre jellemző adoma, ha adoma.

Hallottunk itt jeles szónoklatokat, mik Magyarország viszonyát a közbirodalomhoz, s Európa egyéb államaihoz kitünő szakismerettel fejtegették, vagy e sokat szenvedett nemzet ujabb méltatlanságai fölötti nemes haragot és fájdalmat meghatón tolmácsolták; — hallottunk közben üres dagályt, kiskoru phrasisokat, tapintatlan kitöréseket még a Fölség személye ellen is; miknek a salvus conductus védelme alatt nem nagy hősiesség volt szabad menetet engedni. De miután tulajdonképi vitatárgy nem létezett, s minden szónoklat egészben csak a többinek változatát képezé, mert ugyanazon eszmekörben forgott: a hallgatóság alig nyolcz nap alatt csaknem egészen elfásult és belefáradt; s a képviselők maguk is, főleg azok, kik már elmondák beszédöket, sürgetni kezdék a viták befejezését. Kimerült a képviselők nem szóbősége, hanem hallgatási türelme annyira, hogy midőn két óra körül járt az idő, és egy szónok befejezé beszédét: tömegestül futottak ki a teremből, nehogy az elnök még egynek adjon szót. De kik már hetek óta késztültek beszédjökre, nem birták legyőzni gyöngeségöket, vagy inkább bátorságukat; mert utóbb már hősi bátorság kellett ahhoz, hogy az átalános közöny, figyelmetlenség s unalom jelei közt valaki fél vagy másfél óráig peroráljon. Ugy

hallatszék végre, hogy a föliratiak lemondanak szólásjogukról, s a határozatiakat, kik egymásután szólandnak, „saját zsirjokba“ fullasztandják.

Junius 3-káig huzódott ki e meddő tevékenység. — Junius 4-kén Deák Ferencz reassumálta a fölirat ellen fölhozott okokat; s felel különösen egy ujoncz képviselőnek, ki kevés tárgyismerettel, de nagy bátorsággal improvisált vala a pragmatica sanctióról eddig magyar szájból még nem hallott uj tanokat.

E képviselő ugyanis szemére veté Deáknak, hogy fölirási javaslatában mindenütt ott, hol az ország alapjogait, az uralkodó házhoz s austriai tartományhoz való viszonyait fejtegeti, illetőleg védelmezi, — folyvást a pragmatica sanctióra mint olyasmire hivatkozik, mi nem egyszerü törvény, egyszerü diploma, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés; ő — a képviselő ellenben — tévedést lát abban, hogy országunk alkotmányos jogainak bármi csekély forrásául, biztositékául a pragmatica sanctio tartatik, mert erről mint ilyenről azon értelemben a magyar közjogi viszonyok mezején még csak szó sem lehet.

A vád két-élü, ennélfogva nekünk épen nagyon veszedelmes fegyver volt. Deák Ferencz — elsőbben is kereken tagadja, hogy ő az ország alaptörvényeinek majdnem egyedüli biztositékának mondá a pragmatica sanctiót; „azt ellenben — ugymond — hogy a sanctio pragmatica nem egyszerü törvény, nem octroirozott adomány vagy igéret, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés, határozottan állitottam, s azt ugy hiszem, Lajthántuli elleneink közül is csak azok tagadják, kik Magyarországot hóditott országnak szeretnék tekinteni, s az uralkodó háznak jogát ezen országban fegyverrel kivívottnak állitják.“

Deák Ferencz ezután alaposan, az ide vonatkozó történetek s törvények kimeritésével mutatta meg két óráig tartott, s feszült érdekkel hallgatott beszédében azt, mi mind a fölséges Habsburg-Lotharingi ház jogainak ez országban biztositéka, mind ezen ország alapjogainak egyik rendithetlen, habár nem egyedüli alapja, miszerint tudniillik — a pragmatica sanctio igen is kétoldalú szerződés, mely elutasithatlan jogokat s kötelességeket szab mind a két szerződő félre.

Mily irányban is hatott e remek beszéd, jellemzi, mit magánkörben a szélső határozatiak egyike arra megjegyzett: „Deák e beszédéért megérdemlené, hogy ő Fölsége emlékoszlópot állittasson neki a burg előtt!"

* * *

Képzelhetlen volt az izgultság, melylyel a képviselők, a főváros lakói, s az egész ország értelmisége a junius 5-kén történendő szavazás eredménye elé tekintettek.

E napon ment végbe a szavazás az előkérdés felett: fölirat-e? vagy határozat?

Beadatott összesen . . . . 307 szavazat.
Igennel szavazott . . . . 155 „
Nemmel . . . . 152 „

Tehát a fölirat mellett három szótöbbség volt.

És nagy volt, nem mondhatni az öröm, de a megnyugvás a fölött, hogy a fölirat keresztülment, a forma megtartatott, az egyezkedés utja nyitva maradt.

Pedig az egész szinleges diadal volt. Tizennégy képviselő nem szavazott; kik alig egy kivételével a határozati párthoz tartoztak. Hatalmukban állt tehát — győzelem és engedés.

De győzelmök veszélyes is lett volna. A pillanatnyi hangulatról itélve, a határozatiak ellen, ha a fölirat elvettetik, dühösen kitört volna a közindignatio, mely az esetben nekik tulajdonitandotta az országgyülés eredménytelenségét, a szakitást.

Ily csalódások fordulnak elő a nemzetek életében!

* * *

A fölirat feletti részletes viták nagyhamar megmutatták, hogy a határozati párt, melyé a többség, engedményeiben a föliratí párt iránt csak annyira megy, a menynyire mennie kell, hogy a magára eső felelősség terhén könnyitsen. A föliratot elvileg átengedé; de oly módositásokra készült, melyek a föliratnak alapjául szolgáló politikai gondolatot kijátszották, megsemmisitették.

Már magában nevezetes volt, hogy a képviselők, kik elfogadták azon föliratot, melynek mássát, melyhez jogtudomány, politikai tapintat, logikai szerkezet és méltóságos modor tekintetében hasonlót e széles országban senki, de senki nem lett volna képes fogalmazni és megirni: ezen föliratot, mondám, nem fogadták el ugy, hogy részletes vita nélkül küldessék föl. A fölidézett viták pedig még sem vonatkoztak valami uj, netalán Deák által elfeledett közjogi érvre, nem tartalmaztak lényeges javitást, hanem legfölebb a fölirat szellemének eltorzitására czéloztak. E nevezetes ténynek magyarázata csak egy; t. i. az, mert e fölirat nem volt az ő föliratuk, nem az ő müvök, nem az ő elvök; hanem elfogadása az ildom sugallta engedmény volt a kisebbség iránt.

Sokkal nevezetesebb volt azonban azon eljárás, mely e fölirat részletes vitatásában követtetett, mely vitatás utóbb nem elvi, nem politikai, hanem merő correctori, iskolamesteri javitgatás jellemét ölté. Ha már magában

nehéz egy kész, ámbár rosz szerkezetet két igen kitünő szakértőnek is javitgatni, miként ne lett volna képtelenség az, hogy háromszáz ember, és pedig alig félszáz leszámitásával oly férfiak, kik soha életökben valami politikai diplomatiai okirat fogalmazására nem vesztegették drága idejöket,és oly különben becsületes, tiszteletreméltó quondam táblabirák, kik nagy zavarba jönnének, ha véletlenül csak egy juh-árverelési hirdetményt is kellene valamely lap számára irniok — hogy mondjuk ily háromszáz egyén javitgassa pontról pontra azt, mit egy Deák, a higgadt, s szavait megfontolni szokott Deák m e g i r t! —

Nem akarunk e viták azon részleteibe ereszkedni, miknek egyetlen érdeke abban áll, hogy nevetségesek valának. Nem akarjuk vesztegetni az időt, mint azok vesztegették, kik Deák szerkezetéből egy-egy szót ki vagy be, előre vagy hátra vétetni, vagy tétetni javasoltak, míg a képviselők egyike, Kozma Sándor — boszusan, de eredmény nélkül fölkiáltott: ha ezt igy folytatjuk, mi lesz e remekmüből, mely a mivelt világ csodálatát vívta ki? A képviselők nagyrésze nem osztá a mivelt világ itéletét. Falusi pictorok Tiziant javitának. És midőn egy-egy tételt két óráig módositgattak, pótolgattak, foltozgatták — végre annak homályos sejtelmére jutottak, hogy Deák fölirata mint egy öntött szobor oly egészet képez, melyet szertezúzni, vagy a történeti okmányok poros kamarájába félredobni lehet: de izekre szedni, egyes tagjait kiszakitani, másokkal pótolni, foltozni nem.

A viták egész elevenséggel törtek ki mindjárt a czimnél.

Deák a föliratot ekként czimezé:

„F ö l s é g e s   c s á s z á r   é s   k i r á l y!"

A legisták, törvénytudók, s törvényesség puristái

méltán megütközének e czimen; mert világos, hogy ha a magyar országgyülés ő Fölségét császár és királynak czimezi, akkor tényleg elismeri; akkor törvényesiti; s ha ő Fölsége törvényes császár és király — koronázás nélkül is — akkor alkotmányunknak vége?!.....

De a kérdés igen nehéz vala.

Mondjuk őt csak „fölséges császár“-nak —? ezt ugy lehetne magyarázni, hogy mi a „császár“-t ismerjük el Magyarország fejedelmének; s a magyar királynak vége van.

Mondjuk őt „királynak“ — akkor a koronázást feleslegessé teszszük; s törvényesitjük a lejárt 12 évet. Végünk van!

De, ugymond egyik alkotmányos veteránunk, V. Ferdinánd koronás királyunk lemondása constatirozva sincs; azért Ferencz Józsefhez mint praesumptiv koronaörököshez nem járulhatunk fölirással; tehát nevezzük fölséges császárnak.

Tegyük tehát Fölséges ur! mond egy negyedik.

Isten ments! kiált föl egy távol vidéki képviselő; ezt mind a császárságra, mind a királyságra lehetne érteni! — akkor plane oda vagyunk.

De én az „úr“ szót kérem elhagyatni, mert abból azt lehetne következtetni, hogy mi szolgái vagyunk! — mondá egy ötödik.

Czimezzük tehát: „Ferencz József tényleges uralkodóhoz“, mondá egy kilenczedik vagy tizedik...... Föl kell jegyezni a történetnek a ház becsületére, hogy efféle dőreségre zajongással válaszolt.

A hosszu tanácskozmányt gróf Andrássy Gyula causticus élcze jellemzé legtalálóbban, ki arra figyelmezteté a házat, hogy „ugy ne járjunk mint a monacoi her-

czeg, ki Napoleont császárnak elismerni nem akarta, s utoljára is kinevették."

Feltűnt az, hogy a betegség miatt távollevő Deák helyében barátainak egyike sem védte az ő javaslatát. Tényleg Deák nem ragaszkodott maga sem az ő javasolta czimezéshez; a mint is többféle czím használatára volt példa a történetben; ennélfogva nem kivánt e kérdésben valamely komoly mérkőzést; ámbár a vitának folyama utólag megdöbbentett mindenkit, ki a politikai viszonyok némi ismeretével birt.

Előrelátható volt ugyanis, hogy efféle vitáknak komolyabb következményei is leendnek, mint az, hogy — a világ kinevet! — És pedig nem a czim megválasztása, — mert e czimek egyike sem volt illetlen, vagy helytelen; de az egész vita a fejedelem irányában mélyen sértő, s tiszteletlenségben példátlan, — és az országra nézve minden esetben haszontalan volt, mert a jogvédelem tekintetéből Nyáry indítványára amugy is megtörtént a jegyzőkönyvi óvás az ellen, — hogy e czimezésből bármi következtetés vonathassék. Ily óvás érvénye pedig akármelyik czim irányában egyenlő leendett.

* * *

De a kiegyenlitési törekvésekre s reményekre jun. 12-én mondatott ki a halálos itélet a képviselő ház többsége által.

1860. october 20-tól a provisoriumig semmiféle véletlen vagy szándékolt tény nem fordul elő, mely csak távolról is mérkőzhetnék gyászos következményekben azon módositással, melyet egy mármarosi képviselő inditványozott a föliratnak a trónörökösödés s lemondására vonatkozó passusában tétetni; s melyet az alsóház elfogadott.

A fölirási javaslatnak e szakaszai igy hangzanak :

Olvastatnak a fölirási javaslat 42, 43 és 44-ik szakaszai, melyek igy hangzanak: „Föl kell szólalnunk Fölséged előtt azon velünk közlött okiratokra nézve is, mik Ő Fölségének V. Ferdinándnak a trónról még 1848-ban történt lemondását tárgyazzák. Midőn Ő Fölsége V. Ferdinand 1848, december 2-ikán a császári koronáról lemondott, nem adott ki külön okiratot az iránt, hogy a magyar koronáról is lemond; lemondásában Magyarországot külön meg sem emlitette; hanem azt mintegy a császári korona provinciájának tekintve, átalános lemondásába foglalta; s arról Magyarországot külön nem is értesitette. A lemondásai okirat tehát magyar közjogi szempontból formájára nézve hiányos, mert Magyarország soha sem volt az osztrák császárságba beleolvadt provincia, külön koronával, külön alkotmányos önállással birt, s a magyar király csak a nemzet tudtával s hozzájárulásával mondhatott volna le a magyar trónról."

„Mi tehát ünnepélyesen tiltakozunk a dec. 2-diki lemondásnak átalánosságából vonható azon következtetés ellen, mintha Magyarország az ausztriai császári korona provinciája volna; s ragaszkodván alkotmányos önállásunkhoz, tiltakozunk az ellen is, hogy azon lemondás a nemzet tudta, s hozzájárálása nélkül történt. De miután az csakugyan tettleg, s változhatlanul megtörtént, mi az ország jogainak jövendő biztositása végett arra kérjük Fölségedet: méltóztassék az említett formahiány utólagos pótlása tekintetéből V. Ferdinánd Ő Fölségétől oly okiratot kieszközölni, mely egyenesen Magyarországhoz legyen intézve, s melyben Ő Fölsége V. Ferdinand az országgyülést értesitse, hogy Ő már 1848-dik évi deczember 2-kán a magyar koronáról is valósággal lemondott. Eszközöljön továbbá Fölséged Ferencz Károly Ő Fönségétől is egy hasonlóul Magyarországhoz intézett értesitést arról, hogy Ő Fensége is már 1848-ban lemondott azon örökösödési jogáról, mely ötet Ő Fölségének V. Ferdinándnak trónróli lemondása után a sanctio pragmatica értelmében illette volna."

„Mi ezen okiratokat annak idejében országgyülésileg fogjuk tárgyalni, sőt azokat törvénybe is kivánjuk igtatni, hogy legalább utólagosan pótoltassék az, a minek jogszerüleg elölegesen kellett volna megtörténni, s hogy jogainak jövendő biztositására ünnepélyes óvásunknak s az ország utólagos hozzájárulásának magában a törvényben is nyoma legyen."

Erre **Várady Gábor** kelt föl, s következőleg szólott:

Ezen trónróli lemondást tárgyazólag igénytelen nézetem szerint három merül föl. Halljuk!

Lemondott-e V. Ferdinánd Magyarország trónjáról? s megüti-e ezen lemondás a kellő mértéket?

Ha igen, kétségtelen trónörökös-e Ferencz József?

És ha mindez igy volna is, lehet-e nekünk eziránt a fölirásban nyilatkoznunk?

Én azon nehéz helyzetben vagyok, hogy mind a három kérdésre nem-mel kell válaszolnom.

1-ör. Hogy mi történt valósággal e lemondás körül s minő mysteriumok vannak ahhoz csatolva? ezt nem fürkészem; annyi kétségtelenül áll, miszerint azon lemondási okmányok, melyeket Gozsdu főispán ur, a főrendi tábla követe e ház asztalára letett, semmitsem különböznek azon eredeti német szövegben kiadott s azután különös kegyelemből magyarra áttett pátensektől, melyekkel a bécsi kormány 12 éven át olyformán termékenyitette a haza földét, mint jégeső szokta a dus vetéseket. (Igaz!)

Ezen lemondási okiratok tehát, melyek nem törvényes alakban adattak ki, nem törvényes uton jutottak hozzánk, és nem is tárgyaltattak, Szent István 9 százados trónjának csak derogáló escartéták. És valóban, ha ily módon lehetne Magyarország trónjáról lemondani, s arról ily uton rendelkezni: — akkor bizony nem volt volna érdemes ezen trón védelmeért annyi századokon át oly sok drága vért kiontani. (Helyes!)

Azonban ha minden megczáfoltathatnék is, — mit én kétlek, annyi elvitázhatlan, mi a fölirási javaslatban oly szépen előadatik, hogy V. Ferdinánd akkor, midőn a császári koronáról lemondott, nem mondott le egyszersmind a magyar koronáról is. Nemcsak azért, mert Magyarország nem osztrák provincia, hanem azért sem, mert ezen lemondáshoz a nemzet tudta és hozzájárulása kivántatott volna. (Igaz!)

Nekünk e részben világos törvényünk van, mert II-ik Mátyás — az 1608-iki országgyülésen hozott koronázás előtti törvények bevezetésében — önmaga elismeri, miszerint Rudolf az országlást az ország rendeinek kivánságánál fogva adta át neki: „Ad demissam statuum et ordinum Regni Hungariae instantiam plenarie traderet et concederet;" sőt még azt is elismeri, miszerint Rudolf ajánlatára volt szükség, hogy ő, t. i. II. Mátyás megkoronáztassék: „Verum etiam scripto suo peculiari, ut Nos in futurum ipsorum Regem acceptare, proclamare, et coronare possent et valerent, fraterne recommendaret." Van-e tisztelt ház, erősebb törvény annál, mint mikor a törvényes uralkodó nyilatkozik s ezen nyilatkozat a nemzet által törvénybe igtattatik?! (Igaz!)

Igaz, hogy mindezek mint koronázás előtt történt dolgok, nem lephetnek meg bennünket, mert a fejedelmek 300 éven át mindig másként beszéltek e nemzettel a koronázás előtt, és másként koronázás után. (Zajos helyeslés.) De annyi kétségtelenül áll, hogy V. Ferdinánd a nemzet tudta és hozzájárulása nélkül nem mondhatott, de nem is mondott le Magyarország koronájáról.

És mindezek szerint, nem is emlitvén a magyar miniszteri ellenjegyzés hiányát, itt nem formahiányról, nem tettleges, változhatlanul megtörtént lemondásról, (Igaz !) hanem oly lényeges cselekvényről van szó, mely Magyarországra nézve minden következményeivel együtt semmis. (Helyeslés.)

2-or. Azonban, ha mindez nem ugy volna, -- mint ezt nekem igénytelenül előadni szerencsém van, hanem ugy, mint az a fölirási javaslatban előadatik, — akkor is fölmerül azon kérdés, hogy ki a törvényes örökös? Ferencz Károly főherczeg-e, vagy Ő Fölsége az ausztriai császár? Eziránt bennünket csak minden törvényes kellékekkel ellátott okmányok világosithatnának föl.

És ha ezen iratok megérkeznek, — s azon dolgokat, miket nekünk a fama hozott, mint tényeket megerősitendik, — akkor is nem fog-e — tisztelt ház, előttünk egy komoly kérdés fölmerülni? nem fogunk-e akkor is az 1790-iki III-dik t. czikkre mutatni? (Helyes!)

Nem akarom én azt mondani, mit Pestmegye és több más megyék 1790-ki fölirásaikban elmondottak, hogy t. i. a sanctio pragmatica által megszabott törvényes örökösödési rend a 8 évi nem törvényes kormányzás által megszakadt; azt azonban ki kell jelentenem, hogy miután a koronaörökös az 1790 ik III-dik t. cz. rendelete szerint és korlátai között épen oly törvényes országló, mint egy koronás király: — én mindaddig, mig egy tökéletesen alkotmányos és törvényes térre lépett országlót nem látok — törvényes koronaörököst sem is ismerhetek (Zajos helyeslés); mert ha máskép cselekedném, nézetem szerint, ez nem egyéb volna, mint az eddigi absolut rendszer folytatását a jövőre nézve törvényessé bélyegezni. (Ugy van!)

3-or. Mi végül azt illeti, hogy ez iránti nézeteinket elmondhatjuk-e a tényleges hatalomnak? én ugy vagyok meggyőződve, hogy az országgyülésnek az 1848-iki V. t. cz. értelmébeni kiegészitése és a III. t. czikkben körvonalozott minisztérium helyreállitása előtt, a törvényhozás ezen legsarkalatosb részébe nem bocsátkozhatunk, és épen azért sem tanácsokat vagy utasitást nem adhatunk, sem igéretet nem tehetünk, sem kötelezettséget nem vállalhatunk (Helyes!); pedig a fölirási javaslatban mind a három megvan; mert ezzel megsértenők távollevő testvéreinket, és meg azon ősi alkotmányt, melynek védelmében annyi ezer hü honfi vérzett el, és melyet ha egyszer megingatunk lábaink alatt, többé hasztalan keressük azon alapot, melyre nemzeti jólétünk, és szabadságunk nagy templomát törvényes müködésünk által ismét föláll itni akarnók. (Helyes! Ugy van!)

A föliratí javaslatnak a trónváltozásra vonatkozó pontjait tehát csak akkor pártolhatnám, ha teljesen kiegészitett országgyülés volnánk, és minden kétségen kivül törvényes és törvényesen országló trónörökössel állanánk szemközt; — igy azonban azt

nem pártolhatom, mert ezen 42-ik, 43-ik és 44-ik szakaszok a jelèn esetben oly archimedesi ponttá válhatnának reánk nézve, a melyre állva a bécsi mechanikusok bennünket törvényes, erős állásunkból könnyen kimozditanának, és a törvénytelen alkudozások, egyezkedések beláthatlan terére lökhetnének. (Zajos helyeslés.) Lehet, hogy tévedek, de én igy vagyok meggyőződve. (Helyesen!)

Ezért bátor vagyok a fölirási javaslat 42, 43 és 44-ik szakaszainak kihagyása mellett, következő módositványt előterjeszteni: —

„A mi továbbá Ő Fölségének V. Ferdinándnak trónróli lemondását illeti, mellőzve jelenleg azt, hogy az ide vonatkozó okiratok velünk nem törvényes alakban és uton közöltettek, kijelentjük: miként országgyülésünknek az 1848. évi V. törvényczikk értelmébeni teljes kiegészitése, s az azon évi III. t. cz. által kijelölt közegek helyreállitása előtt azon okiratok megbirálásába nem bocsátkozhatunk, és a trónváltozás kérdése iránt nem nyilatkozhatunk." (Zajos helyeslés.)

Deák a váratlan inditványt látható haraggal hallgatá; s egy drasticus tételénél pedig türelmetlenül ütött az asztalpadra. Rögtöni válasza a szokottnál hangosabban s erélyesebben előadva, olyan mint csak egy magával mindig tisztában levő, gyakorlott parlamenti férfitól telhetett ki.

Elsőbben is kiemelé, hogy a szóban levő szakaszok összefüggők, s egész terjedelmökben lényegesek, mind a fölirat szerkezetének logikai menetére, mind az ország jogaira nézve. Megmutatá, hogy a módositvány, a jogóvás szempontjából fölösleges; mert a fölirat e tekintetben mindent megmond. A józan ész egyszerűségével mondá el, mit gunyor nélkül alig lehetett demonstrálgatni, mert minden józan-eszű beláthatá, hogy V. Ferdinand tettleg lemondott, tizenkét év óta tettleg nem uralkodik s nekünk e tényt megmásitani nincs hatalmunk. Mi azon dilemmára vagyunk szoritva, hogy vagy kényszeritjük Ferdinandot az uralkodás isméti elfogadására; vagy arra kell törekednünk, hogy azon fejedelem, ki a

hatalmat tettleg gyakorolja, legyen egyszersmind törvényes koronázott király; — e kettőn kivül nincs lehetőség, ha csak a jelen abnormis helyzetet meghoszabbitani nem akarjuk.

Deák e megtámadhatlan logikája tettleg megjelölte az inditványozó s hiveinek szándokát. Ez eme tertiumra volt irányozva.

De bármi kézzelfogható vala ez, szónok arra nem czélzott, hanem tárgyilagos nyugalmában maradva, kifejté, hogy mit a trónlemondás hiányai pótlására nézve a föliratban előad, az annak lényeges része:

„ha — ugymond — azt egészen kihagynók, vagy az inditványozott módositványokhoz alkalmaznók, hézag támadna a fölirat logikai összefüggésében, s nem volna érthető, miért intézünk föliràst Ő Fölségéhez Ferencz Józsefhez, s nem V. Ferdinandhoz. Oly fölirás, mely V. Ferdinandhoz intéztetett volna, elvágná az egész kérdést, mert a lemondást nem történtnek nézve V. Ferdinandot tekintené most is uralkodó királyának. Fölirás helyett a határozat mellőzhetné vagy későbbre halaszthatná a kérdés megemlitését. De fölirni s a fölirásban elsorolni mindent, minek teljesitését követeljük Ő Fölségétől, mielőtt a koronázásról tanácskozhatnánk; elsorolni az ország jogain ejtett azon sérelmeket, mik haladék nélkül orvoslást igényelnek, s hallgatni a trónlemondás módja által okozott sérelmekről, el nem mondani, mit tartunk szükségesnek épen jogaink érdekében a mulasztásnak némileg pótlására, nem szólni épen arról, mi a koronáztatást kivánónak örökösödési jogával áll kapcsolatban, vagy csupán azt fejezni ki, hogy erről majd utóbb szólandunk: mindez nemcsak hiányossá tenné a föliratot, hanem azt egészen felforgatná!! (Helyeslés.)

Továbbá — azon megjegyzésre nézve, hogy ne adjunk mi tanácsot ő fölségének, tudja ő maga is, mit kell cselekedni saját érdekében, — igy folytatja Deák:

„De nézetem szerint legnagyobb bajunk épen az, hogy maga ő fölsége sem tudja gyakran, mit kelljen cselekednie az alkotmányosság és törvényesség teljes tökéletes visszaállitására. (Zajos köztetszés.) És épen a trónróli lemondást illetőleg azt hitte ő fölsége, hogy elegendő lesz azon lemondás, melyet V. Ferdinand

1848-ban kiadott... mely most elküldetik az országgyüléshez. Mi azonban ily közléssel meg nem elégedhetünk, mi az ország jogainak biztositására többet követelünk; s épen ez az, mit a fölirásban előadunk....... De általában nem is osztom azon nézetet, hogy mi a fejedelemnek vagy annak, ki a legfőbb hatalmat tettleg gyakorolja, különösen akkor, mikor nem törvényes téren áll, tanácsot ne adjunk. Legkeserübb panaszuk a népeknek, hogy a fejedelemnek jó tanácsadói nincsenek, és a nemzet képviselői leginkább hivatvák arra, hogy a jó tanácsot, s a törvény minden mellőzésénél a jogszerü utbaigazitást tartózkodás nélkül kijelentsék a legfőbb hatalom előtt.

Még nehány nappal ezelőtt, igy fejezé be Deák előadását, azon kérdés: határozatban mondja-e ki a ház a maga nézeteit, vagy fölirást intézzen ő Felségéhez Ferencz Józsefhez, — a két fél között vitatott kérdés volt; a háznak többsége föliratra szavazott, most már a felirat nem a többségnek, hanem a háznak végzése; nem a többségnek, hanem a háznak nevében fog az felküldetni, valamint a törvények is, melyek gyakran csak a többség által állapittatnak meg, nem azon többségnek, hanem az országnak törvényei. Midőn különböző irányu politikai vélemények állanak egymás ellenében, mindenik véleménynek megvan saját logikája, elvei és eszmelánczolata. Lehet czélszerü az egyik, lehet a másik; de az egyiknek logikai folyamát megszakasztani, eszmelánczolatából egy részt kilökni, s abba a másiknak emezétől eltérő logikáját, elveit, eszméit beleilleszteni, annyi, mint azt megsemmisiteni. A ház elhatározta a föliratot, most annak egyik lényeges pontját, oly pontját, mely nélkül az egészben öszszefüggés nincs, abból kiszakasztani s azon elvek és nézetek folytán tenni mindezt, mik a felirást ellenzőknek bőven megvitatott elve és nézetei voltak, annyi, mint magát a háznak határozatát felforgatni.

Ha a többség a felirást elvetve abban állapodott volna meg, hogy csupán h a t á r o z a t b a n mondja ki a ház nézeteit, én kétségtelenül tartózkodtam volna a végzés folytán keletkezett okiratban hézagot, összefüggést, vagy a végzéssel ellenkező nézeteimnek beleillesztésével ellenmondást előidézni; mert tisztelve a ház végzéseit, nem akarhattam volna, hogy az ne azok szándéka szerint készüljön, kik azt elhatározták. Ezt tartom én méltányosságnak a parlamentáris életben. Tudom, hogy az inditványozott fölirat most már a ház tulajdona, mely azt változtathatja, módosithatja, szétbonthatja, és egyes részeiből ujat, egészen mást alkothat, és a többség jogát kétségbe nem vonom; de nem tagadom, hogy ugyanazon méltányosságot, mire én politikai pályámban mindenkor kész valék, óhajtottam, sőt némely előzmények után reméltem is azoktól, kik a feliratot nem akarták; ha reményemben csalatkoztam, arról valóban nem tehetek."

* * *

Husznál több képviselő névszerinti nyilvános szavazást kivánt. Beadatott 254 szavazat. Az eredeti szerkezet mellett 120, ellene 134 szavazat adatott.

Két módositvány forogván szőnyegen, miután elejtetett az eredeti szerkezet, a két módosítvány közt kellett választani.

Ez azon nem ritka esetek egyikét idézte elő, mik mutatják, a parlamentáris rendszerben minden látszólagos észszerüsége mellett is mennyi a hiány és logika-ellenesség.

Mint mondók, két módositvány forgott szőnyegen; az előbb említett Váradytól, s más gróf Teleki Gyulától. Az elnök tehát szavazásra bocsátá a kérdést: V. inditványa fogadtatik-e el vagy nem? a kik elfogadják, fölálljanak.

Deák helyesen jegyzé meg, hogy a szavazóknak egy harmadik osztálya is lehet, t. i. olyanok, kik átalában nem akarnak e kérdésben szavazni. Ezek iránt az elnök, ha nem névszerint történik a szavazás, nem tud egyebet ajánlani, mint — hogy ne legyenek jelen.

Deák e kijelentésre odahagyja a termet. Számosan követik. Megfoghatlan, hogy nem követik mindazok, kik előbb a szerkezetre szavaztak. Mi közük ezeknek ahhoz, hogy a két módositvány közül melyik fogadtatik el, midőn ők kijelenték, hogy módositványt általán nem akarnak? A szerkezet és mindkét módositvány közt ugyanazon elvi különbség létezett.

És ha azok, kik előbb a szerkezetre szavaztak 120-an, odahagyják a termet, a ház nem teljes számu, mert ehhez 161 tag szükséges; nem határozhat; mind a

két módositvány el van ejtve; s az egész mesterséges gépezet megakad.

Azonban a föliratiak nagy része, valószinűleg nem tudván magát hirtelen tájékozni, a teremben maradt s Várady inditványa többséget kapott....

A szavazás folyama alatt nagy izgatottság volt a képviselők közt; az előcsarnokban Deák magyarázza nehány határozatinak, hogy — ha már a föliratot keresztül menni hagyták, ügyelniök kell vala, hogy ily, a dolog lényegét megtámadó inditvány ne tétessék.

Igy tétetett tönkre azon politikai gondolat, mely Deákot a fölirat inditványozásában vezérlé.

Hogy? miként? fogja kérdezni valaki. Lehet-e egyebet mondani Várady inditványáról, mint legfölebb azt, hogy a maniáig fajult törvényeskedés szüleménye, — minden mellékczélzás nélkül.

Kétségtelen. Csak az a baj, hogy az illető helyen, melyhez a fölirat intézve volt, más benyomást kelle tennie. Az alkudozásoknak törvénytelenné bélyegzése; azon circulus vitiosus, miszerint a tökéletesen alkotmányos és törvényes térre nem lépett fejedelmet törvényes koronaörökösnek sem ismerhetni el; a nem-törvényes örökösnek pedig nincs módja a törvényes térre lépni, — azon kijelentés, hogy az 1848: V. kiegészitése s a III. szerinti miniszteriumok helyreállitása előtt — a trónváltozás kérdése iránt nem is nyilatkozhatunk: mind ezek nem tekintettek egyébnek, mint az april 14-ki állásponthoz vezető nyitott ajtónak.

Oly földirattól, melyben ilyen dolgok mondatnak egy a világ első hatalmasságai közé tartozó fejedelemnek, azt várni, hogy eredménye legyen, a kibéküléshez vezessen: kimondhatlan együgyüség leendett.

Politikai közérzületünk fejlettségét mutatja azon részint levert, részint boszus hangulat, mely e szavazat következtében a fővárosban uralkodott; s nemsokára az egész országra kiterjedt; — s nehány hét mulva a legtöbb vármegyét arra birta, hogy Deáknak külön bizalmi szavazatokat küldjenek.

A határozati párt is tájékozván magát szavazatának horderejére nézve, megdöbbent diadalától. Ennek jeléül tekinthető, hogy a stylaris bizottmány, Tisza inditványára, kihagyta Várady módositványának ezen utolsó szavait „a trónváltozás kérdése iránt nem nyilatkozhatunk," — miután az már Tisza Kálmán szerint az előtte való pontban más szavakkal benfoglaltatik.

Várady Gábor is kijelenté, hogy neki e kihagyás ellen nincs kifogása.

De Deák Ferencz — alkalmasint annak érzülete által inditva, hogy az utolsó tétel kihagyása az ildom czéljának magában meg nem felel, az egész módositvány pedig, mert factum infectum fieri nequit — nem mellőzhető, — a háznak oknélküli megalázását akará kikerültetni; — s azért kifejté, hogy a módositvány, miután már a ház többsége által elfogadtatott, többé nem az inditványozóé, hanem a házé; s attól, mit egy nap elhatározott, másnap vissza nem léphet.

A Várady-féle módositvány eredeti szövege tehát föntartatott.

* * *

Az igy módositott fölirat a főrendekhez ment át. Ott is több napig tartott szónoklati áradatot idézett elő. A közönség egy része reménynyel, a másik hazafiúi boszusággal emlegeté, hogy a főrendek módositani, illetőleg

eredeti szerkezetébe visszaállitani akarják Deák javaslatát; hiu remény s boszuság volt. A főrendek változatlanul elfogadták azt.

Junius 24-kén küldettek ki a két ház elnökei, hogy a föliratot ő Fölségének személyesen átnyujtsák.

Nehány napi szünet váltá föl a viták izgalmait. Az országgyülés egyéb teendőivel nagyob csendben foglalkozott. Ezek közül legfontosabb a nemzetiségi ügyben kiküldött bizottmány munkálata, melyről itt nem szólunk — az egész kérdést tüzetesen fogván később tárgyalni.

A fővárosban s innen kieredve az országban, különféle s az ellenkező hirek válták föl egymást napról napra. Hallatszott, hogy ő Fölsége nem is bocsátja maga elé az országgyülés küldötteit. Majd azon hir keringett, hogy ő Fölsége a föliratra nem a szokásos királyi leirattal, hanem manifestummal felelend; melyben a czim és trónörökösödés fölötti viták által mélyen sértett Fölség többi országainak népeire appellál Magyarország ellen. — A mérsékeltek e hirre megdöbbennek; az álomkórosok, kik már látják a franczia-olasz-austriai háborut, örülnek. Amazok lehangolvák; ezek jó kedvvel rohannak vesztöknek. Másnap vérmes remények mennek szájról szájra; a ministerium megadatott; már nevek is emlittetnek. Majd ismét a provisorium réme látszik közelnek, és sok nagy hős kezdi mentegetni hős tetteit és nagy szavait.

Ily kedélyhullámzások közt érkezett le a legváratlanabb tartalmú első királyi leirat jun. 30-káról; mely igy szól:

Legmagasb leirat.

Első Ferencz József, Isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar, Cseh, Halics és Lodomérországok Apostoli, ugy Lombárdia, Velencze és Illyria királya, Ausztria Főherczege stb.

Hü Magyarországunk, s az ahhoz kapcsolt részek zászlósainak, egyházi és világi főrendeinek és képviselőinek, kik az álta-

lunk 1861-diki aprilis másodikára összehivott országgyülésen egybegyülvék, üdvöt és kegyelmünket!

Kedvelt hiveink! Jóllehet Mi azon országgyülési tanácskozásokat, melyek legfelsőbb uralkodói jogaink fölött a képviselői házban tartattak, ugy szinte a Minket, mint Magyarország örökös Királyát törvényesen illető tagadhatlan öröklési jogaink ellen irányzott kitöréseket komoly megilletődéssel értettük: mégis azokat inkább egyes szenvedélyos szónokok pillanatnyi heve kifakadásának, mint az egybehivott országgyülés érzelmei hü tolmácsának véltük tekinthetni.

Miután azonban ama tévnézeteknek a hozzánk intézett legalázatosabb feliratnak mind alakjában, mind szövegezésében határozott kifejezés adatott, legfőbb kötelességünknek tartjuk, Fejedelmi személyünk és Királyi örökös jogaink iránti azon tartozó jobbágyi tisztelet megóvására, melyet a trón és annak méltósága méltán megkiván, de mely az országos rendek és képviselők ama feliratában a törvényes szokástól eltérve mellőztetett, — a föliratot, mely a királyi jogokat sértve, nem Magyarország örökös Királyához intéztetett, visszautasitani; élénken óhajtván mindazonáltal az országos rendek és képviselők feliratában foglalt nagyfontosságu kérdések iránt őszintén nyilatkozhatni: az országos rendeket és képviselőket ezennel komolyan felszólitjuk, miszerint figyelve az 1790. évi koronázó országgyülés alkalmával követett eljárásra, a feliratot hozzánk oly alakban terjesszék föl, hogy annak elfogadhatása az általunk bármely megtámadások ellen mindig megőrzött korona méltóságának és uralkodói öröklött jogainknak kellőleg megfeleljen.

Kikhez egyébiránt cs. kir. kegyelmünk- és kegyelmességünkkel állandóan hajlandók maradtunk. Kelt birodalmi fővárosunkban Bécsben, Austriában, sz. Iván hava 30-ik napján, ezer nyolczszáz hatvanegyedik évhen.

Ferencz József s. k.
B. Vay Miklós s. k.
Zsedényi Eduárd s. k.

Ezen királyi leirat hangja oly méltóságos volt, szelleme annyira megfelelt azon modornak, mely a monarchicus Magyarország s királyai közt érintkezésben századok óta szokásban vala; azonfelül a nagyot botlott majoritást épen gyenge oldalánál, s olyan módon ragadta meg, melyet az egész világnak helyeselni kellett: miszerint bátran mondható e leirat az october 20 óta történt és irott dolgok közül a legsikerültebbnek.

Benyomását festeni nehéz.

A kir. leirat szerkezete általánosan legnagyobb elismerésben részesült. Az abban levő utalás hazai törvényeinkre s ő fölségének közeledési szándékára — hasonló békülékenység viszhangját költé még olyanoknál is, kik különben nem nagy bizalommal tekintenek Bécs felé.

Sokan ujjongtak örömükben, már csak azért, is mert a tulzók egy leczkét kaptak.

A határozatiak különféle változatokban rejtegették s árulták el megszégyenülésöket, bosszuságukat.

„Látjátok — ugymond az egyik — nem mondtuk-e meg előre, ha fölirunk, mindjárt az alkudozás terére szorittatunk.“

„Azért sem engedünk, — mond a másik — az országgyülést nem compromittálhatjuk.“

„Ez az egész csak manoeuvre Deáktól!“ — mond egy sokat beszélő vastag népképviselő.

A föliratiak pedig: „Lám, ez nem történik, ha Deák szerkezetét elfogadtátok volna.“ „Látjátok, hogy nem értetek a politikához; most már engednetek kell következetességből, — miután már átengedtétek elvileg a föliratot.

„Hja! az összes diplomatia roszalta a ti vitáitok modorát, s módositványaitokat, s ellenünk van!“

„Hüm — felel egy telivér tulzó vállvontatva — mert a külföldi diplomaták meg akarják Austriát buktatni, azért beszélnek igy.“

Julius 5-ke véget vetett a habozásnak. Az alsóház ellenzés nélkül fogadta el a királyi leiratot. Negyvennyolcz órai fontolgatás után elvettetett tehát eredménye azon affectált hazai aggodalmaknak, mik a föliratí javaslat módositványait szülék, mik a fővárosban pártszenvedélyeket gyujtottak s országszerte annyi keserüséget

szültek, mik a fejedelmet méltóság-érzetében mélyen bántották, mik annyi örvendetes ürügyet nyujtottak az alkotmányunk ellen folyvást áskálódó cselszövőknek loyalitásunk gyanusitására! Minden dictio, nagy szavak, jogi következtetések szappanbuborék gyanánt eltüntek a fejedelem egyetlen szavára.

* * *

Ez egy igen fontos pillanat volt a kiegyenlités munkájára nézve, melyet a kormányzók bölcseségétől függött, a közbirodalom javára hasznositani. — A julius 5-ki szavazás után világos volt, hogy a fejedelem erélyes föllépése, párulva a magyar közjogi tér tiszteletben tartásával, s a közeledés s jóakarat hangjával, — az 1861-ki országgyülést is ugyanazon szerencsés fordulatra birhatja, melynek példáját megélték apáink az 1790-ki országgyülésen, mely dühös szenvedélyek közt kezdődött, s a trón és nemzet kibékülésével végződött; valamint az $184^{3}/_{4}$-ki országgyülés is viszálkodások közt nyilt meg kölcsönös kiengesztelődés hangulatában oszolt szét.

A közeledésnek fölülről jött első jeleire a határozati párt desorganisálva, különféle elemeire látszék felolvadni; a mérsékeltek állása szilárdult, a túlzóké tarthatlan lett.

De a leirat jó hatásának mielőbbi ellensulyozásáról is gondoskodva volt. A királyi leirat közöltetett a bécsi birodalmi tanácscsal mi, magyar fölfogás szerint magában is bántalom Magyarország ellen, mert ennek fejedelmeihez való viszonya semmikép sem tartozhatik sem a Reichsrath, sem más idegen testület illetősége alá; de e tény oly szavak és jelenetek kiséretében is ment végbe, melyek bizalmi szavazatot tartalmaztak az állam-miniszter mellett, ingerlő demonstratiót Magyarország ellen; mely csak arra lehetett jól számitva, hogy a mérsékeltek állása is-

mét nehezittessék, a közeledés hajlamai, az állam-hatalom iránti bizalom, ha tán ébredeznének, innét elfojtassanak. Sőt átalános volt a gyanú, hogy ezen boszantó s ingerlő lépés a képviselők félrevezetésére van számitva; s ennélfogva merő gyanúból józan akart maradni mindenki, s „azért is“ arra szavazott: hogy — a királyi leiratnak hódoljunk....... Ezek voltak főmozzanatai az első fölirat történetének.

XII

A nemzetiségi kérdés az országgyülésen.

Az első föliratra válaszkép adott királyi leirat leérkezése, s a második fölirat fölterjesztése közti időpontot az országgyülés bizottmányai különféle teendőikre használták föl; s ezen teendők közt legnevezetesebb gyanánt emlitők a nemzetiségi kérdést.

Mi is e közt akarjuk használni arra, hogy a nemzetiségi kérdés fejleményének főbb momentumait az octoberi fordulat óta szemügyre vegyük.

October 20. előtt is nyilatkozott az ország különféle nyelvü népei közt némi mozgalom, melynek inditó ereje a nemzetiségi érzület. De csak halk moraj volt az, mit a mindent elnémitó közigazgatási gépezetnek zörgéséből kivenni lehetett. October után hangos lőn a mozgalom; — és némileg irányt is cserélt.

Az $184^8/_9$-ki hadjáratokban nemzetiségérti rajongásukban vért és vagyont pazaroltak testvérgyilkos népei e hazának. Eleinte a magyart sujtották a horvátok, szerbek, románok. Majd a magyar leverte a horvátot, szerbet, románt. Az austriai hadsereg egyesülve az oroszszal, leverte a magyart. Akkor kivették mindnyájok kezéből a fegyvert, hogy se egymás ellen, se maguk mellett ne használhassák.

A sebeik közt mozdulatlanul heverő népek gondolkozni kezdének tetteikről, miket előbb kell vala meggondolniok. Azt kérdék a nem-magyar nemzetiségek maguktól: mit nyertek? A magyarokkal egyenjoguságot; azaz egyenlő kötelezettséget a német bureaucratia teljhatalmának hódolni.

Ezen egyenjogu szolgaság lassankint bizonyos közérzületet fejtett ki a különböző nemzetiségek között. Közeledés történt köztük, előbb az irodalmi, majd a társadalmi téren. Bizonyos pontig egyetértés kezdett uralkodni; mely ugyan csak negativ volt; egyetértés abban, mit nem akarnak; — egyetértés a bureaukratiai rendszer ellen.

October 20. óta ezen egyetértés csorbát szenvedett Indoka megszünt. Az octoberi kéziratok helyreálliták elvileg az alkotmány egy részét, az ország integritását, a magyar nyelv országos diplomatiai jogát. A magyar nemzetnek ez kevés volt, de elég arra, hogy a nemzetiségek féltékenysége a magyar ellen fölébredjen; — s a nemzetiségi mozgalom annyiban irányt cserélt, hogy a magyar ellen, kinek suprematiájától mindnyájan tartanak, kezdett fordulni, — de a nélkül, hogy a bécsi kormánynyal kiegyezett volna.

A magyar alkotmány jótékonyságát ugyan a tiz évi absolutismus alatt becsülni s visszaóhajtani megtanulták a nemzetiségek értelmesebb férfiai: de az alkotmány nyujtotta polgári szabadság vágyaikat nem elégiti ki. Politikusaik józanabbjai is saját fajuk körében nemzeti létet akarnak megállapitani, ámbár azon őszinte gondolattal, hogy az a magyar korona egységét ne veszélyeztesse. Mások tovább mennek, s egy közelnek képzelt jövőre a keleti Európa felbomlására számitva, bármi csekély s bármi határozatlan jogczimü államterületet

ohajtanak, mely azon esemény beálltakor vagy uj államalakulások magvául szolgáljon, vagy könnyen oda csatlakozhassék, ha kedve leend, — hova a fajrokonság vonzani fogja.

Nem akarunk gyanusitani; csak tényeket constatirozunk; sőt azoknak természetes voltát megengedjük.

Bármint legyen a dolog, october 20-ka óta a nemzetiségek mozgalma részint a szláv-román nyelvü lapok szaporodásában, s egy központi szláv-román lapnak Bécsben keletkezésében kezd nyilatkozni; részint számos, a trónhoz intézett petitiókban, szerb congressusban, román gyülekezetekben, horvát országgyűlésen.

A nemzet legsajgóbb sebei egyike volt az ország integritásának megsértése, a szerb-Vajdaság fölállitása és Muraköznek Horvátországhoz csatolása által.

Az octoberi kéziratok egyikében (l. 18. lapon) az elvileg megszüntetett Vajdaság visszakebelezésének mikénti eszközlése, s a Vajdaság nemzetiségi s valláskülönbség nélküli előkelő személyiségeinek meghallgatása végett gróf Mensdorf Pouilly, cs. k. altbnagy küldetett ki. Ez küldetésében sok tapintattal s jóakarattal járt el. A Vajdaság bekebleztetett. Majd a Muraköz is visszacsatoltatott.

De bármi nagy volt a fájdalom előbbi erőszakos kiszakitások miatt, visszacsatoltatásuk alig tőn némi hatást az országban, s örömre vagy hálára senkit se gerjesztett. Oly mély vala még 1861 elején az Austria gyengeségéről uralkodott balhit, hogy minden közeledés Magyarország irányában csak kénytelenség, tehetetlenség kifolyásának tartatott.

A szerbek azonban, kik a Bachféle Vojvodina szervezetével elégületlenek voltak, megis zokon vették annak

egyszerü visszakeblezését; s azt, hogy ők jogos kivánságaik iránt csak utólag fognak kihallgattatni.

Előbb Rajacsics, az ősz patriarcha tőn a kanczellárhoz intézett levélben óvást a visszakebelezés, s azon felsőbb intézkedés ellen, miszerint bizalmi férfiak hivandók egybe, kik a szerb vallási s nemzeti igények iránt fölterjesztést tegyenek; — és erélyesen követelé az e tárgyakban egyedül illetékes nemzeti congressus összehivását.

Majd a szerbek egy részénél némi befolyással biró Stratimirovics cs. k. tábornok levele Deák Ferenczhez jött nyilvánosságra, melynek alapgondolata e nevezetes sorokban van kifejezve: „Nem a visszahelyezés a magyar korona alá — mit közös jövendőnk érdekében magam is szükségesnek vélek, hanem azon mód, melylyel e visszakebelezés történt — politikátlan, igazságtalan.“ „De az is minden kétségen kivül van, hogy a nemzetek közti egyenjoguság elvei megsérülnének, ha e revisio csak egyoldalulag a magyar országgyülés által eszközöltetnék a szerb nemzet képviselőinek meghallgatása nélkül.“ — „E szerint tehát csak a szerb nemzeti gyülést tekinthetem azon alkalmas képviseletnek, mely a Magyarországgali egyesülés közelebbi módozatának előterjesztésére, s szabadalmainknak a magyar országgyüléssel egyértelmüleg leendő revisiójára, s törvénybe igtatására hivatva van.“

E szavakban a szerb nemzet többségének fölfogása s érzülete megközelitőleg van kifejezve.

A congressust kérő szózatok szaporodtak. És a congressus azon esetben, ha az országgyülésseli egyezkedés czéloztatott, kikerülhetlennek látszhatott.

De más czélzatu befolyások is müködtek annak még a magyar országgyülés előtt való létrehozásán; — s igy

jelent meg az azt elrendelő l. f. kézirat, egy hónappal az országgyülés egybehivása előtt.

* * *

A marczius 5-kén kelt l. f. kézirat eredetileg az államministerhez vala intézve; s a bécsi hivatalos ujságban jelent meg; s föltünő volt, hogy azt a magyar kormány hivatalos lapja nem közölte. Csak nehány nap mulva közlött a „Sürgöny" egy hasontartalmu, de Vay kanczellárhoz czimezett l. f. kéziratot; melyben ennek meghagyatik, hogy a megengedett szerb congressushoz kinevezendő k. biztos s annak adandó utasitások iránt az államministerrel egyetemben javaslatokat terjesszen föl.

April elején nyittatott meg a szerb congressus Philippovics tábornok, kir. biztos által. Tárgyalásain ugyanazon két párt árnyalata huzódik végig. Az egyik párt hajlandóbb Bécsben keresni nemzeti ohajainak kezességét; privilegiumokra hivatkozik; s egyik része e pártnak általán Magyarország és Austria mint politikai fogalom irányában közönyös, s saját nemzeti jövő álmaiban él. A másik párt a magyar nemzettel ohajtana végre állandólag kiegyezni, s ezt csakugy véli elérhetni, hogy a szerb nemzet eddigi privilegialis helyzete helyett az országgyülés által törvényesen állapittassa meg annak állását s nemzetiségi igényeit a magyar korona egységének igényeihez szabja.

Mintegy középen áll Stojakovics György hajdan ügyvéd, később főtörvényszéki ülnök, jelenleg kanczelláriai előadó, ki kész programmal lépett a congressus elé, melyet főpontjaiban annak többsége elfogadott; s következő föliratban terjesztetett föl ő Felségéhez:

„Császári kir. Apostoli Felség!
Legkegyelmesebb urunk!

A legalázatosabb hüséggel aláirottak a szerb nemzetnek kivételesen összehivott nemzeti congressusában egybegyült képviselői a fönállott vajdaság és temesi bánságból, a legszentebb kötelességüknek tartják, legmélyebb hála-érzetöket Felséged magasztos trónjának zsámolyára letenni azon legmagasb kegyelemért, melylyel Felséged a szerb nemzetnek, méltányolva közösen kimondott kivánatát, megengedni méltóztatott, nemzeti congressusban összegyülhetni és ily uton alkalmatosságot nyerhetni azon biztositási föltételek iránt, melyek a fönállott Vojvodinának Magyarországhozi visszacsatolását illetőleg szabadalmas jogaik biztonságára, különösen pedig a szerb nemzetiség és nyelv tekintetében szükségesek lettek, közös tanácskozás alá vehessék és azokat határozottan formulázott javaslatban a congressusból Felséged elé legalázatosabban fölterjeszthessék.

A nemzeti congressus előleges kihallgatása és annak beleegyezése nélkül kimondott Magyarországhozi visszacsatolása a Vojvodinának, a szerb nemzetet mély fájdalommal és alapos aggodalmakkal töltik el jövendő nemzeti lételük iránt. Azonban Felségednek f. évi mártius 5. legfelsőbb határozata által a hü szerb nemzet szivében a régi és őseitől öröklött bizalom ismét fölujult, és fölkeltetett azon reménye, mikép Felséged legkegyelmesebben méltóztatandik dicső emlékezetü legmagasb elődei által a szerbeknek adott szabadalmakat legmagasb védelme alá venni és azokat mostanra gyakorlati érvényre emelendi.

Ezen reményre a congressus képviselőit jogositja másrészről azon meggyőződés is, hogy a magyar országgyülésen összegyült polgártársaik a szerbek kivánalmait és Felségednek a szerb nemzetet illető jóakaró szándékait pártolandják; hogy a magyarok azon tiszteletet, melyet saját jogaikra nézve igényelnek, mások jogaitól se fogják megtagadni és igazságosak lesznek egy nemzet iránt, mely velük századok óta együtt él, mely velük egyiránt osztotta a jó és balsorsot, és mely rendkivüli érdemeket szerzett magának a közös uralkodó és a közös magyar haza irányában.

Ily érzelmekkel járultak a congressus képviselői föladatuk megoldásához és határozataik s javaslataikban nem tértek el a szerbek hajdantól fönnálló szabadalmaiktól, teljesen meggyőződve arról, hogy azt, mi e nemzet számára biztosittatott, jogosan kivánniok szabad és hogy ők nemzeti lételök legerősb biztositékait mai nap is azon föltételekben találandják, melyekben azokat elődeik keresték, midőn Felséged államaiban letelepedtek.

Ezen szabadalmak tartalma vonatkozik a) a keleti orthodox egyház szabadságára; b) a szerbek politikai nemzeti jogaira. Csak az utóbbiaknak lehetett képezni és képezték ezen congressus ta-

nácskozmányainak és határozatainak tárgyát; de fönntartjuk a szerb nemzet számára, hogy a szerb egyház, iskola és alapitványokat illető jogok minden a monarchiában lakó szerbek congressusán tárgyaltassanak, és e tekintetben különös intézkedések ott tétessenek és a szükséges javaslatok Felségednek a közönséges congressusból jobbágyilag fölterjesztessenek; miképen ez a Felségednek f. évi márt. 5. a szerb patriarchához kibocsátott legfelsőbb kéziratában az egész szerb nemzet számára fönntartottnak tünik ki.

A szerbek nemzetpolitikai jogai főkép a boldog emlékezetü császár és magyar király, a dicső emlékü I. Lipótnak 1690 april 6, azután az 1690 augustus 21, 1691 augustus 20 és 1695 marcz. 4. kelt diplomáiban számittatnak elő.

A legelőbb emlitett diplomában a szerb nemzetnek világosan szabad választás adatik a nemzeti vajdát illetőleg. E diplomában ez mondatik- „Excusso autem jugo Turcico omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus.“ Továbbá: „Prommittimus insuper, donamus et concedimus omnibus et singulis liberam bonorum sive immobilium, quocunque Turcis in confinibus suis ademerint, possessionem.“

Az 1691 augustus 20-ki szabadságlevében pedig ez áll: „Volumus ut sub directione et dispositione proprii Magistratus eadem gens Rasciana perseverare et antiquis privilegiis eidem a Majestate Nostra benigne concessis, ejusque consvetudinibus imperturbate frui valeat“.

Végezetül azt mondja a nagylelkü Császár és király az 1695. márt. 4-ki szabadalomlevélben: „Decrevimus — ut populus omnis in praesidiis, oppidis, confiniis et ditionibus nostris, locis videlicet sibi per memorati consilii Nostri Aulae Bellici commissionem concessis — — libero sui ritus exercitio — — uti et frui possit valeatque.“

Ha tehát a szerb szabadalmak szövegének értelme jól fölfogatik, ha az akkori tényezőket és a szerbeknek az ausztriai államokbai bevándorlásának okait tekintjük, és ha ezen privilegiumokban kimondottakat divatos államstylre leforditjuk és azokat a jelenlegi formákba öltöztetjük, ugy azokból a szerbekre nézve következő n e m z e t p o l i t i k a i jogok származnak.

1. E g y s a j á t t e r ü l e t r e i j o g, azaz: a m a g y a r k i r á l y s á g b a n i s a j á t k e r ü l e t. E kifejezések: „Damus omnibus bonorum immobilium, quocunque Turcis in Confinibus ademerint, possessionem“; továbbá „ut populus omnis in praesidiis, oppidis, confiniis et ditionibus nostris, locis videlicet sibi concessis“ már nyelvtani értelemben is azt teszik, mikép a szerbeknek azon területekben, melyek a törököktől visszaszereztetnek, bizonyos terület igértetik, sőt hogy nekik azon időben, midőn az 1695. márt. 4-ről kelt szabadalom kiadatott, ily terület a cs. k. udvari főhaditanács által ki is jelöltetett.

Fel sem tehető, hogy a szerb nemzet, mely az austriai államokbai bevándorlása előtt saját területén lakott, ott nemzeti intézményeinek élvezetében nemzeti főnök alatt patriarchalis életet élt és mit a cs. k. államokba is behozott, hogy ugyanaz a számára biztositott terület alatt, mely a törököktől visszaszereztetik, mást értett vagy mást kivánt volna, mint földtanilag kijelelt területet, melyen a kereszténység ellenségeinek elűzetése után, az akkori római császárok védelme és szelid kormánya alatt nemzeti intézményeik jótéteményeit békében élvezhessék. Ezt igazolja azon körülmény is, hogy a szerbeknek egyszersmind megengedtetett, magoknak nemzeti főnököt szabadon választhatni és saját tanácsaik vezetése mellett ősi szokásaik szerint élhetni; mely engedményeknek csak is saját terület és egy földtanilag kijelelt terület határain belül lehet csak értelme és jelentősége.

Igy értelmezte a fennemlitett szabadalmak szövegét az 1790. Temesvárott tartott szerb nemzeti congressus, midőn postulatumainak 1. fejezete 8. és 2. fejezete 1. pontjában a temesi bánátnak a szerbek részérei kiszakasztását kérelmezte. Ugyanily értelemben fogták fel az Ő Fölsége II. Lipót császár és király parancsára összeült és a postulatumok átvizsgálására kiküldött udvari vegyes bizottmányok. Végezetül ugyanily értelemben méltóztatott Felséged is a szerb privilegiumokat legkegyesebben magyarázni, midőn az 1849. nov. 18. kiadott legfelsőbb pátens által a szerb-Vajdaság constituáltatott.

2. Ezen szabadalmak értelméből következik továbbá a szerbek saját, az ő jellemök és szükségeiknek megfelelő belkormányzatrai jogigényük, választott vajda alatt. Erre utalnak az 1690. april 6. kelt diploma e szavai: „omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus." Továbbá „volumus ut sub directione et dispositione proprii Magistratus gens Rasciana perseverare valeat."

Hogy ugyanigy értelmezi a szerb privilegiumot I. Lipót császár és király, bizonyitja azt a legfelsőbb határozatra 1694. május 31. kelt cs. k. udvari főhadi tanács leirata, melyben a szerb nemzetnek minden magyar megyei hatóságtóli függetlensége kimondatott. A legtagadhatlanabb bizonyságát adja ezen magyarázatnak Felségednek 1848. deczember 15 én kelt legfelsőbb határozata, melyben a szerb nemzetnek, utolsó vajdájok Szuplikácz István megerősitése és egyszersmind belkormányzatuk és nemzeti rendezésük világos szavakban legkegyelmesebben kilátásba tétetik."

Ezek a szerbek kivánalmainak főbb pontjai; következnek azután az indokolások, melyek lényegesen csak e pontok körül forogván, ezeket adni szükségesnek nem találtuk.

A szerb kérdés megitélésében a nemzeti congressus e kérvénye vezérfonál. A szerb nemzet legkiválóbb tagjainak gyülekezete volt az, mely legilletékesebb a nemzeti igények formulázására; ámbár semmi kétség, hogy vagyon- és értelmiség által kitünő sok szerb nem osztja a congressusnak ebben kifejezett nézeteit és ohajait.

Nincs itt helyén ezeknek vitatásába ereszkedni. Jogi indokolásuk gyengesége szembetünő; mert azon tényből, hogy török zsarnokság elől menekülvén, Magyarországban lakhelyet kaptak a szerbek, politikai terület igényére ugrik át a kérvény, s azon tényből, hogy a cs. kir. Hofkriegsrath oly tért, mely nem övé, hanem Magyarországé, nekik átengedett, — az ország ellenében jogot praetendál; s azon tényből, hogy privilegiumok, s hazai törvények is vallásuk szabad gyakorlatát biztositák: nemzeti elkülönzést, nemzeti külön kormányzatot von le.

A kérdés azonban nem is jogi szempontból tekintendő. Jogi tekintetben nem lehet vita. Ausztriában csak egy positiv jog van, melyen alapul a trón, alapul az austriai államkötelék, melyen áll Magyarország: s ez a történeti jog.

De e kérdés politikai: hogy a történeti jog szentül tartása mellett mit lehet, mit kell megadni?

Semmiféle positiv vagy természeti jog sem indokolhatja azt, hogy egy eddig nem létezett államterület alkottassék, melyen a szerb nyelv legyen diplomatiai, szerb nemzeti kormányzat hozassék be — midőn azon területnek absolut és relativ kisebbségét képezik azok, kik ezt igénylik.

Ellenben geographiai terület nélkül, olynemü nemzeti szervezet, mely a vajda, s külön kormányzat alá helyezné az ország valamennyi szerbét, a szerbek ily extraterritorialis állapota — mai államformák s

polgárosult kormányzat igényei között — oly képtelenség, melynek, ha propter bonum pacis létrehozzuk is, semmi állandósága nem lehetne, csak uj zavarokat fogna szülni.

E kérdés megoldását tehát valószinüleg nem egy leirat, még csak nem is egy országgyülés fogja létrehozni, hanem az idő, s az eszmék és európai viszonyok fejleménye, melyre szerintünk az összes nemzetiségi viszály befejezését utalnunk kellend — nolle velle.

* * *

Mig a szerbek régi császári szabadalmaikban, miket törvény-erővel nem-biróknak maguk is jól ismernek, de félre nem dobhatnak előbb, mig a törvényben pótlékot nem kapnak, törekvéseiknek concret alapot találva óhajaikat formulázzák: — az alatt a többi nemzetiségek, melyek a szerbek kivételes helyzetének előnyével nem birnak, szintén találtak tevékeny szószólokra.

Első rendben emlitendők a románok.

A román mozgalom háromfelé ágaz.

A magyarországi románok utó gondolat nélkül a magyar alkotmány terén állanak; azon téren erélyes és tehetséges képviselőik által védik nemzetiségi igényeiket, melyek nemzeti nyelvöknek az iskolákban, a községi s megyei közigazgatásban való érvényesitésére szoritkoznak.

Az erdélyi románoknál tulnyomó azon pártárnyalat, mely a román nemzeti szervezetet tüzi célül, s melynek egy része román területet is igényel.

Megegyeznek végre valamennyien azon pontban, hogy egyházukat a szerb hirerarchia járma alól fölszabaditva, nemzeti püspökök, s tán nemzeti patriarcha védpajzsa alatt különállólag szervezzék.

A magyarországi románok törekvései Kővárvidékén s Krassómegyében nyilatkoztak leghatározottabban.

Különösen Krassómegye az octoberi diplomával ellentétben a román nyelvet a megye hivatalos nyelvének választá. A helytartótanács e határozatot, mint a régi törvénybe s az octoberi diplomába ütközőt, s a megye statutarius jogkörén tulhágót, megsemmisitette. A napi sajtó a kérdést politikai szempontból tárgyalá; s tulnyomólag azon nézethez hajolt, miszerint a megyék beligazgatási nyelve, különösen a néppel érintkező alsóbb körben, a helybeli nemzetiségi viszonyoktól függhet; és a közigazgatás czéljainak elérése, tehát a czélszerüség szempontjából tekintendő. Ellenben a megyei s városi hatóságoknak egymás közt, s az országos hatóságokkal való érintkezésében, ha bábelt nem akarunk, egy nyelvnek kell uralkodni; s erre elvonttan attól, hogy minden tekintetben suprematiával bir, de a történeti jog s törvény által kijelölt — a magyar nyelv.

És ha eljöhet azon idő, midőn elegendő higgadtsággal fog birni minden oldal, a dolgot nemzetiségi féltékenység vagy propaganda utógondolata nélkül, pusztán a kormányzati kényszerüség szempontjából tekinteni, akkor a sajtónak ezen elvei érvényre is jutandnak.

A románok egyébkénti hangulata s álláspontja még inkább kiderült az országgyülés folyamában.

A magyarországi románok s magyarok közt sem teljesen odaadó bizalom, sem kölcsönös megelégedés nem uralkodik ugyan: de figyelemreméltó symptoma, hogy mig a szerbek kiválóbb férfiai oly passiv állást foglaltak el alkotmányos mozgalmaink közepette, melyről nehéz meghatározni, nem volt-e számitott? addig a románok mind a megyében mind az országgyülésen kiálltak a

küzdtérre, s — ámbár mint nemzeti oppositio, de alkotmányos álláspontot foglaltak el.

Mig a szerbek alig egy két tag által voltak képviselve az országgyülésen, kik ott nem is akartak nemzetök igényeineks ohajainak tolmácsai gyanánt tekintetni, addig a román nemzet értelmiségének képviselői nagy számmal léptek föl és vivtak az országgyülésen, kik többé kevesbbé közeledtek a magyar fölfogáshoz vagy fokozatosan távoztak el attól.

A fölirati viták folyamában történtek is a nemzetiségi indokokból apró csatározások, mik egy oldalon sem fejtettek ki valami nagy tapintatot vagy magasb szempontokat; hanem mint előörsi csaták a meglepetés szabálytalan és meggondolatlan hevével vivattak.

Különösen a föliratnak Erdély visszacsatolásáról szóló tétele idézett ily emlékezetes összeütközést elő. A fölirati javaslat Erdély tettleges egyesitésének végrehajtását igénylé; „ezt megtagadni, u. m. nem annyi volna, mint Erdélyt nem egyesiteni Magyarországgal; hanem annyi mint azt Magyarországtól elszakasztani.“

Ez ellen a románok nevében Babes következő módositványt hozott javaslatba: „Erdély nevében ohajtjuk, hogy a választási törvénynek Erdélyre való nézve megváltoztatására értekezlet nyittassék; s annak eredménye a ház elé terjesztessék.“ Az inditvány indokolásában azt mondja a szónok, hogy ő is ohajtja az uniót, nem csak Erdélylyel, hanem a Bukovinával is, mely a magyar korona jogczimén jött Ausztriához. Az unio csak a magyar és székelyre nézve törvény; de nem az ország lakosságának kétharmadát tevő románokra nézve. Az erdélyi országgyülésnek nem volt joga 1848-ban a román nép meghallgatása nélkül beleegyezni Erdélynek más országba beolvasztásába. Elmondja az oláhok panaszait: mint

ignoráltatnak a kormány által a főhatóságokhoz való kinevezéseknél, a megyékben, az egyenjoguság daczára; mindezeknél fogva nem nagy kedvök lesz nekik az unióhoz; kivált ha az erőszakoltatni fog. Erdély viszonya Magyarországhoz az, a mi Horvátországé: kétoldalu szerződés.

Ezen különös, de a románok fölfogását jellemző állítások nagy zajjal fogadtattak; mire az elnök megjegyzé, hogy a szólónak mondottai közt sok van mi a dologhoz tartozni nem látszik; de az inditványozónak joga van módositványát indokolni. A nemzetiségi kérdésben uralkodó nagy érzékenységnél fogva komoly megfontolásra, s egymás iránti türelemre inti a képviselőket.

Egy a magyarral határozottan egyetértő román képviselőnek „a posztóban és selyemben járó románok“ ellen kiejtett gyanusitásaira más román képviselő, (Vlád) azt válaszolja, miszerint „a román intelligentia a magyartól tanulta nemzetiségét ápolni, fejleszteni, s annak szószólója lenni. Nem kell kétélü fegyverrel élni. Nem mondta-e 1849-ben hg Windischgrätz, hogy a 48-ki törvényeket csak a népsöpredék s nehány izgató akarja, nem a nemzet. Ne gyanusitsuk tehát egymást, hanem várjuk be a nemzetiségi kérdés tüzetes tárgyalását.“

Pópa György — Babes szellemében szólva óvást tesz az ellen, mintha Magyarország és Erdély ohajtanák az uniót. A román nem ellensége az uniónak, hanem kihallgattatni akar.

Beniczky F. helytelennek tartja e helyen az egész vitát, mert a fölirat nem fogja a nemzetiségi kérdést eldönteni.

De a gyuanyag tovább is müködött a kedélyekben. A fölirat egy másik pontjánál „a vallás- és nemzetiség különbség nélküli egyenjoguságról“ Pópa György be

akarja tétetni „s z ü l e t é s-k ü l ö n b s é g nélkül;" — arra czélozva, hogy a születés még mindig ad Magyarországban különjogot, még pedig a legnagyobb, t. i. törvényhozói jogot; — az 1848-ki törvények illetetlenül hagyván a főrendi táblát.

Ily czélzás alkotmányunk egyik lényeges és ős tagjára, a felsőházra, valamely magyar democrata által kiejtve szintén kárhoztató zajjal fogadtatott volna. Román képviselőtől kiejtve — annak összefüggése nemzetiségi-democratiai tervekkel gyanus vala.

B ó n i s Samu oly tüzesen, a mily tapintatlanul ad e gyanuknak kifejezést, mondván: bizonyos uraknak nem elég a nemzetiségi eszmével izgatni; tovább is mennek már; — ő megvallja, hogy az előtte szólónak inditványán b é c s i s z a g o t érez. (Roppant benyomás; a többség részéről tetszés jelei.)

P ó p a viszonozza, hogy őt szenvedély nem vezeti, sem Bécsből nem fogadott utasitást.

Egy szónok Babes képviselőt „császári királyi doctornak" nevezi el, s egyéb heves szavakat ejt ki; mikért végül békülékeny szavakban bocsánatot kér. A románok is utóbb engesztelten szólnak.

Hasonlón tüzes és meddő vita keletkezett más alkalommal, a fölirat azon több helyt előforduló kitétele fölött „magyar nemzet", mely helyett a románok „országot" akartak tétetni.

A higgadtabbak váltig figyelmeztették a házat, hogy oly fontos kérdés, minő a nemzetiség, ne tárgyaltassék incidentaliter, amugy is bizottmány levén kiküldendő mely a kérdésben tüzetes javaslatot dolgozand ki. E vitákban a románok részéről kicsinyes fölfogás s ingerült hang; a magyarok részéről tapintatlan durvaság, s azon hiedelem nyilatkozik, miszerint a románokat „reactionarius" ellenséges szellem vezérli. Figyelemreméltó, hogy

a magyar részről történt helytelen kitörések épen a határozati párt részéről jöttek, mely különben nehány phrasisban a nemzetiségeket megnyerő arcanum duplicatumot birni vélte.

E párt tehát némi zarba jött e viták által, melyet bizonyos átalános mondatok alá vélt rejthetni; — „nem kell megijedni a nemzetiségektől; — hadd beszéljék ki magukat“ — hallatszék.

A mérsékeltek mind a két pártnál e lehangoló jelenetek ellen vigaszt csak azon bizalomból meritettek, miszerint minél mélyebben fogunk bepillantani a nemzetiség kérdésébe, annál bizonyosabban fog kifejlődni annak tudata, hogy Austriával s uralkodó házávali kibékülésünk ára nem oly nagy, mint a melyet a nemzetiségek követelnek, s ügyetlen forradalmáraink megadni készek lennének, a nélkül, hogy magasságát tudnák, inkább semhogy Austriával tartsanak!

Az igazság a középen látszik lenni; a mennyiben ha egyátalán, de mindenesetre nem előbb sikerülend megnyugtatni a nemzetiségeket s lecsendesiteni határtalan igényeiket, mig az országnak az uralkodóház, illetőleg Austria többi országaihoz való viszonya tisztába nem leend hozva.

Mutatja azt az erdélyi románok viselete egy év óta, kiknek habozásai megfelelnek érintett közjogi viszonyunk időközi habozásainak. Az erdélyi románok számtalan Bécsbe intézett kérvényeiből a sok panasz mellett nemzetiségökbeli férfiaknak a hivatalokra nem kellő alkalmazása miatt, határozottan csak a nemzeti congressus kivánata vehető ki; a népszámrai, s egyenjoguságrai hivatkozás mögött határozatlan alakban hol többé, hol kevesbbé nyilatkozik azon eszme: hogy a nemzeti suprematia Erdélyben a románé; hogy Erdély — román

ország; vagy legalább területének oláhok lakta részét azzá kell decretálni.

Ők Austriávali viszályunk mérlegének föl-le billenéseit kisérik figyelemmel; s kérnek és követelnek addig, a meddig hitök szerint valamit kérniök s követelniök lehet? Félig meddig a követeléseik indokolatlanságának tudatában, félig-meddig bécsi kormány és magyar nemzet irányábani egyenlő bizalmatlanságukban — a legtöbbet követelik — a legkevesebbet remélve.

Nem szólunk a fölső-magyarországi tótokról, kiknek szerény igényeit buzgón, de sikertelenül törekszenek szellemileg s vagyonilag jelentéktelen rajongók vagy haszonlesők a szerb és román nemzeti igények szinvonalára fölfokozni; nem szólunk a ruthenekről, kiknek értelmisége egybeforrt a magyarral az ős alkotmány s haza szeretetében.

Hátra volna még a horvátokról megemlékezni; s valóban october 20 óta municipalis mozgalmaik s országgyülésök története különös érdekü fejezetet képezne Európa történetében. De ez körünkön kivül esik; s csak felületesen érinthető.

A horvátok a legkülönösebb definiálhatlan álláspontot foglalák el. Austria irányában a historiai jogra hivatkoznak; Magyarország irányában elvetik a historiai jogot, mely szerint Horvátország „kapcsolt ország", s azt önállónak decretálják. A magyar alkotmányt, melyet Magyarországtól tanultak, s kölcsönöztek, melyben semmi szláv eredetü nincs, meg akarják tartani; de Zvonimir koronája után esengnek, kik a mi jót élveztek s élveznek ma, sz. István, szent László magyar koronájától öröklék. E mellett országuk integritása nevében követelik Muraközt; ellenben Magyarország integritása rovására a szerb vajdaság fölállitását, s Horvátországhoz csatolását kérik.

Magyarországtól elszakadnak, mert ők nem „hóditott ország“; ellenben Dalmatiát akarata ellen követelik maguknak. Szerintök Horvátország nem tartozik Magyarországhoz. De az austriai tartományokhoz sem. Hanem a birodalomban egy harmadik államtestet képez, melynek közjogi alapja még titok. És — hogy az élcz tökéletes legyen — ezen országos önállóság symboluma — a horvát udvari kanczellária — tartási költségeit nem képes az ország fedezni, hanem a birodalom többi tartományainak kell fizetni e parádét. — Végre a horvátok Magyarországra nézve a nemzeti és nyelvi egyenjoguság elvét sürgetik; maguk a horvát nyelvet határozzák el kizárólagos ország- és tan-nyelvül a hármas királyságban a tulnyomón olasz Dalmatiára s számos német s magyar lakóikra való tekintet nélkül.

De nem 1861-ben született e horvát politika. Ha visszatekintünk 1848 mögé, már ott találjuk keletkezését azon pártnak, melynek politikája tulnyomó volt 1861-ben; — s ez az illyr párt.

E párt a kormányra támaszkodva elnémitotta 48 előtt mint 61-ben a horvát-magyar pártot de nem a bécsi kormány kedvéért; sem a közállam javára; ha abból a bécsi politika hasznot huz, nem az ő óhajuknál fogva teheti azt. Az illyrismus eszméje vala 48 előtt is: elválni Magyarországtól nemzetiségi indokból, Zágrábot a délszlávság irodalmi s politikai központjává tenni. A 48 előtti horvát ifjuság lelkesen fölkarolta az illyrismus eszméit; s kik akkor ifjak voltak, ma férfiak, s határozó befolyást gyakorolnak országuk ügyeire. A tapasztalás nem fogott rajtuk, a csalódások uj sorára van szüksége nemzeti politikájuknak. Valamint 1848-ban azt képzelték, (legalább nem mondhatni, hogy csak szinlették:) miszerint Jellachich horvát nemzeti háborut visz a magyar ellen,

s csak későn látták át, hogy Jellachich gyenge horvát serege csupán ausztriai hadtest, köz ausztriai czélra: ugy 1861-ben azt hivék, hogy Magyarországtól elszakadván, Horvátország rögtön önálló ország leend. A martius 4-ki alkotmány, majd a Bachrendszer kis időre eloszlatta az illusiokat; s félig szégyennel félig haraggal mondák: hogy ők azzal jutalmaztattak, a mivel Magyarország büntettétett; de nem jutottak el azon meggyőződéshez, hogy Horvátország csak Magyarország védő árnyában maradhat alkotmányos. A csalódás ismét nem tartott soká.

Nehéz, guny nélkül szólni e horvát nagy-állami politikáról, ha meggondoljuk azt, hogy a hatvan milliónyi szláv nép-családok közül a horvát nemzet élvezte a legszabadabb politikai alkotmányt: s ez alkotmány magyar alkotmány; a mint is a szláv nemzeti genius magára hagyatva sehol sem birt a családfői s államfői despotiából kibontakozni, s sehol sem tudott a mai polgárosodás formáihoz közeledő intézményeket alkotni; s legtehetségesebb rokonaik, a kitünőleg „szabad“ lengyelek is csak a szabadosság és szolgaság combinatióját hozták létre: a szabadság torzképét.

És e horvát nagy-állami politikát képviselé a horvát országgyülés. Nem akarunk a szenvedélyesség gyanujába jönni, s azért idézzük a szláv szellemü „Ost und West“ sorait, midőn a zágrábi országgyülésről akarunk itéletet hozni.

„A horvát országgyülés nem lehetett kétségben az iránt, hogy Magyarországtól való elszakadásának kétségtelen felsőbb megerősitése Magyarországgal való minden további alkudozást merő formalitássá teend, s miután ez által Horvát- s Magyarország közt valódi chinai válaszfal fog emeltetni, Horvátországot teljesen a bécsi kormány kegyelmétől teendi függővé; mert, hogy a Ma-

gyarországtól elszigetelt Horvátország az austriai államszervezetben nagyobb önállóságot lesz képes kivívni, senki sem képzelheté, ki csak felületesen ismeri Horvátország hatalmi viszonyait."

„De a helyett, hogy ez igazságot szem előtt tartandotta, azt hivé a horvát országgyülés, hogy Austria irányában ugyanazon szerepet fogja játszhatni, melyet Magyarország irányában játszik: kijelenté, hogy háromszáz éves történet daczára, Horvátország és Austriának nincsenek közös ügyei; s ezzel Horvátország önállóságát megmentettnek vélte."

Igy itél a horvát politika jelenlegi értékéről a horvátok iránt rokonszenves közlöny. E politika jövőbeli czéljai, s értéke: azon kérdés, mi kilátás van arra, hogy Horvátország legyen központja, s majdan magva, s vezére a szomszéd délszláv tartományokból alakulható birodalomnak? e lapok körén túl esik, nem is minket illet; gyakorlatiasságáról s kivihetőségéről számoljanak önmagukkal a horvátok.

Mi a magyar szempontot illeti Horvátország irányában, az egyszerü, s az első föliratban szabatosan van kifejezve:

„A mi Horvátországot illeti, nem követeljük, hogy az ő kisebbszámu képviselőik ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általuk netán előadandó követelések s föltételek fölött. Horvátország saját territoriummal bir, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állott velünk s társunk volt, ki jogainkban s kötelességeinkben, szerencsénkben, bajainkban osztozott. Ha tehát most Horvátország mint ország akar résztvenni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon föltételekre nézve, mik mellett közjogi állását Magyarországgal kész

összekötni, ha erre nézve ugy akar velünk érintkezni, mint nemzet nemzettel, nem fogjuk azt visszautasitani, csak azt kivánjuk, hogy Horvátország ne gátoltassék, miszerint küldöttjeit országgyülésünkhöz küldhesse, s ez által nekünk is, nekiek is mód és alkalom nyujtassék az értekezést közjogi alapon megkezdhetni.“

De a Horvátországban uralkodó párt hangulatánál fogva a kiegyezés utaira történt eme gyengéd utalás, Deák azon mondata, hogy Horvátország számára alkotmányunkban nyitva tartandunk egy lapot: hatástalan maradt. Országgyülése kimondotta, hogy Horvátország Magyarországgal csak személyes unióban van, épen ugy, mint az austriai örökös tartományok valamelyike; — bármi nagybecsü tehát a Horvátországgali sok százados viszony föntartása, nem maradt egyéb hátra, mint a második fölirat következő nyilatkozata:

„De ha Horvátország tőlünk végkép el akar szakadni, s az osztrák tartományok sorába lépve, azoknak törvényhozása s kormányzata alatt akarna állani . . . mi azt nem gátolhatnánk, hanem törvényesnek s alkotmányosnak részünkről nem tekinthetjük. . .“

* * *

Hasonló mozgalmakban elégséges indokot láthatott az országgyülés arra, hogy a nemzetiségi kérdés tárgyalására, illetőleg törvényjavaslat tételre bizottmányt küldjön ki; mely mint mondók augustus elején adá be jelentését.

A bizottmány javaslata indokolásában előadá az őt vezérlett nézeteket, s alapelveket.

Két ut állt előtte: vagy az egyes nemzetiségek igényeibe, mint azokat a tótok szent-mártoni kérvénye, a szerb congressus fölirata formulázta sat.— külön kell vala eresz-

kednie; vagy általános s minden nemzetiségre egyaránt alkalmazandó elveket állitani a föl a nemzeti igények érvényesitésének határairól.

A bizottmány e másodikat választá s helyesen; mert elvonttan azon elsőbbségtől, melyet a historiai jog, maga a magyar királyság létele a magyar nyelvnek a kormányzatban ád — a törvény és józan állampolitika szerint megállapitott jogegyenlőség, az alkotmány élvezetének jogközössége lehetlenné tesz minden régi és uj kivételes privilegialis állást.

A bizottmány nem ereszkedik annak fejtegetésébe, hogy a külön nemzeti szervezet, vagy épen külön territorium követelése mennyire ellenkezik a mai államfogalmakkal, mily példátlan az ujabb korszak történetében, mennyire megingat minden közjogi viszonyt, elérhetlenné teszi a közigazgatás czéljait: hanem egyszerüen a tények szempontjából tekinti ezen igényt, s igy szól: —

„azon körülménynél fogva, hogy az egyes nemzetiségek e hazában elszórva, összevegyülve találtatnak, azok concrét kivánalmainak kielégitése vagy oly területi változásokat, kikerekitéseket tételezne fel, melyek az ország politikai egységét veszélyeztetnék; vagy pedig a nagyobb nemzetiségek területén lakó kisebb nemzetiségi töredékek végelnyomására vezetne."

E nézetekből kiindulva helyesen utal tovább a bizottmány az autonom közigazgatásra politikai, vallás, iskolai ügyekben, a mely önkormányzás legtágabb, legbiztosabb tért nyit minden nemzetiségnek, önmagát érvényesiteni, s kifejteni.

De ezen helyes előzmények után tulajdonkép minden további javaslat nélkül be is zárhatá a bizottmány jelentését, mert az legalább a nemzetiségek vezetőinek

kielégitése tekintetéből már czéltalan, mert vágyaik s igényeiktől betölthetlen elvi távolságban volt.

Azonban a bizottmány következő doctrinair s mégsem szabatos, általános, ennélfogva tágértelmü két fő elvet mondott ki:

a) „Hogy Magyarországnak minden ajku polgárai politikai tekintetben csakis egy nemzetet, a magyar állam historiai fogalmának megfelelő egységes és oszthatlan magyar nemzetet képeznek és

b) Hogy az országban lakó minden népek, névszerint: a magyar, szláv, román, német, szerb, orosz stb. egyenjogu nemzetiségeknek tekindendők, melyek külön nemzetiségi igényeiket az ország politikai egységének korlátain belül, az egyéni és egyesülési szabadság alapján minden további megszoritás nélkül szabadon érvényesithetik.“

És ezen elvekből kiindulva következő törvényjavaslatot terjesztett elő:

A) Az egyesek és testületek nemzetiségi jogairól.

1) Minden honpolgárnak jogában áll saját községi, avagy törvényhatóságához, ugy az államhatóságokhoz intézett beadványaiban anyanyelvét használni.

2) Más községi, avagy törvényhatóságok azonban csak oly beadványokat tartóznak elfogadni, melyek az illető községben, avagy területen divatozó nyelvek egyikén irvák.

3) A községi gyülésekben mindenki anyanyelvén szólhat.

4) A községek ügykezelési nyelvét a községi gyülés határozza meg; ugy azonban, hogy a kisebbség kivánatára annak nyelve is alkalmaztassék az ügykezelés körül.

5) A községi elöljárók az egyes lakosokkal való hivatalos érintkezésükben azoknak nyelvét használni kötelesek.

6) Az egyházközségek szabadon intézkednek saját ügyeik kezelésénél átalában és különösen az anyakönyvek vezetésénél, ugy az elemi iskolákban használandó oktatási nyelv iránt is.

7) Minden vallásfelekezet és nemzetiség egyaránt fel van jogositva az állam segélyét oly községek részére igénybe venni,

melyek saját egyházi és nevelési terheik viselésére képtelenek.

8) Minden vallásfelekezetnek és nemzetiségnek szabadságában áll közép- és felső-tanintézeteket állitani; ezekben, valamint az egyes vallásfelekezetek és nemzetiségek részéről eddigelé már is felállitott ilynemü tanodákban az oktatási rendszernek és nyelvnek meghatározása, a kormány felügyeleti jogának mentenhagyásával, az alapitó egyént vagy testületet illeti.

9) Az állami tanintézetekben a tanitási nyelvnek meghatározása az oktatasügyi miniszterium teendőihez tartozik, mely ez intézkedéseinél az illető intézet kerületében divatozó nyelvekre tekintettel lenni köteles.

10) Az országos egyetemnél az országban lakó minden nemzetiségek számára nyelv és irodalmi tanszékek állitandók.

B) A törvényhatóságokról.

11) A törvényhatóságok gyüléseiben mindazok, kik szólásjoggal birnak, anyanyelvüket használhatják.

12) A tanácskozások felett vezetendő jegyzőkönyvnek és a törvényhatósági tisztviselők ügykezelésének nyelvét a közgyülés határozza meg; a törvényhatóság területén létező minden nemzetiségnek joga fenmaradván, a jegyzőkönyvnek saját nyelvén is leendő vezetését követelhetni.

13) Az esetben, ha a törvényhatóságnak jegyzőkönyvinyelveül nem a magyar fogadtatnék el, az államhatóságok felügyeletének kellő gyakorlása tekintetéből ezen jegyzőkönyvek magyar nyelven is vezetendők.

14) A törvényhatósági tisztviselők az alájok rendelt községekkel és magánosokkal való érintkezésükben, nevezetesen pedig ugy magánjogi, mint bünvádi szóbeli tárgyalásoknál azoknak nyelvét használni köteleztetnek.

15) A törvényhatóságok egymás közt magyar nyelven közlekednek; megengedtetvén mégis, hogy azon vegyes ajku hatóságok, melyeknek ügykezelési nyelve ugyanaz, egymással e nyelven közlekedhessenek.

16) Oly törvényhatóságokkal, melyeknek kebelében az egyes törvényhatóság által megállapitott ügykezelési, avagy annak területén létező magánosok és testületek által használt nyelv nem divatozik, minden mellékletek hiteles magyar forditásban is közlendők.

17) A törvényhatóságok az államhatóságokkal magyar nyelven érintkeznek.

C) Az államhatóságokról.

18) A államhatóságok ügykezelési nyelve a magyar.

19) Az államhivatalok és tisztségek az 1844. 5-dik t. c. ér-

telmében nemzetiségi különbség nélkül egyéni képesség és érdem szerint betöltendők.

20) Az illető miniszteriumok kötelesek arra ügyelni, hogy az egyes államhatóságok hivatalaira a külön nemzetiségek kebeléből elegendő számmal alkalmaztassanak oly egyének, kik a vegyes ajku törvényhatóságok, ugy az alájuk rendelt testületek és magánosok részéről felterjesztett ügyleteknek kellő elintézésére szükséges ismeretekkel birnak; ezen tekintet e főispáni méltóságok betöltésénél is szem előtt tartandó.

D) Az országgyülésről.

21) Az országgyülésnek tanácskozási és ügykezelési nyelve a magyar.

22) A törvények az országban lakó minden nemzetiségek nyelvén országgyülésileg eszközlendő hiteles forditásban is kihirdetendők.

23) A fennebbi intézkedésekkel ellenkező minden törvények, nevezetesen: az 1847—48: V.-ik t. cz. 3-dik szakaszában, ugy ezen évi XVI. t. cz. 2-ik szakaszának e) pontjában, és az 1840. 6-ik t. cz. 7-ik szakaszában foglalt megszoritások, nemkülönben az erdélyi approbáták és compillátákban előforduló és a román nemzetiséget sértő rendelvényok ujolag is eltöröltetnek.

24) Az ország területén létező minden nemzetiségeknek ekként megállapitott jogai sarkalatos törvénynek nyilvánittatván, a nemzeti becsület védpaizsa alá helyeztetnek.

Ama szoros kapcsolat, melyben a nemzetiségi és vallásfelekezeti viszonyok e hazában léteznek, lehetlenné teszi az egymásba átfolyó igényeknek teljes külön-választhatását; a miért is világosan megjegyezteni óhajtjuk, hogy mindazon pontok, melyek az egyházi községek és tanodákra vonatkoznak, épen azon hazai törvényeinknek kifolyásai gyanánt tekintendők, melyek az egyes vallásfelekezeteknek autonomicus jogait szabályozzák, s a melyeknek nevezetesen: a mindkét hitvalláson levő protestansok, ugy a g, n. e. egyház jogait biztositó $17^{90}/_{91}$-ki 26- és 27-ik sarkalatos törvényczikkelyeknek teljes épségben leendő fentartását e helyütt különösen kiemelendőnek véljük.

Nem vagyunk barátai az emberi jogok, (droits de l' homme, grundrechte) codificatiójának. Szükségtelennek tartjuk bizonyitgatni, hogy a nap világit. Vannak dolgok, mik önként értetődnek, miket feszegetni fölösleges.

De mi a politikában fölösleges, káros is.

A nemzetiségről átalán igen sokan fölöslegesnek tartanak törvényt hozni. Mi e nézetet nem osztjuk. A tör-

vény mindenütt szükséges, hol köz- és magánérdekek összeütközésbe jöhetnek. A nyelv pedig korunkban erős szivbeli érdek, mely kiméletet, sőt ápolást igényel azon határig, hol a közjóval az állam czéljával össze nem fér.

Hanem e törvénynek rövidnek kell lenni; nem kell arra kiterjeszkednie: mit mindenben lehet? mit szabad? hanem mit kell? Nem azt kell a nemzetiségről, helyesebben nyelvekről szóló törvénynek részletezni: mely körben, miként, meddig mozoghatnak szabadon a nemzetiségek? — s használhatják anya-nyelvöket? Hanem ki kell mondani, jól megfontolva az államczélt, hogy a magyar nyelv, mint országos diplomatiai nyelv, mely körben használandó kizárólag? Erre egyetlen paragraphus elég.

De a bizottmány javaslata az austriai jogászok casuistikáját követve kiterjed mindenre; belevon tárgyakat, mik más térre valók; vagy törvény által elintézvék, p. o. a vallás gyakorlata, tanügy, mik az egyház s állam viszonyai rendezésével összefüggnek; vagy elintézni akar papiron, mit bátran hagyhatna az élet-fejlődésre; mi, ha surlódásokat idéz is elő, de e surlódásokat a papironi elintézés sem fogja megelőzni; — s bőven elősorolja: hol, miben szabad s kinek anyanyelvével élni — mire külön törvény sanctiója bizony nem szükséges.

A bizottmány javaslata azóta a különféle nemzeti közlönyökben kedvezőtlenül itéltetett meg. Ellene két román képviselő, bizottmányi tagok, külön javaslatot adtak be.

E külön javaslat az előbbinek minden elősorolt hiányaival s árnyoldalaival annyiból is bővebben birt, mert hosszabb vala. Szelleme jellemzi az élő törekvéseket, a mennyiben nyelvi tekinteteknek szükkeblűn alárendel

minden kormányzati, közigazgatási, s polgárisodási tekintetet; a közigazgatási nagyobb és kisebb területek uj kikerekitését akarja a népek nyelvi többsége szerint — szóval hallatlan desorganisáló műtétet akarna végbevitetni e sok nyelvü államon, mely a legfinomabb subtilitással volna arra kigondolva, hogy Magyarországot a nyugati civilisatio ösvényéről kilenczszáz évvel taszitsa vissza — a népvándorlás s honfoglalás korába.

* * *

Félelem és elbizottság nélkül vizsgálva a nemzetiségi mozgalmat, azon eredményre kell jutnunk, hogy a legjobb akarat mellett sincs mód kielégiteni képviselőit. Terveik, ohajaik, igényeik — reményekkel függnek össze, reményekből vonnak táplálékot. — Mig e szép remények teljesülhetése iránti csalódásaikból ki nem józanodnak: addig minden engedmény szemeikben csekély becsü, s legfölebb szinleges megnyugvást eredményezhet.

E remények teljesülése Austriának, mint Magyarországnak feloszlatását föltételezné. Ez tehát ismét egy pont, hol Austria s Magyarország létérdekei érintkeznek.

Megvan Austriában a nisus, s gyakran fenyegető alakot is öltő törekvés — Magyarország közjoga rovására kedvezni a nemzetiségeknek. Magyarországban is van pártárnyalat, mely — semhogy Austriával kiegyezzen, a nemzetiségek megnyerése végett az ország historiai állását áruba bocsátani hajlandó. Igy látjuk e két szélsőség képviselőit egyaránt abban buzgólkodni, hogy a nemzetiségek igényeit folytonos biztatás által még fokozzák, s

látjuk őket az állam halálos veszedelmével a nemzetiségek kegyeire licitálni.

A mondott austriai politikusok mindazonáltal kénytelenek kedvencz hajlamukat fékezni, mert — Magyarország e gyengesége Austriáé is. Nem lehet Magyarországban uralkodóvá emelni a román és szláv elemeket, azokra alapitani az államszerkezetet, s azok szerint kerekiteni területeket: ellenben a Lajthán túl fönntartani a német suprematiát, ignorálni a szlovént, kijátszani a csehet, elnyomni a lengyelt, s kifigurázni a ruthént.

Ellenben szerencsétlen rövidlátóság volna a magyartól, azt hinni, hogy ha Austriától elszakad, Austria irányában a historiai jogalapot félredobja: hogy akkor a nemzetiségi alapon föntarthatja Magyarországot, sz. István koronáját, s a magyar államjogot.

Magyarország mint Austria együtt és egymás nélkül csak a történeti jog alapján állhatnak fönn; erről lelépve, a nemzetiségi theoriákra állva — minden kérdéses, minden a véletlen és a tulnyomó erő zsákmánya.

A nemzetiségi igények tehát — a nyelveik fejlesztésére, mivelődésre s önmaguk érvényesitésére irányzott törekvések — nem megvetendők, sőt közös culturai érdeknél fogva ápolandók: hanem a történeti jogelvvel kell, hogy kiegyeztessenek.

Ez talán ma vajmi keveseket fog megnyugtatni a különféle népfajok vezérei közül!

Idő kell oda, hogy a nemzetiségi igények a lehetőség természetes szinvonalára leereszkedjenek.

Idő kell oda, hogy bebizonyuljon, vajjon egy délszláv birodalom (akár horvát, akár a mi valószinűbb lenne) szerb hegemonia alatt —, vagy egy daco-roma-

nia létrejöhet-e három hatalmasság daczára, t. i. az austriai, orosz és török birodalom foszlányaiból?

Idő kell oda, mig a nemzetiségi eszme, mely e századot mozgatja, átfutja azon történeti fejleményt, melyen keresztül a vallás eszméje exclusivitásából végre az egymás iránti türelemhez jutott el.

Ez idő lehet hosszu; sok csalódáson kellend a népeknek átmenni. Fognak-e ezek ujra véres főkbe kerülni? ki tudja.

De ezen idő el fog jönni.

XIII

A királyi leirat leérkeztétől az országgyülés bezártáig.

Julius közepe táján báró Vay Miklósnak mind sűrűbben emlegetett lemondása tartá a lélegzetet függőben. Igaz-e? nem-e? A napi lapok növelék a zavart. A „Lloyd" eventualiter igaznak erősiti a hirt. A „Sürgöny" hivatalos boldogságérzettel tagadja. A „Pesti Napló" külön tudósitás alapján állitja. Mind a lehető leghitelesebb forrásból.

Felizgató esemény volt tehát b. Vaynak, gróf Szécsennek elbocsáttatása; — ámbár az octoberi kormány tettleg rég megszünt lenni, s ez időben már csak névleges volt.

Mit akart báró Vay? mi politikát követett? általán követett-e egyet? azt az országban csak néhányan tudnák megmondani. De az körülbelől köztudomásu dolog volt, hogy e „supréme" pillanatban, midőn a föliratra adandó királyi válaszszal első izben nyilvánit vala általán valaminemü programmot az octoberi magyar kormány: — önmagában megoszolva volt.

Az eddig ugy a hogy eltakart szétágazás s habozás 47 és 48, — october 20 és febr. 26 között ez alkalommal, midőn egységet követelt a cselekvés, három négy különböző leirati javaslatban nyilatkozott; — s ez volt az

utolsó tény, melyből a fejedelem e kormány tarthatlanságáról meggyőződött, s mely gyors elhatározásra birta.

Julius 18-kán reggel báró Vay Miklós és gróf Szécsen Antal ő excellentiáik, midőn még alig száradt meg a tinta az utóbbinak legujabban módositott leirati javaslatáról, váratlanul vették ama k. királyi kéziratot, miszerint „saját kérelmökre" fölmentetnek; — és főkanczellárnak gróf Forgách Antal neveztetik ki.

Negyed napra megjelent az uj kanczellár ellenjegyzésével a julius 21-kén kelt királyi leirat.

Ennek részleteiről a két fölirat birálata alkalmával odább szólandunk. Egyelőre csak általán emlitjük, hogy az, ámbár szerkezete oly laza volt, miszerint rajta a több kéz és különböző észjárás nyomai észrevehetők voltak és e szerint némi ellenmondásban önmagával, a föliratban foglalt nézeteknek kedvező s kedvezőtlen tételeket is tartalmazott: egészben véve igen lehangoló benyomást tőn. Némileg emlékeztet az az octoberi okmányok jellemére, a mennyiben ugyanazon elvi ellentéteket foglalja magában.

Ugyanis egy helyen igy szól: „— Minden alaptalan aggodalmak óhajtott megszüntetése végett most is nyiltan elismerjük, miszerint Magyarországunk ugy a személyekre, mint a kormányzati rendszerre és alakjára nézve az ország ősi alkotmányának megfelelő módon lészen kormányzandó; hogy tehát a Sz. István koronájához tartozó országoknak a birodalomba beolvasztása valamint szándékunkban nincsen, ugy atyai szivünktől távol áll, hogy ebből ugyan az országnak belügyei önkormányzatát, mint ez az 1790: 10-dik t. czikkben megállapittatott, következtethetjük."

De tovább igy folytatja: „Az országgyülési egybegyült főrendekkel és képviselőkkel legkegyelmesebben tudatjuk tehát, miszerint az 1848-ki törvények azon czikkelyeit, melyek összbirodalmunk válhatlan érdekeinek szükséges biztositékaival, névszerint pedig az 1860-ik évi mindszenthó 20-án és 1861-ki böjtelő hó 26-án kelt határozványainkkal ellentétben állanak, a mint azokat átalában eddig soha el nem ismertük, ugy jövőre is elismerni —

mire magunkat személyesen kötelezve nem tartjuk, — nem fogjuk."

Végre: „Minthogy pedig a javaslati és kezdeményezési jog a szükséges módositásokat illetőleg, nem csak minket, királyi előterjesztések utján illet, de másrészt a nemzet saját kezei közé is fektetve van, a nemzet képviselőinek nemcsak jogában, de kötelességében is álland, idevonatkozó javaslataiknál azon alapot feltalálni, melyen, tekintve a nem zavart történelmi jogtért, az országot alkotmánya s nemzeti érdekei iránt megnyugtatni lehessen. Kinyilatkoztatjuk ezek folytán, miszerint, mielőtt az általunk kibocsátandó koronázási hitlevél országgyülési tárgyalás alá vétethetnék, az 1847—8-ki törvényczikkelyeknek a pragmatica sanctio szellemében s a közbirodalom érdekeinek megfelelő módoni átvizsgálása, mint az már 1860-ki mindszent hó 20-án legkegyelmesebben elrendeltetett, lesz előlegesen eszközlendő."

Az első tétel elismervén az 1790: 10 t. czikket, a további egyezkedésnek kiindulási pontot nyujtott; ellenben a további két pontban az ismét el nem ismert 1848-ki törvények előleges megmásitása categorice követeltetik; és pedig nem az alkotmányos egyezkedés kilátásba helyezésével; nem azon kijelentéssel, hogy Ő Fölsége az országgyülés ebbeli javaslatait majd fontolóra veendi; hanem azon egyoldalu parancscsal, miszerint azokból minden a Magyarország által törvényesnek el nem ismerhető február 26-ki patenssel öszhangba hozandó, s a mi azzal ellentétes az ősi törvényeinkből kitörlendő. Vagyis alkotmányunk az első tételben elismertetik, a továbbiakban egyoldalun megszüntettetik.

A leirat alapelve tehát — a fejedelmi teljhatalom.

Részleteibe ereszkednünk ezuttal fölöslegesnek látszik; valamint fölösleges volt benne minden hivatkozás előbbi törvényeinkre, — ha e hivatkozások alaposak is lehettek, — mert a fejedelmi teljhatalommal vitatkozni nem lehet.

Egy ideig kétség uralkodott is a közönségben, vajjon a királyi leiratra válaszoland-e az országgyülés? Azt mondák: Deák czéltalannak tartja, eclatans levén annak

bizonyossága, hogy további értekezésnek nem leend eredménye.

Azonban helyesnek látszott válaszolni a leiratnak a törvényekre hivatkozásaira, kiforgatni az azokból meritett érveket, bővebben kifejteni és megállapitani, mit az első fölirat az ország törvényes jogállásának constatirozására elmondott.

E föladat természet szerint Deák Ferencznek jutott, az első fölirat szerzőjének.

Miként felelt meg a nagy hivatásnak, alább fogjuk szemügyre venni. Annyi tény, hogy a leirat után a föliratí s határozati pártok annyira összeolvadtak, a menynyire csak soha egészen le nem győzhető apró személyeskedés engedé. Ennek pedig magyarázata nem is a második fölirat azon passusában van, hol az országgyülés feltételesen kimondja, hogy „a kir. leirat folytán kénytelenek vagyunk mi is az országgyülési értekezletek fonalát megszakitottnak tekinteni;" valamint az sem áll, mit gyakran hallottunk emlegettetni, hogy Deák e tételt a határozati párt kedveért vette föl: hanem a fölirat fönt jellemzett alapelvében keresendő, mely alkotmányunk alapelvének, melyen az országgyülés állt, egyenesen negatiója, s a további törvényes alkudozást lehetlenné tette.

A második fölirat e tétele csak a kézzelfogható tényt ismerte el, oly tényt, melynek be kelle következni, s mely — akármi leendett tartalma a föliratnak, — bekövetkezendett.

Az állam-hatalom s az országgyülés kiegyezhetlen ellentétes álláspontra voltak helyezve; ezeken a kiegyezés lehetlen volt; — ezt constatirozni, s az oct. 20-kától datáló történet-szakot befejezni — oly kényszerüsége volt a helyzetnek, melyet sokan beláttak.

Csak a fölött volt némi kétely: az országgyülés feloszlattatni fog-e? vagy elnapoltatni?

A higgadt, a kormányzók s pártok szenvedélyeitől ment politikusok az utóbbi rendszabálynak adtak volna elsőséget; — mert a pillanatnyi czélnak teljesen megfelelvén, mégis nyitva hagyta vala a későbbi elhatározás teljes szabadságát; mig az országgyülés feloszlatása temérdek nehézséget hagyományoz a jövőnek.

Azonban feloszlatása jobban megfelelt a leirat alapelvének, az államhatalom álláspontjának, szóval azon iránynak, mely február 26 óta mind inkább túlnyomó s utóbb kizárólagos lőn; s mely irigylendő biztosság-érzettel utalja a jövőre azon nehézségeket, miket nem lát, nem ért, mig azok óriás hegygyé nem nőttek.

Az augusztus 21-kéről szóló királyi leirat következtében az országgyülés aug. 22-kén feloszlattatott.

Előtteváló nap tartott alsóházi ülésben Deák Ferencz azon indoknál fogva, mivel: „az országgyülést feloszlatni mindaddig nem lehet, mig a ministerium a mult évi számadásokat és a következő költségvetést elő nem terjeszti, s az országgyülés azok iránt határozatot nem hoz; —" továbbá: „Azt is rendeli az emlitett törvényczikk, hogy az országgyülés feloszlatása után három hónap alatt az ujabb országgyülés összeüljön; — ha tehát a feloszlatás után az országgyülés a törvényben kitüzött időre össze nem hivatik, a törvény rendelete ez által ujabban is sértve lesz;"

ennélfogva Deák inditványozza, hogy a ház óvást tegyen azok ellen, mik eképen történnek.

Az óvás egyhangulag, s oly lelkesültség kitörései közt fogadtatott el, minők a zajban s éljenzésekben virtuoz magyar politikai gyülekezetekben is ritkán hallha-

tők s láthatók. A zaj csak az akkori ingerültség viszhangja volt.

Azonban az eltünni nem akaró határozati párt szinte még egy életjelt volt adandó.

Mint tudva van, az első fölirat elfogadásakor elfogadtatott — Deák megegyezésével — a többség által Tisza Kálmán azon javaslata is, miszerint a ház szándékait, a teendők iránti nézeteit elvileg formulázva, határozatba teendi le.

A fölirati párt, illetőleg Deák, ez ellen nem tőn kifogást; nyilván azon okból, mert annak semmi horderőt nem tulajdonitott, miután a fölirat keresztülvitetett.

Vajjon mint ártatlan mulatságot becsmérelte-e az egész határozati eszmét mely mellett a másik pártárnyalat oly nagy komolysággal buzgólkodott? vagy csak példát akart adni a határozatiaknak, mint kell vala nekik a már elfogadott fölirati javaslat ellenében viselni magukat? — elég az hozzá, Deák nem avatkozott a határozati javaslat részleteibe.

A fölirat elfogadásakor bizottmány neveztetett a határozat kidolgozására. Ennek jelentése a julius 15-ki ülésben adatott be; s Lónyay Menyhértnek kell vala megtenni az irántai inditványt.

Azonban a kivitel első kisérleténél kitünt az egész eszme gyakorlatiatlan, s politikátlan volta. Érezhetővé lőn, mily nehéz bizonyos elveket kimondani, például a nemzetiségi kérdésről, a nélkül, hogy egy vagy más oldalon ellenséget ne csináljunk azokból, kiket barátokul akaránk megnyerni; — vagy például a dézsma kérdésében, midőn nem akarjuk a parasztot elégületleniteni, de még kevesbé szándékunk neki közköltségen uj ajándékot adni; — mert hisz bármiként fejlődjenek a dolgok, s ha a legmerészebb álom — az önálló magyar állam —

létre jönne is, lenne annak mindjárt születése napján oly passiv öröksége, melynek kamatai eléggé terhelnék a budgetet amugy is!?

Hogy tehát ily kényes kérdések átalános és nyilvános vitatásával ne rontsunk épités helyett: legczélszerübb vala a javaslatot bizottmányi tárgyalások utjára terelni.

És... utóvégre is kérdők egymástól: minek? és mireváló ez az egész határozat, mely szinte példátlan a parlamentarismus történetében? legfölebb arra, hogy az országgyülés jóakaratát tanusitsa..... szavakban! mikre senki sem ad semmit.

Most azonban, ez ünnepélyes végpillanatban, senki sem látott okot arra, miért ne mondaná ki az országgyülés, hogy mit teendett, ha tennie lehetett volna? s igy egyhangulag elfogadtatott Tisza következő határozati inditványa:

„Jog- és törvényellenes ki nem egészittetése, valamint a törvényes kormányközegek hiánya által gátoltatván a képviselőház abban, hogy a hazánkat érdeklő főfontosságu kérdések s ezek között az alábbiakra vonatkozólag törvényjavaslatokat készithessen; addig is, mig erre képesitve lenne, az általa már elfogadott vagy kebelében többszörösen kifejezett elvek folytán kijelenti a képviselőház, hogy:

1-ször. Az országban lakó minden nemzetiségek az ország területi s politikai integritásával nem ellenkező, bármely igényeinek, a föliratokban kifejtett elvek alapján kielégitését,

2-szor. A különböző vallásfelekezetek közötti polgári és politikai teljes jogegyenlőségnek életbeléptetését és az izraelitákra kiterjesztését.

3-or. Az urbérrel rokon természetü mindennemü birtokviszonyoknak a tulajdon-jog sérelme nélkül, mindkét fél iránti méltányosság, kárpótlás, illetőleg megváltás alapján megszüntetését, a törvények alkotására képesitett országgyülés első és legfontosabb teendői közé sorozza."

XIV

A két fölirat jelentősége.

Azon pontra jutottunk történeti visszaemlékezéseinkkel, a hol önmagunktól kérdjük: „Mi eredménye volt tehát az évtizedi absolutismus után oly nehéz küzdelmek közt kivivott országgyülésnek? És általán volt-e eredménye? Vagy igaz-e, hogy eredménytelen oszlattatott fel?“

Az 1861-ki országgyülés oly müre mutathat, melynél ezer éves küzdelmeink közepette az ország jogai megóvására méltóságosabbat, nagyobbat nem hozott létre törvényhozásunk; és ez a két fölirat.

Elveszhetünk ma; de ha ezer év mulva fogja valamely poros oklevéltárban fölfedezni a történetbuvár e két okmányt, napnál világosabban fogja látni, hogy itt egy nemzet veszett el, mely jogának büszke öntudatával birt és becsülettel kész volt teljesiteni kötelességét.

Lássuk e két föliratot! mit tartalmaznak? mi irányuk? s megfeleltek-e a czélnak?

Mi volt a czél?

Helyezzük magunkat az 1861-ki országgyülés szempontjára, az évtizedi absolutismus, octoberi diploma, februari patens közé; a fölül alól minden jogot tagadó, conservativ ürügygyel forradalmazó, s forradalmi eljárással conserválni akaró európai eszmezavarban, a tanok s

elvek éktelen chaosában .. mi lehetett az országgyülés első föladata egyébb mint az: ellenmondhatlanul megállapitani az ország törvényes jogait, rendületlenül elfoglalni minden következményeivel a historiai jog alapját, melyen egyedül van joga hivatása s életképessége mind Austriának mind Magyarországnak, melyen egyes-egyedül áll sziklaalapon a trón, s foglal el és igényel e birodalom hatalmat Európában?

Dobjuk félre a történeti jogot — és minden chaos e birodalomban.

A világbiró és a historia, melyet a világ itélőszékének mondanak, nem fogja részvét és megindulás nélkül följegyezni, hogy e nemzet, miután századok óta annyi áldozattal, ujra és ujra kiküzdött jogait annyi törvény által erősitette meg, — az anyagi s szellemi fejlődésnek égetőn érzett szükségei között, a nemzeteket hatalomra emelő békés haladás utáni esengése daczára, ismét a százszor megvivott jogküzdelemre kényszerittetett, s midőn elfoglalá a küzdtért, s jogai mellett felszólalt, gunynyal tetéztetett, hogy „csak jogai mellett ügyvédkedik, midőn hasznosabbat tenni int az idő!“

Az ország jogai — igaz hogy — kétségtelenek, világosak, az illetők előtt nem ismeretlenek; és igy a föliratok e részbeni érdeme főleg abban áll, hogy a nagy világgal megértették állásunkat, nem értett s félreértett küzdelmeink mivoltát.

Mint jogvédirat a két fölirat oly remekmü, hogy a magyar jog ellenei sem tudják azt csekélyelni; s csak azt mondják: hogy azok egyoldalu jogászi plaidoyerek politikai szellem s korszerü czélzat nélkül.

Mi már előbb mondók egy helyen, hogy a fölirat küldése ő Fölségéhez magában politikai tény volt; mert szoros törvényesség szempontjából az létre nem jött volna.

De a két föliratnak épen jogi oldalában, a törvény vitatásában, abban t. i. hogy mint mondók, a historiai jogot, a pragmatica sanctiót vették kiindulási pontul — abban rejlik politikai szellemök, czélzatuk; abban van az országgyülés látszólagos eredménytelensége daczára nagyszerű horderejök, mely a birodalmi történetek további fejlődésére üdvösen fog hatni, föltéve, hogy e birodalomnak s vele Magyarországnak még jövője van, min mi nem kételkedünk.

A historiai jog Magyarországra nézve nem csak előnyöket, hanem Austria irányában kötelességeket is tartalmaz. Nem kell ezt feledni a historiai jog elleneinek.

A két fölirat nagy politikai eredménye tehát, hogy az 1861-ki **országgyülés tartalék és visszaléphetés nélkül elfogadá**, s **érvényre emelé az Austriával való államkötelék szempontját.** Ez nagy vivmány; s nagy politikai haladást jelez annak szemében, ki a magyarországi viszonyokat, s az utólsó tizenkét év alatt fejlett közhangulatot ismeri.

Az 1861 országgyülés az első föliratot szó-többséggel, de már a másodikat szó-egységgel fogadta el, s igy ünnepélyesen s visszavonhatlanul nyilatkoztatta ki, hogy az austriai államkötelék azon alap, melyet az ország törvényes önállóságának határául elismer, melynek föntartásával az ország jogait kiegyeztetni kész.

„Nem kivánunk — igy szól az első fölirat, ellenségesen föllépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen. Nem akarjuk mi a birodalom fönnállását veszélyeztetni, s készek vagyunk azt, a mit tennünk szabad, s mit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigoru **kötelezettség mértékén tul is, méltányosság alapján politikai tekintetekből megtenni**, hogy azon sulyos terhek alatt, miket az eddig fönnállott absolut rendszer fonák eljárása összehalmozott, az ő jólétük, s azzal együtt a mienk is össze ne roskadjon. De csak mint önálló független szabad ország akarunk ve-

lök, mint független önálló szabad országokkal érintkezni, s határozottan visszautasitunk minden alárendeltséget, minden egybeolvadást, akár a törvényhozás akár a kormányzat terén."

És e végsorokkal rögtön a kérdések kérdéséhez érkeztünk: hogy t. i. miként álljon föl tovább is ezen államkötelék? miként tartsa fönn magát? mi módon legyen képes megfelelni czéljának, mely nem egyébb: mint az állam kétféle alkatrészének közös biztositása? Hogy Magyarország mint egyenjogu önálló rész áll a magyar koronához nem tartozó austriai országok ellenében, az áll; hogy azokkal törvényhozásban össze nem olvad — az természetes; de hogy a kormányzat terén azzal egybe ne olvadjon, nehezen érthető.

Ezen államkötelék de facto et de jure közös ügyeket, közös főérdekeket föltételez; fejedelme közös. — Azt mondja a fölirat is egy helyt, hogy maga a személyes unio is kapcsolat, melyből közös viszonyok származnak; a 48-ki törvények is elismerik a közös birodalmi ügyek lételét: miként kezeltessenek tehát ezen közös ügyek? vagy is, miután ezek fő fontosságu, s a kormányzat és nem a közigazgatás körébe tartozó ügyek, kérdjük: mikép intéztessenek el azok, ha a kormányzatban egybeolvadást magunk részéről határozottan megtagadjuk?

Erre a fölirat fölfogásunk szerint a viszonyoknak meg nem felelő választ ad következő soraiban: „Magyarország kormányzatát s közigazgatását a magyar királyon kivül senkitől mástól függővé nem tehetjük s azt más országok kormányzatával nem egyesithetjük; nem akarunk tehát sem a birodalmi tanácsban, sem a birodalmi népképviseletben részt venni, s annak rendelkező hatalmát Magyarország ügyei fölött el nem ismerjük, s az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak ugy, mint

önálló szabad nemzet, más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett, vagyunk hajlandók esetenkint érintkezni."

Nem ereszkedünk a personal és reál-unio vitatásába; ily tágértelmü s elméleti fogalmak körül kár is volt a föliratnak és leiratnak vitába ereszkédni. Mi azt tartjuk, leginkább megközelitjük az igazat mondván, hogy a magyar közjog szerint personalis, tettleg reális unio volt a birodalom két része között.

Azon ügyek nagyrésze miket közöseknek kell elismernünk, 1848 előtt absolutistice intéztettek el; meglehetősen befolyásunk nélkül; az ország folyvást remonstrált, protestált, uj törvényeket hozott; szóval megóvta jogát; de a dolgok ugy mentek mint azelőtt. Most a népek nem akarják, hogy ezen ügyek absolutistice intéztessenek el; ő Fölsége is kijelenté, hogy nem akar absolutistice kormányozni; ennek következtében tehát, ha szétszaladni nem akarnak a birodalom népei; az a kérdés — miként szervezzük e közös érdekek kormányzatát?

Azt mondja a fölirat „hajlandók vagyunk esetenkint érintkezni." De az államélet nem áll esetlegekből. Állandó folytonos érdekek azok, mik rendszerinti elintézést igényelnek; mik continuitást föltételeznek a fölügyeletben, kezelésben, szóval a kormányzatban.

Abban áll-e például a pénzügyi kormányzat, hogy esetenkint, tegyük föl: kölcsönvétel alkalmakor, összehivatnak az országgyülések, ezek igent vagy nemet mondanak; s aztán hazamennek —? nem föltételez-e a birodalom közös pénzügye financz-politikát, a rendszabályok s elvek egész rendszerét s continuitását, mely a birodalom két országgyülésének folytonos figyelmét s befolyását igényli? — de miként gyakoroltassék e befolyás állandó rendezés nélkül? —

Fölfogásunk szerint tehát, ha a birodalmi dualismusból, mely törvényszerü és történeti, s azon szent igaz elvből indulunk ki, mint a két fölirat, miszerint a magyar korona országok egyrészt, másrészt a többi austriai országok egymás mellett, nem alatt álló két fél, melyek azonban államszövetséget képeznek; volna bár ez államszövetség a leglazabb, mellőzhetlen, hogy a közös szövetségi ügyeik intézésére állandó érintkezés valamely eszközét hozzák létre.

Teljesen osztjuk a fölirat kijelentését, miszerint sem a február 26-ki birodalmi tanácsban, sem valamely birodalmi népképviseletben Magyarország részt nem vehet. Az ész- jog is azt tanitja ugyan, hogy az ember a társadalomban élve, köteles lemondani természeti jogai egy részéről azon nyeremény fejében, mivel a társadalom biztositja többi jogait, biztositja emberi rendeltésének elérhetése módjait.

Magyarország kétségtelenül nagy jótéteményeк biztosságát élvezi az által, hogy az austriai birodalom tagja. E nagy népszövetség, mely félmillió fegyverest tart állandón harczkészen, nagyobb tartózkodást költ más hatalmakban, ha rosz akaratuk volna, mint a magára hagyott Magyarország. A birodalom trónján pedig oly család ül, mely századok óta hatalmat fejtett ki, jogait tiszteletre emelé; s igy paizsával hazánk integritásának, a magyar szent korona épségének is biztositója volt eddig s leend mindaddig, mig a rablás nem fogja az európai közjogot helyettesiteni.

Ha ezen államszövetség Magyarországnak hasznos s nemcsak a másik félnek: azt mondja az ész és önérdek, hogy jogait sem gyakorolhatja oly függetlenül, s tekintettel kell lennie szövetségese jogaira is, s azon érdekekre, miket e viszony maga előidézett.

Ily általánosságban tekintve tehát Magyarország jogáról örökre lemondani ugyan nem, hanem joggyakorlatában magát korlátolni tartozik egészen azon határig, mely ezen államszövetség fönnállhatásának életföltétele. Valamint az egyén kénytelen nem több, de annyi természeti jogáról lemondani, mennyit az állam czélja követel.

Historiai tény, hogy Magyarország már negyedfél százada nem birta teljes állami önállóságát föntartani. Valószinü combinatio az is hogy Magyarország, ha a XVI-dik században nem kerül török járom alá, s nem menekül a Habsburg ház alatt létező (képleg szólva) államszövetségbe, — valószinü mondom, hogy később Lengyelország módjára más hatalom, különösen az orosz martaléka leendett. Mindenesetre mindaddig, mig az austriai államkötelék a szent korona sérthetlenségének biztositéka, addig Magyarország nem igényelheti teljes állami önállóságát; hanem csak azon mértékét, mely ezen államkötelék föntartásával, küldetésével megfér: mert hisz ez, jegyezzük meg jól, saját érdeke is! saját biztossága, saját erejének megkettőzése.

Az emberi bölcseség pedig nem képes oly módokat kigondolni, mik szerint a birodalom közös ügyeit elintézni lehetne a n é l k ü l, hogy az ország önállósága g y a k o r l a t i a l k a l m a z á s b a n némi korlátozást, csorbát ne szenvedne.

De másrészt semmi rabulistika sem képes azt csak félig meddig plausibilissé tenni, hogy az austriai államkötelék fönnállása és hatalma azt igényli, miképen Magyarország akár valódi, akár februar 26-ki fattyu jellemü népképviseletbe belépjen. Sőt igen sok okos ember van, s legyen szabad magunknak is az okosak közé vágyód-

nunk, kik ellenkezőleg azt hiszik, hogy ily központi népképviselet a felbomlás bizonyos eszköze.

Mindenesetre figyelembe veendő, hogy Magyarország érthetőn nyilvánitá ily népképviseletről azon nézetét, miszerint az Magyarországnak épen azon legdrágább kincseit veszélyezteti, miknek biztositása végett érdekli őt az austriai államkötelék fönállása, s kész érette tovább is áldozatokat hozni. . . .

Ezen elmélkedések foglalata az: nem elég a birodalmi közös ügyek tekintetéből esetenként érintkezni; hanem állandó intézményekre van szükség; de ezek nem octroyirozhatók, hanem a magyar törvényhozással egyezkedés utján hozandók létre; de — végre — nem szükséges, sőt nem engedhető meg a központi népképviselet; hanem. . . . .?

Vakmerőség volna tőlünk ezt meghatározni akarni. Mi csak azt tudjuk, mi nem lehet. Mi legyen? azt rögtönözni egy államférfiu sem elég bölcs vagy hatalmas; az az idő müve lesz.

Vázlataink elején méltányoltuk a birodalmi tanácsnak az octoberi diplomában foglalt eszméjét, annyiból, hogy az az ország autonomiáján az alapul, országos bizottmányoknak a mult időkben is gyakran használt módszeréhez legközelebb álló.

De czélszerü-e ily közeg, mely az országgyülésnek választásából kerülve ki szükségkép pártszinezettel birand? mely mindenesetben sok oly elemeket gyüjtend magába, melyek a kormányzat közvetlen ügyeiben nem honosak? és végre nem táplál-e Magyarország ily közös közeg ellen is legyőzhetlen féltékenységet?

Nem fogna-e a Lajthán tuli s inneni ministeriumok kellő groupirozása, egymás iránti viszonyaik, érintkezési módjuk, közbirodalmi s országos ügyekbeni hatóságuk

s felelősségök ugy körülirathatni, hogy a közbirodalmi ügyek akadálytalan menete, és az ország belautonomiája is biztositva lennének??

E kérdések részletetes vitatásába nem ereszkedhetünk. Irányadólag csak azt jegyezzük meg, hogy nehéz ezen intézmények kellő formáit eltalálni; de meg vagyunk győződve, hogy bizalommal s jó akarattal nem csak egy mód vezetne czélhoz. Sok kivihető s czélszerü in praxi, mi elméletileg képtelenségnek látszik. Ellenben eddig az a baj, hogy oly eszköz erőltettetik, mely in theoria igen egyszerü s könnyü, de gyakorlatilag kivihetlen.

* * *

Ennyiben tehát eltérünk a fölirat következtetéseitől, mind a mellett hogy alapelve a mienk is.

Nem hagyhatjuk szó nélkül ugyanezért az első fölirat következő tételeit:

„Pénz és hitelügy, hadügy, vám és kereskedelem ezen leglényegesebb kérdései a nemzet politikai életének, egy közös birodalmi tanács alá rendeltetnek, hol azok fölött Magyarországra nézve is egy többségében idegen hatalom, nem magyar szempontból, nem magyar érdekek szerint intézkednék . . . .“

. . . . „A német érdekek, miket az osztrák tartományok védni s előmozditani kötelesek, reánk nézve idegen érdekek . . . . . Németországnak lehet háboruja saját érdekében, határai megtámadtathatnak és azon háboruban Austria köteles részt venni . . . De az ő háborujok nem a mi háborunk, az ő érdekeik nem a mi érdekeink; ők nem állanak mellettünk, nem fogják védni megtámadott határainkat, mert mi nem vagyunk a szövetség tagjai.“

Az octoberi diploma megölő betüje volt, hogy a közadó és katona-állitás jogát egyszerün elvette az országtól, s egyoldalun a birodalmi tanácsra ruházta; ez annál nagyobb hiba volt, mert Magyarország jogainak

ily csonkitását a birodalom fönnállása nem szükségeli, mint három század története mutatja; — a magyar nemzet a közös trónért sem vagyonával sem vérével nem fukarkodott soha. — Még nagyobb hiba volt az, hogy a királyi leirat fölemlitvén a nemzetnek a franczia háboruk idejében tett áldozatait, miket nem parancsszó csikart ki tőle, hanem alkotmányos uton szavazott meg, hogy a nemzet akkori loyalitását a fölirat fegyverül használja most ellene; s mert akkor a nemzet jogával vissza nem élt, most azt állitja, hogy joga nem is volt; . . . hátha a nemzet akkor visszaél jogával? akkor valószinüleg az állittatnék, hogy — azért veszité el azt, mert veszélyezteti a közállamot!

Ellenben szükkeblü fölfogásnak tartjuk azt, hogy „érdekeink nem a többi tartományok érdekei, háborúink idegenek, s nem segitünk egymáson.“ Ha az igy van, akkor nincs austriai birodalom, csak egy negativ államkötelék, mely mindössze abból áll, hogy — egymást nem bántjuk; ellenségek nem vagyunk, de nem is szövetségesek.

Nekünk ugy látszik, mi védtük, s védjük az ő érdekeiket; ők a mieinket. Ha annyi magyar vér nem áztatta volna Európa valamennyi harcztéreit, ma nem léteznék austriai állam. Ha német, cseh, morva nem küzd velünk egész Belgrádig, tán ma is török rongytartomány lenne Magyarország. A cseh, ki a Bánátot segité visszaszerezni, nem idegen érdekért vérzett el ott, vagy veszett el lázban és cholerában; mert Austria Magyarország nélkül nem nagyhatalom; pedig ez államköteléknek köszöni Csehország virágzó létét. A magyar, ki Győrtől Párisig, Olasz és Németországban harczolt a francziák ellen, nem idegen érdekért harczolt; ha I. Napoleon „eltörli Austriát,“ ha a keleti és nyugati caesarismus erfurti terve

létre jő, hol volna ma Magyarország, kitől követelné alkotmányát, a pragmatica sanctio kétoldalu szerződésének teljesitését?

A Lajthán inneni s tuli országok egymás érdekeért fölváltva harczolhatnak,. áldozhatnak; a diadal és hatalom közös, — a nyeremény mit közös hatalom ád, t. i. mindenik rész jogainak és lételének biztossága — közös.

Komolyan nem is ugy értendők e tételek, hogy az austriai császár háborut vihet, s a magyar királyság nem ád neki segitséget! Eddig is adtunk; ezután is adunk. De akkor minek ezen elidegenitő tan az idegen érdekekről? Érdekeink egyek; rendszeresiteni kell kezelésüket. Austriának kevesebb háboruja lesz, ha Magyarország segitsége neki előre biztositott. Igaz, hogy egy közös testületben egyesülvén velök, beleszólnak némileg a mi ügyeinkbe. De majd mi is beleszólunk az ő ügyeikbe, s avatkozunk érdekeikbe. Ez egy magasb politikai szempont, melyet már máshelyt igyekeztünk figyelembe ajánlani.

Egyébiránt a félreértést mit ezen horderő nélküli tételek netán előidézhetnek, teljesen helyreigazitja a II-ik fölirat, midőn a kormányzati ügyeket részlelezi s megmutatja, hogy az 1848-ki ministeriumot fölállitó törvény nem sérelmes a birodalom nagyhatalmi állására, nem akadály a közbirodalmi ügyek kormányzatára nézve.

A második fölirat e részben megbecsülhetlen, s sem a népek, sem a kormány által eléggé nem méltányoltatott.

Ki elfoghatlanul tanulmányozza a második föliratnak azon részét, mely az 1848-ki törvények közjogi czikkeiről, különösen a kormányzatról, a felelős ministeriumról szól, azon eredményre jövend, hogy azon törvények alól és fölül félreismertetnek, nem is ismertetnek.

Fölül rettegés tárgyai; alól szép eszmény. Amott forradalmat jelentenek; itt teljes önállóságot, Magyarország függetlenségét. Azok, kik gyülölik, s azok kik rajongnak érettök, egyaránt csalódnak. Azok is, ezek is a 49-ki szemüvegen látják a 48-at.

De az 1848-ki törvények nem tartalmazzák azon állapotot, mely azon két szerencsétlen év viszonyai közt kifejlett.

Az 1848-ki törvények befejezetlen müt képeznek. A nemzetiségi surlódások, az európaszertei forradalmi őrültség, az akkori bécsi kormány ész- és fejetlensége, — majd a reactió és háboru befolyása alatt alakultak azok azzá, a mivé lettek: Magyarország elszakadási symbolumává.

De e törvények nem tartalmazzák azt magukban. Kossuth nyolczvan millió bankót nyomott; a honvédelmi bizottmány magyar honvédsereget szervezett az austriai császár ellen: de erre az 1848-ki törvényekben nem, csak a rendkivüli körülményekben lelhető, a nem törvényes, hanem forradalmi meghatalmazás.

Az 1848-ki ministerium a törvény szelleme szerint nem egyéb, mint az országnak 1790: X. t. cz. által kimondott önálló belkormányzatának korszerü formulázása. A pénzügyminiszterium nem egyéb, mint a királyi kamra, mely csak az országos pénztárra vonatkozik; a honvédelmi ministerium, mint már neve mondja, csak a belközigazgatásra szoritkozik, nem osztja meg a hadserget, nem korlátolja a fejedelemnek mint fő hadúrnak jogát.

Ez nem magán nézetünk, hanem, mint mondók, az 1861-ki országgyülés által kijelentett tényállás.

Lássuk a külügyeket! Semmi kétség, hogy a biro-

dalom külügyei, a többi hatalmakkali érintkezése, közös birodalmi ügy, illetőleg a fejedelem reservalt joga s minden esetre egységes kell hogy legyen. Elleneink azt mondják: Magyarország az 1848-ki törvények alapján külön államot képezend. Mit szól e részben az országgyülés?

„Vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, miket magára a király személyére ruházott az alkotmány. Mivel pedig a magyar király egyszersmind az örökös tartományoknak is fejedelme, — természetes, hogy az ily jogokat mind Magyarországra, mind a többi tartományokra nézve ugyanazon fejedelem gyakorolja.

Ilyen fejedelmi jog a magyar királynak azon joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat vagy is a külügyeket — legmagasabb királyi hatalmával intézi. — Törvényeink, névszerint az 1608-ik évi 2-ik, s 1681-ik évi 4. törvényczikkek kikötötték ugyan, hogy a háborunak és békének kérdése különösen Törökországra nézve a magyarok befolyásával tárgyaltassanak; a háboru Magyarországban, és kapcsolt részeiben az ország tudta, s beleegyezése nélkül meg ne indittassék; a békekötésnek pontjai az országgyülésével közöltessenek; a fényes Portánál a cs. residens mellett magyar residens is tartassék, s az a cs. residenssel egyenlő hatalmu legyen, — s több törvényeink, különösen az 1723: 104, 1741: 11, és 1790: 17. t. czikkek kikötötték azt is, hogy a külügyek tárgyalásából a magyarok se zárassanak ki, s a külföldi követségekre magyarok is alkalmaztassanak. A külügyek legfőbb vezetése és intézése azonban magának a fejedelemnek kezeibe volt letéve s az ország erre vonatkozólag is legfőbb biztositékát az adó és katonaállitás meghatározásának jogába helyezvén, csak azt akarta, hogy a külügyek tárgyalásánál a magyaroknak is legyen befolyásuk. Ezen elvet követte a külügyekre vonatkozólag az 1847—48-ki törvényhozás is, midőn az emlitett királyi jogot tisztelve, s teljes épségében fentartva, külön magyar külügyministeriumot épen nem állitott, s elegendőnek tartotta, hogy az Ő Felségének személye melletti minister által tartassék fönn azon befolyás, melyet az ország e részben a fönt elősorolt törvények értelmében igényelhet."

De Magyarország régi törvényes jogain tul ment-e, honvédelmi minisztériumot állitván föl az 1848-ki törvény szerint? akadályozza-e az ő fölsége haduri jogait?

megosztja-e a hadsereget? Mind e kérdésre válaszol a fölirat következő soraiban;

„Emliti továbbá a legmagasabb királyi leirat a hadsereget és annak közösségét. — Kétségtelen az, hogy a magyar hadsereg a többi tartományok seregeivel együtt közösen harczolt a hon és fejedelem ellenségei ellen; de lényeges volt mindig a különbség Magyarország, és az örökös tartományok között azokra nézve mik a katonaságot tárgyazzák. — Magyarország az örökös tartományoknak, s azok kormányzatának minden befolyása nélkül önállólag határozta meg a magyar katonaság számát, a mint ezt számos törvények, különösen az 1802-ik év 2. t. czikk bizonyitják — Országgyülésileg határoztatott meg a magyar hadsereg fönntartásának módja, és pedig gyakran lényegesen eltérő eg az örökös tartományokban behozott rendszertől; a megfogyott hadsereg pótlására szükséges ujonczok országgyülésileg ajánltattak, meg, és ezek megajánlásánál csak a magyarországi ezredekben létező hiány vétetett tekintetbe, s az ajánlat a magyar ezredek betöltésére tétetett; a többi tartományok katonaságánál létezett aránylag kisebb vagy nagyobb hiányra soha semmi figyelem nem volt. — Országgyülésileg határoztattak meg az ujonczok állitásának módja, s feltételei, valamint a szolgálatnak ideje is minden tekintet nélkül arra, hogy a többi tartományokban mindezek miként állapitattak meg. — És az ujonczok megajánlásánál nem csak az vétetett figyelembe, hogy a magyar ezredek teljes számából mennyi hiányzik, hanem megkivánta az országgyülés azt is, hogy a küldolgok fenforgó körülményei is fedeztessenek fel előtte, s az ezek szerint megismert szükséges mérve tette ajánlatát. Bizonyitják ezeknek valóságát törvényeink, melyek közül elég leend az 1840. évi 2. t. czikkelynek 1. szakaszát felhoznunk, mely következőleg szól: „Az ország rendei, miután a törvények értelmén sarkalló kivánatuk folytában a küldolgok fenforgó körülményeiről, és a magyar ezredek jelen állapotjáról Ő Felsége nevében értesittettek, a szükség iránti felfedezés következtében ennek pótlásául segedelemképen, s minden ebből vonható következtetés nélkül a magyar ezredekhez önkényt 38000 ujonczot ajánlanak, következő feltételek alatt . . .“ stb.

„...Régiebb törvényeink az iránt is különösen rendelkeznek, hogy az idegen katonasság Magyarországból eltávolittassék; a magyar katonaság visszahozassék, a magyar várakban magyar parancsnokok alkalmaztassanak; a magyar hadak főkapitánysága az ország nádorát illesse. A katonaság élelmezése és elhelyezése fölött mindig a magyar királyi helytartótanács intézkedett, s több izben, különösen 1790. és 1840 ben országgyülési bizottmányok neveztettek ki ezek állandó szabályainak kidolgozására. Két-

ségtelen mindezekből, hogy Magyarország a katonaságot illetőleg is mind közjogi, mind kormányzati tekintetben mindig alkotmányos önállással birt, s az 1848: 3. t. czikknek azon része is, mely a magyar katonai ügyeket kormányzati tekintetben a magyar király fejedelmi hatalmának sérelme nélkül a felelős ministeriumra bizta, már előbb fönnállott törvényeink szellemében lőn alkotva."

Az idézett 1848: III. t. cz. 8-dik §-a pedig igy szól:

„A magyar hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazását, nem különben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, Ő Fölsége fogja a 13. §. szerint folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni."

A pénzügyministeriumra nézve pedig a fölirat bőven kifejti az ország jogait:

„A mi a pénzügyet illeti, alig van tárgy, melynél annyi törvényt lehetne felmutatni annak bebizonyitására, hogy az ország e részben is fen kivánta mindig tartani önállását, és függetlenségét. — A bécsi kamara szeretett jogtalanul beleavatkozni Magyarország pénzügyeibe; de az ország minden ilyen beavatkozást határozottan visszautasitott, s törvény által is több izben kimondotta pénzügyének függetlenségét. Az 1741-ki 14-ik törvényczikk azt rendeli, „hogy a magyar kamara megtartassék törvényes függetlenségében, föliratait közvetlenül Ő Felségéhez küldje, melyekre a leiratok egyedül Ő Felsége által fognak kiadatni, végre mindazok, mik Magyarországban és a kapcsolt részekben a kincstárt (aerarium) illetik, és igy a só és bányászat is, a magyar kamara alá legyen helyezve." Az ország jövedelmeinek kezelése tehát törvény szerint önálló, s a többi tartományokétól független volt. — Az ország adójának meghatározása is, — mint fentebb kifejtettük,.. az örökös tartományok kormányzatának minden befolyása nélkül országgyülésileg történt.

„Megemlitünk még egyet e részbeni alkotmányos önállásunk kimutatására. 1811-ben midőn a rendkivülileg megszaporitott papiros pénznek értéke egy ötöd részre leszállittatván, annak beváltására ujabb papiros pénz „váltó czédulák" neve alatt kiadatott, Ő Felsége a magyar országgyülést felszólitotta, hogy ezen váltóczédulák értékének biztositására, és időnkénti beváltására segédkezet nyujtson. Megbizottakat is küldött Ő Felsége, kik az állam pénzviszonyait, és a sürgető szükség minden körülményeit egy — az országgyülése által választandó küldöttségnek felfedezvén, a tervet is előadják, mely szerint a bajon segiteni lehetne. E

megbizottak eljártak megbizásunkban, előadták a tervet, mely abból állott, hogy a 211 millió forint értékü váltó-czédulából 100 milliót vállaljon az ország magára, és annak beváltására gondoskodjék biztos pénzalapról. Az ország rendei tanácskozás alá vették e tárgyat, s abban állapodtak meg, hogy sem a 100 milliót magukra nem vállalják, sem valamely pénzalapnak előállitásába nem bocsátkoznak.

Ha Magyarország önálló és független nem lett volna, Ő Felsége nem szólitotta volna fel külön Magyarországot, hogy az állam ezen adósságának egy részét vállalja el, s az ország nem tagadhatta volna meg annak elvállalását.

De gyakorlatilag mutatja ezen világos példa még azt is, a mi elméletileg az alkotmányosság elvéből amugy is tisztán következik: hogy Magyarországot azon államadósságok, mik az ország tudta, s egyenes beleegyezése nélkül, nagy részt nem is az ország érdekében tétettek, jogilag nem terhelhetik. — Ezt azonban nem azért emlitjük meg, mintha változtatni akarnánk első feliratunkban tett azon kijelentésünkön, hogy — „mi nem kivánunk ellenségesen fellépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen.“ .... Sőt ujra ismételjük mindezeket, és ismételjük azt is, hogy csak mint önálló független szabad ország akarunk velük e tárgyban is érintkezni. — De ha a mi politikai jogaink tekintetbe nem vétetnek, ha törvényes önállásunk megtámadtatik, ha az alapszerződések által biztositott ősi alkotmányunk helyett más valamely octroyrozott alkotmányt akarnak reánk kényszeriteni: akkor Isten és világ előtt igazolva leszünk, ha semmi oly terhek és kötelezettségek elvállalásába szabad akarattal bele nem egyezünk, mikben résztvenni törvény és igazság szerint nem tartoznánk.“

Nincs itt arról szó, hogy az országgyülés közös birodalmi pénzügyet el ne ismerne; — az 1848: III. maga is „o r s z á g o s p é n z ü g y r ő l“ szól csak, s nem mondja, hogy Magyarország külön vál Austriától pénzügyeivel, el nem vállalva semmit államadósságaiból vagy elvállalva ennyit vagy annyit. Az 1861-ki országgyülés ezen az 1848-ki törvény által nyitva hagyott kérdés elintézésére igen tapintatosan hagyott tért s adott a kiegyezésre támpontokat.

E három tárgy egyedül az, mely par excellence közállami ügynek mondható. Azon egység, mely például a kereskedelmi politikában szükséges, a közlekedési eszkö-

zök, különösen vasuthálózatok iránt kivánatos egyezmények, s e félék csak másodrendü kérdések.

A 48-ki törvények legképtelenebb rendeletei s gyanusitásukra legtöbb okot adnak azon czikkek, mik a nádorkirály és királynádor, a sérthetlen nádor és ministerelnök-nádor torz helyeztetését jelölik ki. Ezek azon czikkek, miket a legbuzgóbb negyvennyolczasok is föladott, elveszett positiónak tekintenek, miket egy hang sem védelmezett, miknek revisiója illetőleg eltörlése ellen egy hang sem emelkedett az országban, a mint jellemző is, hogy a fölirat a nádorról qua királyi helytartóról nem is emlékezik.

A második fölirat nyomán tehát, annak szelleme, a benne foglalt vallomások szerint a közbirodalom érdekeinek, a fejedelem sérthetlen jogainak megóvására, illetőleg a magyar alkotmánynyal leendő kiegyeztetésére, — a nádorról szóló czikkek kivételével — nem is szükség az 1848-ki törvényeket revideálni, hanem csak exequálni. Az 1848-ki törvények csak elveket állitanak föl, de kivitelök nincs módozva. A kivitel, a végrehajtás, szóval a miniszteriumok tettlegesitése (Aktivirung) fogna azon pont lenni, mely a további egyezkedés anyagait nyujtaná; akkor fogna eldöntetni: mily hatásköre van, például a hadügyministernek? mily szervi összefüggése lenne az ország-kormányzatnak, a birodalmi közös ügyekkel? mennyire állnak azok a fejedelem közvetlen behatása alatt? Kérdések, melyek 1848-ban csak a fatumra bizattak, s az események által oldattak meg.

E kérdések képeznék az alkudozás tárgyát; s mily irányban fognának eldöntetni, szinte bizonyossággal következtethető azok után, miket az 1861-ki országgyülés a második föliratban az 1848-ki ministerium fogalmára,

hatáskörére, jellemére nézve vallott, elfogadott, s Ő Fölsége irányában kijelentett.

E kérdésekre nézve eldöntő fogna lenni az alkotmányos téren álló fejedelem elhatározása, nem csak mert a fölirat szavai szerint: „a ministereket Ő Fölsége nevezi ki"; hanem azon egyszerü okból: mert a hatalom kezében van. Nem forradalom akar most kicsikarni erőszakkal; hanem a fegyvertelen, de jogaival loyalis módon élni óhajtó nemzet állna most bizalomteljesen a fejedelemmel szemben.

Mindezek részletes vitatása nem ide tartozik. Valamint e lapok körén tul megy kiemelni mindazon a föliratban szórványosan előforduló tételeket, mik a méltányos kiegyenlités ohajának kétségtelen jelei.

Eddig mondottainkból is kitünt, hogy fölfogásunk szerint a két, különösen a második fölirat az alkotmányos téren való sikeres egyezkedésnek félreismerhetlen s igen erős támpontokat nyujt; — mik mint kiindulás pontjai annál figyelemre méltóbbak, mert azon országgyülés, melytől erednek, a sokszor ecsetelt tiz évi előzmények, s februári patens után sem nagy bizalomra jogositva, sem a leirat után az eredmény valószinüsége által méltányosan hangolva ugyancsak nem lehetett.

Ismervén nemzetünk jellemét, s a történetet, minden vérmesség nélkül állithatjuk, hogy vajmi más foka a simulásnak, a közállam iránti méltányos érzületnek nyilvánult volna a föliratban, ha nem lettek volna sajnos nagyon is alapos és fris emlékü okai következő fájdalmas nyilatkozatra :

„Nem azért tagadtatik meg a magyar alkotmány teljes visszaállitása, nem azért vétetik el tőlünk az adó és katona-állitás meghatározásának gyakorlatilag is mindig fenállott kétségtelen joga, mintha ezek a birodalom

kormányzatát gátolnák s Austriának nagyhatalmi állásával meg nem férnének. Nagyhatalom volt Austria akkor is, midőn Magyarország saját országgyülésén ajánlotta meg a pénzt és katonát; oly hatalom volt, melyet a szerencsétlenségek hosszu sora sem volt képes megtörni. Az ellenünk intézett csapásnak valóságos oka főképen az, hogy a mi alkotmányos önállásunk, a mi törvényeink össze nem férnek a központositott egységnek azon eszméjével, mely a félretett absolut rendszerből az alkotmányosság terére is áthozatott, — s fájdalom! még most is vezérelvnek s kiindulási pontnak tekintetik."

XV

Fölsőház és conservativ elemek.

„A kicsiny és nagy ambitiók gondosan óvták magukat a jövendő számára, mintha a jelen föláldozása által szolgálni lehetne a jövendőt...."
b. Kemény Zsigmond.

Végig mentünk az october huszadika óta beállt politikai mozgalmon egészen az országgyűlés feloszlatásaig.

Az ezután következett pár hónapi átmenet kinos emlékü. Az „ismeretlen“ elé mentünk, mi mindig kéjelmetlen valami. Az országgyülés feloszlatása után a nemzet érzé, hogy ismét elvesztett mindent. A megyék egymás után lemondottak; ha le nem mondtak, feloszlattak.

Sokan észrevéve utólag, hogy nem valami kitünő okosság nyilatkozék a lefolyt idők alatti eljárásunkban. sokan belátva utólag, hogy a kormány, melyet ők tehetlennek tartottak, s melylyel tiz hónapig gunyt üztek, ellehet nélkülök is, sőt ellenök ha kell: — gondolkodóba estek, alárendelték magukat a mérsékelteknek, kik szivesen megmentették volna a megyét, és concessióra is készek voltak; (mint az adó és katona behajtást nem ellenezni, irányában szenvedőleges maradni s a többi) — mások nem látva menekülést a hinárból, a megyének

pompás temetést rendeztek, s befektették azon sirba, melyet az ő saját bölcseségök előre készitett.

Az egyik szidta a kanczelláriát, hogy miért oszlatja fel a megyéket, midőn ezek épen engedékeny hangulatot mutatnak; más szidta a megyéket, melyek önként feloszoltak.

Mind a kettő igazságtalan volt.

Miután a megyék az 1848: ki törvényeket kiáltották ki álláspontjuknak, az országgyülés feloszlatása után, állásuk tarthatlan volt; mert megtagadván a kormány az országgyülésétől az 1848-ki alapot, nem volt képzelhető, hogy azon alapon megtürje a megyéket.

Sőt az országgyülés feloszlása után a megyéknek önként le kellett lépniök; — nem azokat illeti a szemrehányás, kik a megyék öngyilkosságát közvetlen előidézték; sem a kanczelláriát; a feloszlatás kényszerüsége azon helyzetben feküdt, melybe az átalunk bőven ecsetelt megyei politika a megyéket bele vitte.

Ha a megyék az octoberi diploma adta ideiglenes hatáskörükön tul nem mennek, — az országgyülés feloszlatása után is ott maradnak, hol előbb voltak; — tökéletlen önállásban, az igaz, s a kormány sok kellemetlen rendeleteinek végrehajtói; de megmaradnak, mint a nemzeti közélet erős töredéke. Azt mondják a bölcsek: „mindez előre még oct. 20 előtt ki volt csinálva, a megyéket mindenesetre feloszlatták volna!“ — De kérdjük miért? ha nem volt ok reá?

Ezen kétes eset be sem áll vala, ha a megyék nem mennek tul october 20-kán, nem foglalják el tettleg és az ismeretes modorban a tért; — mert az esetben az egész helyzet változik; ő Fölsége nem veszti el a kiegyenlités iránti bizalmát; s ha az első országgyüléssel nem boldogul, mást hív össze; de a közrend háboritlan, az administra-

tio érintetlen marad, a febr. 26-ki alkotmány máskép üt ki; s a dolgok lassan tán de szerencsésen kifejlődnek.

Mind ezt, hol a megyei politikáról szóltunk, bővebben kifejtők; s itt csak azért kelle érintenünk, hogy áttérhessünk azon kérdésre, miként történt légyen az, hogy a megyei korlátolt nézletek, a megyei párttaktika, s politikai tapintatlanság átvitettek az országgyülés terére is, s ott tulsulyt gyakoroltak? Minthogy nemzetek nem drótbábuk, miket a marionette szinházban egyetlen kéz tetszés szerint tánczoltat, megfogható, hogy a tiz évi elfojtott nemzeti közérzület a megyékben fék és fegyelem nélkül kitört: de miként történt az, hogy az országgyülésen sem uralkodott politikai czéljának oly tiszta tudata, hogy a szenvedélyeket fékezze s fegyelmezze — holott az országgyűlés a nemzet politikai értelmiségének központja s képviselője kell hogy legyen??

Mert a határozati párt tulsulyra vergődött! Sokan azt hiszik, ezt Deák Ferencz képes lett volna megelőzni; ha az országgyülés megnyitása előtti napokban a követi értekezletekben tevékeny részt veszen, fölvilágositja a homályban tapogatókat, meghóditja az ingadozókat, a határozati párt nem kapta volna meg a többséget. Nem tartá-e czélszerünek elvesztegetni erejét előőrsi csatákban, vagy nem akart nyomást gyakorolni? vagy kerülte a vezéri szerepet? vagy az országgyülés eredménytelenségének előrelátása hangolá stoikus egykedvüségre? vagy nem tulajdonitott e pártalakulásnak veszélyes horderőt? vagy mind ez együtt . . ?

És az országgyülés alatt, honnan van az, hogy ismert higgadt gondolkozásu politikusok csak a phrasisfaragók uszályhordói valának? s a közvetitő nézletü férfiak még csak a hallgatás ellenzékét sem merték a botlá-

sok ellenébe állitani, és az ész nem talált magához illőbb szerepre mint az esztelenségnek viszhangul szolgálni?

A fölirati viták mutatják, hogy a fölirati párt országos régi és uj kapacitásai kivétel nélkül, csaknem védtelenül hagyták az eredeti szerkezetnek valamennyi megtámadott pontjait; s semmit nem tőnek, semmit nem szóltak, hogy a kiegyenlitést compromittáló jelenetekkeli együttességet maguktól elutasitsák?

A napi sajtó pedig, mely a közönségtől függ, érezve, hogy a közvéleményt előkésziteni nem képes, s azt követni kénytelen, csak kelletlenül kullogott az előbbre haladott közérzület mögött; nem ment vele, de nem is tartá vissza. Az octoberi kormányférfiak az országgyülés folyama alatt halott gyanánt hallgattak; hivatalos közlönyük kerülte a viszályt, nem látván fölül semmit mit támogasson, látván sokat mit nem védhet.

A conservativ elemek ziláltságában senki se beszélt szive szerint, senki se tevé meg kötelességét; kivételt egyedül egy lap: a Pesti Hirnök képezett.

A higgadt conservativ elemek organisatiója, s igy egy compact közvetitő párt létrejötte volt az ország égető szüksége. Ennek hijján mindenki magára hagyatva, egyedül állva hasztalan emelte föl szavát, ha bátorsága volt, elhangzott az a zajos chorusban; — de ki nem nagyon bátor, hallgatott.

Más országokban a fölsőház képezi a conservativ elemeknek mintegy központját, vezérét. Nálunk is az fogna lenni rendes időkben s akkor teljesitendi azon mérséklő szerepet, mely a fölsőháznak mint alkotmányos intézménynek hivatása; különben czéltalan. De kivételes izgatott időkben foganatlan, s nem is ezekre számított intézmény ez. Különösen a fölsőház kiegészitő tagja (az első rend) az egyház nagyai, kitünőleg conservativ ele-

met képeznek a társadalom javára. De az egyház állása korunkban nehéz; hazánkban különösen. Minél hazafiasabb, mérsékeltebb, annál kevésbé alkalmas kezdeményezésre. A politikai téren ma már nem áll az „exclesia praecedit.“ A tömeg fél, hogy az egyháziak tulzott befolyásra emelkednek; a vallásos politikus attól tart, hogy midőn politikai téren használni akarnak, a vallásnak ártanak, ingerültséget költvén maguk ellen.

A „mágnás“ pedig nagyon specificum quid, mind a mellett, hogy sok kötelékkel van a közép nemességhez s közvetve egyéb osztályokhoz kötve; mind a mellett, hogy hazánkban már nem osztály, hanem politikai érzület szerint alakulnak a pártok, s mágnás minden pártárnyalatnál lelhető: bizonyos mégis, hogy ha ők kezdeményeznek conservativ pártszervezést, az mágnás-pártnak fogna neveztetni.

Mégis volt egy pillanat, midőn a fölsőházra fordultak a szemek s önállóságot, kezdeményezést tőn fel róla a közönség. Ez akkor volt, midőn az első fölirat fölött kelle határoznia. „Nem fognak-e az eredeti szerkezet mellett fölszólalni?“ Nem tevék. Egyhangulag elfogadták a képviselő házét. A királyi leirat után helyreállitá a képviselőház az eredeti szerkezetet. Természetesen ezt is elfogadá. A második föliratot is elfogadá.

A vitákban került minden mélyebb s komolyabb elmélkedést, mely a hazafiui magas remények szédítő örvényeire utalt volna. Alig tőn egy két gyengéd az eszélyre emlékeztető czélzást. Szóval mindent megtőn, hogy csendesen eltüntesse magát.

De általán szükséges-e ily közvetető párt? nem halljuk-e uton utfélen, hogy a nemzet ereje egységében van? mennyire örvendetes az, hogy nincs párt ez országban? — Ámbár ha az ember józanon tekinti a valót, csak azt

találja, hogy, mint mindig e huszárnemzetnél, az tartatik a leghazáfiasb politikának, mely legmerészebb; az egység pedig abból áll, hogy a legmerészebbnek rendelje magát alá mindenki, s eldobott kantárral hajtson előre, különben hazaáruló! — Épen csak mintha a politikai tér csatamező volna.

Vannak közvetitő férfiaink; de nincs közvetitő párt. Szükséges pedig két oldalra az ilyen czélzatait nyiltan bevalló s tagjainak multja, állása, neveik által a trónnak biztositékul szolgálni képes párt, hogy a trón is, s az azt környező körök meggyőződjenek, miszerint rágalom e nemzet politikai mozgalmát azzal gyanusitani, hogy az a törvény álczája alatt a forradalom előkészitése; és másrészt hazug ámítás azt mondani, hogy e hazában conservativ árnyalat létezhet, melynek törekvései s vágyai nem állnak az ősi alkotmány alapján; s mely most csak a kényszer alatt hallgat.

Szükséges, hogy az uralkadó bizalmat nyerjen azon eszme iránt, miszerínt ezen ország, a mint csak saját fiai által kormányozható, szintoly biztosan bizható is reájok. Hisz ha ő Fölsége ma akar határozottan a hazai jog-alapra állni, képes-e alkotmányosan kormányozni? Vannak közvetitő férfiaink, lehetnek minister-candidáltak kiknek személye iránt a fölség bizalommal viseltetik, de hol van pártjuk? lehet-e párt nélkül alkotmányosan kormányozni? lehet-e kiegyenlitést kezdeményezni?

Szükséges oly párt továbbá, mely nyiltan bevallja, hogy a nemzetegység sem panacea; mert vannak vágyak miket a nemzet legnagyobb egyértelműség mellett sem képes valósitani. — Párt, mely ellensulyozza azokat, kik az idealizált 48-nak oly alkalmazása után esengnek, melyet az austriai birodalom uralkodója soha megengedni nem fog; mely tehát nem kiegyenlitéshez, hanem uj har-

czokhoz vezet. Párt, mely szembeszálljon azon oktalan ambitiosus politikusokkal, kik a mohácsi vész óta lejárt három század történetét ignorálva, Mátyás korabeli független Magyarország ábrándjaiban kéjelegnek, és semmibe sem veszik, hogy az ország harmadrészben nem magyar, s egy önálló állam anyagi s szellemi praemissáiban szükölködik. Szóval egy pártot, mely korszerü alkalmazással Széchenyinek azon tanait kövesse, mik őt egész politikai pályáján vezették, miket haláláig — mindennek daczára — vallott, s miket eddig az események igazoltak.

Nincs itt szó a nemzet megosztásáról, szakadásról: mert ha találkoznék is, ki azt, a miben a nemzet most is egy, az alkotmányos jogfolytonosság elvét megtagadná: az sem okozhatna szakadást a nemzetben, mert ily alapon pártot nem alakithatna, hanem egyedül válna ki nemzetéből, melyet megtagadott. Hanem az ezen egység aegise és álczája alatt eddig gyakorolt tulsulyt kell elhelyezni egy nézet árnyalatról a másikra; s érvényt s tulsulyt szerezni a józan belátás, szenvedélytelen fölfogás sugallatainak, a gyakorlati politikának.

Ellensulyozni kell a merész eszményi politikát vagy is politikátlan eszményiséget, mely 1848-ban a sir széléig ragadta a hazát, mely 1861-ben is a közvetités sikeretlenségének egyik főoka volt; s melynek ördögi varázsa tartja még e pillanatban is fogva e nemzetet, hogy az menekülésére egy mozdulatot sem mer tenni, s megmerevültek annak legéletrevalóbb, legnemesebb fiai s államférfiai.

Nehéz hazánkban a mérséklet s ildom politikája, melynek a népszerüséggel gyakran kell kihivólag szembeszállni. Mi valóságos négerek vagyunk s az érzések végletei által hányatunk. Nekünk vagy szeretni vagy

gyülölni kell. Istenitünk vagy lábbal tapodunk. Bálvány a nyilvános ember, kinek vakon hódolunk, vagy hazaáruló. Közép nincs.

Egy Széchenyi, ki eszének minden gondolatát, szivének minden dobbanását imádott hazájának szentelé, ki oly nagyszerü eredményekre s áldozatokra hivatkozhatott — a mint első izben föllépett egy népszerü férfiu népszerü oktalansága ellen, hazaárulónak kiáltatott.

Természetes tehát, hogy kinek magas állása nagy jövedelme van, s igy békésen élhet, s a közéletben is, hogy tapsot arasson, csak pár hazafiasan hangzó szavába, egy kis sarkantyu pengetésbe kerül: természetes, hogy ily szerencsés helyzetü ember nem szivesen áldozza föl nyugalmát, nem akar izgató küzdelmekbe ereszkedni, hol gyanusitás és gyülölség bizonyos, de az eredmény bizonytalan.

Fontoljuk meg azonban, hogy ezen uton a haza menthetlenül elvész, s vele majd a magas állás, a vagyon, a lét. A ki küzd, az győzhet; de ki önként lemond, az elveszett.

Az octoberi kormányférfiak voltak első rendben hivatva a higgadt elemek s conservativ érdekek ezen öszpontositására, szervezésére hatni; s hogy ezt nem tevék, de meg sem kisértették, ez szerintünk ha nem egyetlen de menthetlen mulasztásuk.

Mint kormány a kormányzat eszközeire támaszkodva szembe nem szállhattak a közhangulattal. De mint bizalmi férfiak fölül, szeplőtelen hazafiui jellemökre s politikai magas képességökre, valamint diszes társadalmi helyzetökre támaszkodva alól igen is volt ezer módjuk kezdeményezni, irányt adni.

Nyommasztó érzés volt annyi ész, hazafiság s tett képesség birtokosait látni, mint hagyatnak cserbe a poli-

tikai ösztöne hagyott nemzet által; de még nyommasztóbb volt látni, mint semmisitik meg magukat, mint türik el hallgatva a hazafiui érdemeiket hálátlanul bűnné bélyegző gúnyt, nem martyrok, hanem elcsüggedtek módjára, — s hagyják menni a dolgokat a mint mennek; a nélkül hogy az országnak megmondták volna: mit akarnak? mit tartanak lehetőnek?

Nem feledtük el ugyan az octoberi kormány hattyudalát, értjük azon ész és méltóság teljes beszédet melyet a volt tárnok Majláth György az országgyülés feloszlatásakor mondott. Sőt azt idézzük, mint a melyet sokan uj pártalakulás programmjául tekintének akkor is, s a melyet ilyenül mi is szivesen üdvözöltünk volna.

Majláth ezen beszédében előbb az octoberi kormányférfiak állását jellemzi. Küldetésöket inkább bizalmi, mint hivatalos jellemünek mondja. Az october 20-ki mü méltánylatára térve át, kiemeli, mint annak alapelvét, azon meggyőződést, miszerint a „historiai jogosultságok elismerése mellett a legmagasb államérdekek egynémelyikére ezeket egy pontban egyesiteni szükség volt.“ Ennek kifejezése az oct. 20-ki birodalmi tanács.

Kifejti továbbá Majláth az october 20-ki diploma és kéziratok s a február 26-ki patens közti elvi különbségeket, ellentéteket.

De beszédének legfontosahb, s tárgyunkhoz tartozó része az, hol a higgadt belátás érveivel mutatja, hogy a dynastiával, s általa az austriai tartományokkal való öszszeköttetésben találta Magyarország állami s nemzeti létének legtökéletesebb biztositékát; s őseink politikáját ez igazság érzete vezette.

„Látjuk ugyanis, igy szólt, hogy már igen sokszor voltunk közel az elváláshoz, és őseink bölcsesége ismét leghelyesebbnek tartotta az együtt-maradást, talán ösztönszerü-

leg sejtve, hogy ez fenyegeti még legkisebb veszélylyel nemzeti létünket, mert sokkal polgárisultabb az elem, hogy sem bennünket kiirtson, és nem eléggé ügyes, hogy sem magába fölszijon.

„De épen ezen összeköttetésben szükséges, hogy Magyarországnak meglegyen kellő sulya és nyomatéka. — Nem egyedül az ország historiai multja, vagy kiterjedése végett, nem azért, mert fajunk talán politikailag érettebb, vagy alkotmányilag tapasztaltabb; ha ez igy volna is, jobban szeretem, ha ezt mások mondják el felőlünk; hanem azért, mivel azon polyglott tömkelegben, mely az osztrák birodalom népeiből alakult, azon népfaj, melytől Magyarország elnevezését nyerte, az egyedüli rokontalan faj.

„Szemeink hiában függenek a külföldön, nekünk itt élnünk halnunk kell. — És épen ezért vagyunk arra hivatva, hogy e fajok közepette, melyek többet kevesebbet kifelé gravitálnak, e conserváló és neutralizáló elemet képezzük; csak helytelen számitás, vagy erőszak téríthetnek el azon ösvénytől, melyet a dolog természetes folyama, és a józan ész számunkra kijelelt.

„Erre nézve természetes, hogy nem legjobb kezdet, ha egy nemzetnek, mely 848 éven keresztül alkotmányos életet élt, ezen alkotmányos életének jogfolytonossága vétetik kétségbe. És ugy hiszem, hogy azon negatióra, mely e jogfolytonosságot kétségbe vonta, senki sem várhatott egyebet, mint azon határozott hangulatu affirmatiót, mely törvényeink minden betüjéhez ragaszkodik.

„Ki egyebet remélt, az nem ismerte ezen népet, mely talán száz vélemény-árnyalatra oszlik, midőn jogait biztositva hiszi, s ezen árnyalatok fölött keleti vérének egész hevével vitatkozik; de egy tömör testté alakul, mihelyt

nemzeti vagy állami létének jogfeltételeit kétségbe vonva látja.

„Ezen alapokon a közvetités müve lehetetlen.“

Oda czélozva továbbá, hogy a közel jelenben Lajthán tuli szomszédaink fiatal alkotmányos életüket arra használandják föl, hogy erőltetve téritsenek körükbe, megengedi, hogy talán pillanatra sikert aratnak, de a birodalom jövőjét biztos alapra helyezni nem fogják.

„És attól tartok, u. m. hogy beérkezendik az idő, midőn a bánat érzetével fognak visszagondolni azon pillanatra, melyben egy szabad nemzet jogait mellőzve, azok romján kivántak saját jogaiknak érvényt szerezni.

„Ha viszont mi a törvényos utról eltérve, jogos igényeink helyett jogtalan és hiu ábr ndok után kapkodunk, vagy pedig, ha jogos igényeinket érvényesitve nem ügyekszünk azokat az életerőssé vált igényekkel, és a tények hatalma által kifejlett viszonyokkal egyeztetni, akkor ismét meglehet, hogy hosszas vajudás után ezen ország lehet dicső és boldog, de attól tartok, hogy Magyarország nem lesz többé. Nem lesz azon Magyarország, melyet szent István hajdan koronája alatt egyesitett, nem lesz azon Magyarország, melyet őseink vérükkel szereztek, de eszükkel tartottak fön.

„Egyébkint én töretlen bizalommal vagyok a király igazságszeretetébe, és a hivatkozást a helytelenül értesitett fejedelemtől a helyesebben értesitendőre még mindig lehetőnek tartom. Bizom a vélünk százados kapcsolatban álló népek helyes fölfogása és saját érdekük sugallta méltányosságában. Bizom végre nemzetünk jó nemtőjében, mely e népet a tévedések köréből mindig visszavezérelte józanság törvényeihez.“

..... Ezen férfias ékesszólás alapeszméiben látjuk letéve azon programmot, melyre czélozunk.

..... A jeles beszéd kétségtelenül elkésett; meglehet, ha előbb mondatik el, hatástalan nem marad; igy csaknem nyomtalanál tünt el az országgyülés feloszlatása által előidézett izgalomban.

Miért nem nyilatkozott Majláth előbb? nem lett volna-e czélszerübb, nem fogta volna-e maga és pályatársai állását az országban megerősiteni, vagy legalább tisztába helyezni, ha előbb szólal föl? A közös birodalmi ügyek tárgyalásának szükségét indokolni nem volt-e kihivó alkalom az első fölirat vitatása, mely az esetleges érintkezés elvét állitá föl? Mint az alsóházban Zichy Antal tevé, nem lehetett volna-e a fölsőházban a tényleges politika előnyeit fejtegetni, és nem kár a hazára, hogy alapos, okszerü, ellenmondhatlan észrevételek, mikkel Majláth nemzetünknek Austriához való viszonyát fejtegeté, csak post festum mondattak el, midőn már az események fejlődésére hatást nem gyakorolhattak?

Ezek nem csak a mult kérdései. Majláth beszédének jelentékenysége nagy ma is. E beszéd, ha tetszik programm, lánczszemet képezhet a mult és jövő szerencsés egybekapcsolásához. De nem magától; hanem ha azt fölfogjuk, s a forrasztás durva kovács munkájától gyáván vissza nem rettenünk.

Látjuk a kétkedőket és csüggedőket, kik azt válaszolják: „minek? nem lesz még sem eredménye; lehetetlen a kiegyenlités; veszett munka!“

De mi erre csak azt mondjuk:

Fais que tu dois, advienne que pourra!

Tegyük meg kötelességünket, történjék bármi!

TARTALOM.

1855/DM 17.60

